

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΡΙΘΜ. ΦΥΛΛΟΥ 121 • ΜΑΤΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 1992 • ΙΓΙΑΡ - ΣΙΒΑΝ 5752

כורך פרומי אין קצת מה ש. טריא תרצא קי טי חרור טו
 קצרו קי קופטומי קי דינומי קתי אינו אישא חידיו אליס קי
 עין נדלוגמי מי טו חרור טו קצרו קי טו ווטמי סטו ק חרוסת
 קי למי: משה ומחור בלו ברכה זכר למקדש כהלל הגנן שיהיה בודקן
 ואבלן בבח יאנת לקיים מה ששנאמר על מצות ומחוריס יאכלהו
 שלחן עוף טבלא אדל: נזסני נפמי אוטי מס אדוש או תיאור
 עמם שדמי טין מיס טין מזה פו אפיקמן אסוקטו טו טרקי יא
 אסיקומין קי דינוק דינוח: תי אינו אישא סי חיא אילא קי
 לימי זכר לקרבן פסח הנאכל לשבע
 פרכ מזה מה קי לימי טו חלל: ברכת הלחון
 נירצא לימי טו ברכה אכרונה קי אסטרא טו יהי רצון: פ
 הלל י חזומי טא יא קי לימי טו הלל:

Οδηγίες για την τελετή Σέδες, του δειπνου του Πέσας, στα ελληνικά με χαρακτήρες του εβραϊκού αλφαβήτου - Ιωάννινα, αρχές του αιώνα. (Από το βιβλίο του κ. Ν. Σταυρουλάκη «The Jews of Greece»)

ΕΝΑ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Η ελληνική γλώσσα και ο Εβραϊσμός

Του ΓΟΥΣΤΑΒΟΥ ΚΑΛΟ

Η ελληνική γλώσσα, η τόσο μελωδική, η τόσο μουσική, είχε γοητεύσει τα ότα των αρχαίων Εβραίων μέχρι του σημείου να γεννηθεί εις αυτούς την επιθυμία να την μεταχειρίζονται ως ιδίον αυτών ιδίωμα. Εν γένει, εάν εξαιρέσωμεν το μέρος εκείνο της "εθνικής" φιλοσοφίας, το οποίον δεν συνεβίβαζε με τας εβραϊκάς παραδόσεις και τα έθιμα αυτών, οι Εβραίοι υπέστησαν την γοητείαν του ελληνικού πολιτισμού διατηρούντες εν ταυτώ ακεραίαν την ουσίαν του Ιουδαϊσμού.

Όντως, οι Εβραίοι οι οποίοι διετήρουν φιλικάς σχέσεις με τους Έλληνες και προ της εποχής του Μεγάλου Αλεξάνδρου, καθώς μας διδάσκει αυτή η Γραφή δεν ηδύναντο ούτε έπρεπε να κρατούν τας θύρας κλειστάς εις τον πολιτισμόν εκείνον ο οποίος είχε κερδίσει την λατρείαν του γνωστού τότε κόσμου.

Σήμερον, ότε επί της ωραίας ταύτης χώρας, ο σημερινός Εβραϊσμός, προτίθεται δια του περιοδικού τούτου, ελληνιστί γεγραμμένου, να εκθέσει δημοσία τας σημεινάς του ιδέας και τα αισθήματα και την παρελθούσαν του ιστορίαν, θέλω προσπαθήσει να είπω ολίγα τινά περί της τιμητικής θέσεως, την οποίαν είχαν η ελληνική γλώσσα μεταξύ των Εβραίων και των μάλλον ορθοδόξων εξ αυτών.

Οι Εβραίοι υπέστησαν
την γοητεία του ελληνικού πολιτισμού
διατηρούντες εν ταυτώ ακεραίαν
την ουσίαν του Ιουδαϊσμού

Οι Ραββίνοι οι οποίοι δια να δώσουν μεγαλύτερον κύρος εις τας γνώμας των εστήριζον αυτάς εις τας ελευθέρας και πνευματώδεις πολλάκις ερμηνείας ρητών της Γραφής, δεν έλαβον μεγάλην δυ-

σκολίαν να εύρουν εδάφιον επί του οποίου να βασίζουν την προς την ελληνικήν γλώσσαν προτίμησίν των. Το εδάφιον τούτο είναι το 27 του 9 Κεφαλαίου της Γενέσεως

Συνέχεια στη σελ. 30 •

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΟΦΥΛΛΟΥ: ΖΑΚΥΝΘΟΣ: Ο κεντρικός δρόμος της εβραϊκής συνοικίας σε φωτογραφία του 1948.

ΜΑΪΜΟΝΙΔΗΣ

Ένας μεγάλος ιατρός, αδελφικός φίλος του Αβερρόη

Του κ. ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΚΑΛΟΓΗΡΟΥ,

Επίκουρου καθηγητού Καρδιολογίας

Κορδούη. Cordoba στα ισπανικά, μια πόλη της Ανδαλουσίας στην Ισπανία. Σημαντική ρωμαϊκή αποικία. Κατόπιν πρωτεύουσα των Αράβων Ομμεϋάδων.

Σ' αυτήν την πόλη γεννήθηκε ο Μαΐμονιδης το 1135. Το πλήρες όνομά του ήταν Moise ibn Maimoun. Ήταν οπαδός του ιατρού Αβερρόη (όνομα στα ελληνικά ληφθέν από το εκλατινισθέν Averroes) που και ο ιατρός αυτός γεννήθηκε στην Κορδούη και ετελεύτησε στο Μαρρακές: 1126 - 1198. Με τον Αβερρόη ο Μαΐμονιδης είχε τόσο μεγάλο πνευματικό δεσμό, ώστε να θεωρείται αδελφός του.

Ο Μαΐμονιδης υπήρξε μέγας ιατρός και φιλόσοφος. Διαπρεπής στοχαστής του ταλμουδικού στοχασμού (**Ταλμούδ**, δηλαδή διδασκαλία, συλλογή ραββινικών παραδόσεων που ερμηνεύουν τον νόμο του Μωυσή).

Μαΐμονιδης και Αβερρόης διεκτέχοντο από τις αριστοτελικές αντιλήψεις και από την αγάπη για τον πλη-

σίον. Δεν ήταν τεχνοκράτες. Δεν ασχολήθηκαν με την χειρουργική, αλλά με τον ιατρικό στοχασμό και την ιατρική ηθική. Και ο ένας, όπως και ο άλλος ανήκαν σε μια σχολή όπου ο ορθολογισμός ήταν το χαρακτηριστικό γνώρισμα.

Ανήκαν σε μια εποχή σφύζουσα από ειρηνιστικές ιδέες, αλλά σπαράσσουσα από θρησκευτικούς φανατισμούς. Ο Αβερρόης πίστευε στον Αλλάχ και τον μουσουλμανισμό. Ο Μαΐμονιδης ήταν βαθιά πιστός στην εβραϊκή θρησκεία. Ο Άραβας και ο Εβραίος έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στην πολιτική της χώρας των: Η ανάμειξη αυτή στην πολιτική και ορισμένες φιλοσοφικές αντιλήψεις είχαν σαν συνέπεια να εξορισθούν από τη γενέθλιο χώρα τους. Με λύπη και οι δύο εγκατέλειψαν την Κορδούη, αυτή τη δυτική πρωτεύουσα του ισλαμισμού, αυτό το κέντρο της υλικής και πνευματικής μεγαλοσύνης.

Ήσαν και οι δύο αυτοί ιατροί του δωδέκατου αιώνα

εξίσου ενάρετοι και μιας θαυμαστής δύναμης χαρακτήρος. Η λατρεία προς αυτούς έφθανε μέχρι φρενιπιδας. Το πεδίο της ανθρώπινης γνώσης πλουτίσθηκε από τα έργα τους που διατηρούνται ως αποκτήματα μιας άφθαρτης αξίας.

Όσο ζούσαν, ο αριστοτελισμός έφθασε στα ύψη. Μετά από αυτούς και μετά την κατακρήμνιση της μαυριτανικής ισχύος στην ιβηρική χερσόνησο ο αριστοτελισμός παρήκμασε στην Ισπανία από την οποία εν συνεχεία διεισδύσε στην Ευρώπη.

Βαθυστόχαστοι, καλλιεπείς συγγραφείς, στολίδια του ιατρικού αραβισμού, ιατροί στην αυλή των καλίφηδων μπόρεσαν και διατήρησαν μια στερεά φιλοσοφική φήμη.

Η ιατρική τους είναι σφραγισμένη με την ίδια φιλοσοφική σφραγίδα. Ιατρική φιλοσοφική, θεωρητική που προσεγγίζει σ' ορισμένα την Αγία Γραφή. Αλλά το άρωμα της φιλοσοφίας δεν αποβάλλεται ποτέ από την ιατρική τέχνη και επιστήμη. Ό,τι και να κάνουν οι θεακτικτές οι πιο αμιγείς, η ιατρική θα σκορπάει εις τους αιώνες των αιώνων την πηγαία οσμή της φιλοσοφίας από την οποία γεννήθηκε.

Αλλώστε αυτό αναφέρεται και στην Ιπποκράτειο Συλλογή Επιστολές 23. Δημόκριτος Ιπποκράτη περί φύσιος ανθρώπου (ο Δημόκριτος προς τον Ιπποκράτη, στα θέματα της ανθρώπινης φύσης). Ιστορίην σοφίης γαρ δικέω ιητρικής αδελφών και ξύνοικον (Νομίζω πως η γνώση της φιλοσοφίας είναι αδελφή της ιατρικής και ως κάτω από την ίδια στέγη).

Ο Μαϊμονίδης, ως προς την Ιατρική έγραψε υπέροχα «ήθη» που αφορούν την φυσιολογία και την λειτουργία των οργάνων. Για την χειρουργική δεν έγραψε. Το μυστικό του ήταν συγκεντρωμένο σε αφαιρέσεις, εξηγήσεις, συνθέσεις.

Θεωρητικός της ψυχοσωματικής

Οι γνώσεις του είναι εκτεταμένες επί παντός επιστητού που τον αναδεικνύουν σε λεπτό σχολιαστή με κοίτικο πνεύμα. Ερευνά τα αρχαία γραπτά τα αναφερόμενα στην ιατρική, τη φιλοσοφία και τη θρησκεία. Η ενυσχόλησή του και με τη θρησκεία τον κατέστησε και ραββίνο. Κόπος και ευχαρίστηση σ' αυτή την έρευνα. Πάντου αναζητεί αρμονίες και ισορροπίες.

Όλο το ιατρικό έργο του Μαϊμονίδη ερείδεται στην αντιληψη της στενής σχέσης που υφίσταται ανάμεσα στην ύλη και τη λειτουργία, ανάμεσα στο πνεύμα και το σώμα. Είναι ο πρώτος θεωρητικός της ψυχοσωματικής ιατρικής.

Γνώριζε την ενέργεια των φαρμακευτικών ουσιών. Τις χρησιμοποιεί και προσπαθεί να τις βελτιώσει και συμπληρώσει σε όσες περιπτώσεις είναι ανεπαρκείς.

Για τον Μαϊμονίδη η υγιεινή, η διαιτητική, η σωματική άσκηση (ιδιαίτερα η κολύμβηση), η αποχή, η νηστεία συνιστούν την καλύτερα προφύλαξη και θεραπευτική. Το πιο γνωστό ιατρικό έργο του Μαϊμονίδη είναι το βιβλίο του με θέμα την Υγιεινή (Traité d'hygiène) που γράφτηκε με επιθυμία του βεζίρη Al Fadil. Το βιβλίο αυτό θεωρείται ότι είναι ένα μικρό αριστούργημα και αποτελεί βασικό κώδικα όλων των ψυχοσωματικών θεωριών. Θα ήταν λίαν επώφελες αυτό να γίνει το βιβλίο προσκεφαλαίου για κάθε ιατρό.

Μορφή και περιεχόμενο εξαιρετα. Κόσμημα της παγκόσμιας ιατρικής βιβλιογραφίας. Είναι λυπηρό που αυτό το βιβλίο δεν είναι γνωστό σε μας εδώ στην Ελλάδα.

Άλλα έργα του είναι: 1) Ο Οδηγός των Πεπλανημένων (Guide des Egarés), 2) Σχόλια επί του Ιπποκράτους και Γαληνού, 3) Το Γλωσσάριο (Glossaire), 4) Οι Αφορισμοί.

Τα έργα του εγράφησαν στα αραβικά και κατόπιν μεταφράστηκαν στα εβραϊκά από τον οπαδό του Samuel Ibn Tibbon.

Ορισμένοι αφορισμοί διορθώνουν και συμπληρώνουν τις αντιλήψεις του Ιπποκράτους και του Γαληνού.

Καιιά έκπληξη ότι ο συγγραφέας αυτός ήταν περιζήτητος ιατρός και ότι άσκησε την ιατρική σε παλάτια και αυλές. Διετέλεσε ένας από τους προσωπικούς ιατρούς του σουλτάνου Saladin.

Το οδοιπορικό του Μαϊμονίδη αρχίζει από την Κορδούη, περνάει από τη βόρειο Αφρική και καταλήγει στο Fostat (το παλαιό Κάιρο), όπου ούτος και απεβίωσε το 1204.

Παντού όπου πέρασε, έκανε σ' όλους το καλό. Τους ομοθρήσκους του ενίσχυσε όσο μπορούσε. Ο εβραϊκός λαός του οποίου υπηρέε ο πιο σοφός αντιπρόσωπος, τον ενταφίασε σε προγονική γη, στην Τιβεριάδα. Ήταν εκτέλεση θέλησης του Μαϊμονίδη που την είχε διατυπώσει πριν από το θάνατό του. Ο τάφος του είναι πάντα εκεί τόπος προσκυνήματος. Τον φρουρούν σαν να πέθανε χθες.

Η Ιατρική τιμάται από χριστιανούς και αλλόθρησκους. Είναι το κοινό έδαφος όπου συναντούνται άνθρωποι καλής θέλησης. Από τους ανθρώπους αυτούς ουδείς αποκλείεται. Η θρησκευτική πίστη δεν εξουδετερώνει την κύρια ιδιότητα του ιατρού που είναι η παροχή ιατρικής φροντίδας και βοήθειας για κάθε ανθρώπινο πλάσμα. Ο ιατρός ήταν, είναι και θα είναι στο πέρασμα των αιώνων πατριώτης της ανθρωπότητας.

Άλλωστε αυτό αποκρυσταλλώνεται στην προσευχή του Μαϊμονίδη, που είναι πράξη επαγγελματικής πίστης από τις πιο ευγενείς που έχουν διατυπωθεί μετά τον όρκο του Ιπποκράτους.

Ιδού μερικές περικοπές από τον όρκο του Μαϊμονίδη: Θεέ μου, γέμισε την ψυχή μου με αγάπη για την τέχνη και για όλα τα πλάσματα... Στήριξε τη δύναμη της καρδιάς μου για να είναι πάντοτε έτοιμη να εξυπηρετήσει τον φτωχό και τον πλούσιο, τον φίλο και τον εχθρό, τον καλό και τον κακό... Κάνε ώστε το μυαλό μου να είναι φωτεινό κοντά στο κρεβάτι του αρρώστου, να μην αφαιρείται από τίποτα ξένο, για να είναι παρόν για ό,τι η πείρα και η επιστήμη το έδιδαν. Διότι μεγάλες και υπέροχες είναι οι επιστημονικές έρευνες που έχουν σαν σκοπό να διατηρήσουν την υγεία και τη ζωή όλων των πλασμάτων... Κάνε ώστε οι άρρωστοι να έχουν εμπιστοσύνη σε μένα και στην τέχνη μου... Απομάκρυνε από μένα την ιδέα ότι μπορώ το παγ. Δώσε μου την δύναμη, τη θέληση και την ευκαιρία να διευρύνω από περισσότερο σε περισσότερο τις γνώσεις μου. Μπορώ σήμερα να ανακαλύψω, σε ό,τι γνωρίζω, πράγματα που δεν υποπευδόμενα χθες, διότι η τέχνη είναι μεγάλη αλλά το πνεύμα του ανθρώπου διεισδύει νωρίτερα".

1935

Ο επίσημος εορτασμός της ογδόνης εκατονταετηρίδος του Μαϊμονίδη στην Ισπανία, την Αίγυπτο και την Εβραϊκή Παλαιστίνη

(Από την ομιλία του δημάρχου της Κόρδοβας εις την επίσημον ιεροτελεσίαν του μνημοσύνου επί τη 8η εκατονταετηρίδι του Μαϊμονίδου ενώπιον των επίσημων προσωποκοτήτων και των Εβραίων αντιπροσώπων ολοκληρου του κόσμου, το 1935).

Βιογραφία

Κατά την διάρκειαν της μακράς περιόδου πολλών αιώνων, η Ιβηρική χερσόνησος είδε να ακμάζει εις τους κόλπους του εβραϊσμού εις όλον της τον πλοῦτον και εις ὅλας τας διακλαδώσεις της η καλλιέργεια των ερμηνευτικῶν γνώσεων, ταλμουδικῶν, φιλοσοφικῶν, μαθηματικῶν και ιατρικῶν. Καὶ δικαίως αὕτη η λαμπρὰ Ἰσπανο - Αραβικὴ περίοδος ονομάσθη η χρυσή εποχή της εβραϊκῆς φιλολογίας της οποίας η πληρεστέρα ἑκφρασις, η υψηλότερα και η βαθύτερα συνεκεντρώθη εις την προσωπικότητα του επιφανεστέρου σοφου του Μεσαίωτος, Μωσαῖως Μπεν Μαϊμόν, ἡ Μαϊμονίδου, του οποίου το αραβικόν ὄνομα εἶναι Αβού Ιμπράν Μουσαΐμν Μαϊμόν. Πνεῦμα διεθνές, μιας θαυμαστῆς δυνάμεως, μιας διαυγείας και γαλήνης αναλλοιώτου, πλάτους και βάθους ιδεῶν μη γνωστών ἕως τότε, μεστών γνώσεων και αληθείας, ο Μαϊμονίδης εισηγάγε πρῶτος την τάξιν και την μέθοδον εις τας ταλμουδικὰς μελέτας, ἔδειξε την διεύθυνσιν και τον σκοπὸ των θεολογικῶν γνώσεων, καθόρισε δια πολλοὺς αἰῶνας τους θρησκευτικούς και φιλοσοφικούς ὁρους, συνετέλεσεν εις την πρόοδον της ιατρικῆς και διεσκόρπισε ἐπὶ πολλῶν γενεῶν τας πολλαπλὰς ακτίνας της διανοητικῆς εστίας της εποχῆς του.

Ο Μαϊμονίδης ἐγεννήθη εις την Κόρδοβαν της Ισπανίας την 30ήν Μαρτίου 1135 (14 Νισσάν 4895). Ο πατήρ του, Μαϊμόν, διακεκριμένος δικαστής και ταλμουδιστής, τον ἐμύσεν εις την Θεολογίαν και τας λοιπὰς επιστήμας και τον εισηγάγεν εις τας Αραβικὰς σχολὰς.

Ἦτο ηλικίας 13 ἐτῶν ὅταν ἤρχισεν ο θρησκευτικὸς διωγμὸς ο ασκηθεὶς ὑπὸ των Αλμοαδῶν ἐναντίον των χριστιανῶν και εβραίων της Ισπανίας. Τεθεὶς

εις δειλὸν να ἐκλέξει μεταξύ του Ἰσλαμισμού και της μεταναστεύσεως, υπετάχθη ἐπὶ πολλὰ ἔτη να διδάσκει επιφανειακῶς την Μουσουλμανικὴν θρησκείαν.

Ἀλλὰ εις ηλικίαν τριάκοντα ἐτῶν μετέβη εις Αφρικὴν ἔνθα τον εὐρίσκομεν εις το Φεζ τῷ 1160, ἔπειτα εις την Παλαιστίνην τῷ 1165 και τέλος εις το Κάιρον ἔνθα εγκατεστάθη και ἔνθα ἤρχισε δημοσίας παραδόσεις φιλοσοφίας, θεολογίας και ιατρικῆς. Ἰδιαιτέρως ὡς ἱατρός ἀπέκτησεν μίαν μεγίστην φήμην. Ἐγένινεν ἱατρός της Αὐλῆς των Φατιμίδων και ἀπέθανε την 13 Δεκεμβρίου 1204 (20 Τεβέτ 4965) περιβαλλόμενος ἀπὸ την εὐλάβειαν των Εβραίων και τον σεβασμὸν των Αράβων.

Ο Μαϊμονίδης συνέγραψε πλείστα βιβλία ἐξ ὧν το πρῶτον εις νεαρωτάτην ηλικίαν συνέγραψεν εις Φεζ και εἶναι μια μελέτη επιστημονικὴ ἐπὶ του εβραϊκοῦ ημερολογίου εις εβραϊκὴν γλῶσσαν ὑπὸ τον τίτλον "Μασμάρ Α - Ιβούρ" ἐκδοθὲν ὑπὸ του Λ. Δούννερ ἐν Φραγκφούρτῃ το 1911. Ἐν συνεχείᾳ συνέταξεν σχόλια ἐπὶ μερικῶν τεμαχίων του Ταλμούδ ἐξ ὧν δεν ἀπέμεινε ἐμὴ ἡ πραγματεία του Ρωσ - Ασανά συντεταγμένη εις Αραβικὴν γλῶσσαν. Ἐπίσης εις Αραβικὴν γλῶσσαν και εις ηλικίαν τριάκοντα ἐτῶν συνέταξεν τα σχόλια ἐπὶ της Μισνά ἐκ των ὧν ἐν μόνον μέρος εἶδον την δημοσιότητα εις την εβραϊκὴν γλῶσσαν.

Πῶς η σύγχρονος Ισπανία εξαγοράζει τα σφάλματα της Ιερᾶς Εξετάσεως

Βραδύτερον θα γνωσθῶσιν αι λεπτομέρειαι των ιεροτελεσιῶν και εορτῶν αι ὧν εγένοντο εις ὁλοκληρον τον κόσμον εις ἀνάμνησιν του Μαϊμονίδου ἐπὶ τη ογδὴν εκατονταετηρίδι ἀπὸ της γεννήσεώς του. Αἱ εορταὶ αὗται προσέλαβον μίαν ἰδιαίτην λαμπρότητα και ἓνα συμβολικὸν χαρακτῆρα δια της ομιλίας του δημάρχου της Κόρδοβας και δια του γεγονότος ὅτι η ἀρχαία συναγωγὴ της πόλεως ταύτης μετατραπείσα εις ἐκκλησίαν ὑπὸ την Ἱερὰν Εξετάσιν ἀπε-

*"Ἡ Ισπανία
ἐπικαλεῖται
την συγγνώμην
του Εβραϊκοῦ λαοῦ
δι' ὅλας
τας δοκιμασίας
τας ὧν ἐκαμε
να υποστεί.
Τούτο χρησιμεύει
τουλάχιστον
ὡς ἠθικὸν μάθημα
εἰς τα ἔθνη ἅπανα
ἐξακολουθοῦν ἀκόμη
να καταδιώκουν
τους Εβραίους"*

Η 800^η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΪΜΟΝΙΔΗ. ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΟ 1935

δόθη επισήμως εις τους Εβραίους. Ο δήμαρχος της Κόρδοβας εις την ομιλίαν του ήτις απέβη ιστορική διεκήρυξε κυρίως: "Το παράδειγμα της Ισπανίας ώφειλε να χρησιμεύσει ως μάθημα εις τας χώρας αιτινες εξακολουθούσι να καταδιώκωσι τους εβραίους". Η προειδοποίησις αυτή στηριζομένη εις την πικράν πείραν εγένετο δια τους Εθνικοσοσιαλιστάς της Γερμανίας. Διότι όλοι οι ιστορικοί αναγνωρίζουσιν από συμφώνου σήμερον ότι η εκδιώξις των εβραίων ήτο η κυριότερα αιτία της ταχείας καταπτώσεως της Ισπανίας.

Η επίσημος ομολογία αποτελεί σήμερον την λαμπροτέραν αποκατάστασιν των εβραίων. Δεν πρέπει να είναι κανείς προφήτης δια να προείπει εις την Γερμανίαν ότι θα έχει την αυτήν τύχην ην είχαν η Ισπανία της Ιεράς Εξετάσεως.

Κόρδοβα 2 Απριλίου. Όλοι αι εορταί και ιεροτελεστίαι αι οργανωθείσαι υπό της Ισπανικής Κυβερνήσεως εις ένδειξιν τιμής εις την μνήμην του σοφού Ισπανοεβραίου Μαΐμονιδου, επί τη ευκαιρία της ογδόης εκατονταετηρίδος από της γεννήσεώς του προσέλαβον ένα χαρακτήρα αληθώς συγκινητικών.

Το τελεσθέν μνημόσυνον ετελείωσε δια μιας προσευχής γενομένης εις την ανανεωθείσαν συναγωγήν ήτις είχε μετατραπεί εις εκκλησίαν μετά την εκδιώξιν των εβραίων της Ισπανίας διαρκούσης της Ιεράς Εξετάσεως. Η προσευχή εγένετο αληθώς συγκινητική· περισσότεροι από 30 αντιπρόσωποι εβραίοι παρίσταντο εις αυτήν την ιεροτελεστείαν μεταξύ των οποίων ο καθηγητής Λεών Ροθ κάτοχος της έδρας Ας Αδ - Αάμ της φιλοσοφίας εις το Εβραϊκόν Πανεπιστήμιον. Η Δημαρχία της Κόρδοβας ευθύς ως έλαβε την διαταγήν της κυβερνήσεως δια τον μετασχηματισμόν της αρχαίας εκκλησίας εις συναγωγήν αυθορμητώς προσεφέρθη να απασχοληθεί δια τον ευτρεπισμόν και την επίπλωσιν του ναού.

Τα "Σέφερ Τορά" είχαν σταλεί υπό της συναγωγής της Βαρκελώνης· η προσευχή ανεπέμφθη εις τε το δόγμα Σεφαραδίτ και Εσκεναζή. Πολλοί αρχираββίνοι ήσαν παρόντες και το πλήθος απήγγειλε με ζέσιν το "Σεχιάνου".

Ανεγνώσθησαν ακολούθως αι επιστολαί και τα συγχαρητήρια τηλεγραφήματα αποσταλέντα υπό προσωπικοτήτων και οργανώσεων εβραϊκών ή μη εβραϊκών εξ ολοκλήρου του κόσμου μεταξύ των οποίων τα αποσταλέντα υπό του Προέδρου της Ισπανικής Δημοκρατίας κ. Ζαμόρα, του προέδρου της κυβερνήσεως κ. Βιρράνο και πολλών υπουργών οιτινες εξήτησαν συγγνώμην μη δυνηθέντες να παρευρεθώσιν εις την ιεροτελεστείαν λόγω της κυβερνητικής κρίσεως, του κ. Λόυδ Τζωρτζ, της Alliance Israelite Universelle του Βαάδ Λεουμί, των Ισραηλιτικών Κοινοτήτων Αλε-

ξανδρείας, Καΐρου κ.λπ. Εξεφωνήθησαν λόγοι λίαν ενθουσιώδεις υπό του διοικητού, του δημάρχου της πόλεως των επιφανών Ισπανών και μερικών εβραίων αντιπροσώπων, όλων εκφραζόντων την χαράν των μετά την δήλωσιν της ισπανικής κυβερνήσεως ήτις ηκύρωνε το βδελυρόν Διάταγμα του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας της καθολικής, οιτινες εξεδίωξαν τους εβραίους της Ισπανίας και επεκύρωνε την πλήρη θέλησιν της αποκαταστάσεως ολοκληρωτικής θρησκευτικής ελευθερίας εις τους πολίτας εβραίους.

Μια φράσις του λόγου του Δημάρχου της Κόρδοβας φαίνεται να είναι μια ηχώ των προφητικών λέξεων αιτινες ελέχθησαν προ 45 και πλέον ετών εις την Τιβεριάδα υπό του μεγάλου καθολικού Ισπανού συγγραφέως Ερρίκου Γομέζ - Καρίλλο όστις ήλθε να υποκλιθεί επί του τάφου του Μαϊμονίδου: "Η ημέρα αυτή σημειώνει μιαν χρονολογίαν εις την ιστορίαν μας διότι είναι δι' ημάς μια ημέρα εξιλεώσεως (Κιπούρ). Ζητούμεν συγγνώμην από τους Εβραίους δι' όλας τας ταλαιπωρίας τας οποίας υπέφερον και τους παρακαλούμεν να λησμονήσωσι το παρελθόν".

Μαδρίτη 2 Απριλίου. Το μνημόσυνον της ογδόης εκατονταετηρίδος του Μαϊμονίδου είχε έναν χαρακτήρα επίσημον κατά την διάρκειαν μιας ιεροτελεστίας εις την οποίαν παρίσταντο πολλοί προσωπικότητες και οι εβραίοι αντιπρόσωποι. Ο πρύτανης της ιατρικής Σχολής εξεφώνησε λόγον με θέμα "Ο Μαϊμονίδης ιατρός", καταδείχας το έργον του μεγάλου αυτού πνεύματος.

Αι εορταί εν Αιγύπτω

Κάϊρον, 4 Απριλίου. Αι ιεροτελεστίαι και εορταί επί τη επετείω της ογδόης εκατονταετηρίδος από της γεννήσεως του Ραββίνου Μοσέ Βεν Μαΐμνν ορίσθη να αρχίσωσιν από την Ισραηλιτικήν συνοικίαν εις την οποίαν διέμενεν ούτος δια να είναι πλησιέστερον εις τους ομοθρήσκους του τους οποίους ηγάπα με όλην την δύναμιν του και δια τους οποίους είχαν αφιερώσει τον περισσότερον καιρόν του φθάσας μέχρι του σημείου να σχηματίσει εν τη οικία του μιαν κλινικήν εις την οποία αυτοπροσώπως εδέχετο και περιέθαλπε δωρεάν τους απόρους ανεξαρτήτως καταγωγής. Επίσης, εις την Ισραηλιτικήν συνοικίαν ο Μαϊμονίδης διήλθε περισσότερον από το ήμισυ της ζωής του και εκείθεν εξήλθον τα συγγράμματα τα οποία τον κατέστησαν επιφανή εις ολόκληρον τον κόσμον.

Η πρώτη ιεροτελεστία έλαβε τον χαρακτήρα ενός ευσεβούς προσκυνηματος διότι εγένετο εις την συναγωγήν εις την οποίαν συμπεραίνεται ότι ο σεβάσμιος Ραββίνος ανέπεμπε τας δεήσεις του. Πολύ προ της 7ης μ.μ. ώρας του Σαββάτου ήτις είχαν ορισθεί δια το μνημόσυνον ο κόσμος είχε κα-

ταλάβει την συναγωγήν εν πρωτοφανή συνωπισμῳ. Παρίstanto o σοφολογιώτατος Αρχираββίνος Ναχοῦμ Εφφένδης, o κ. Ναχαμούλης αντιπρόεδρος της κοινότητος ασθενούντος του προέδρου και τα μέλη του Ραββινικού Συμβουλίου του Καΐρου.

Πρώτος ομίλησεν εβραϊστὶ o σοφολογιώτατος Αρχираββίνος ὅστις εξιστόρησε μερικά χαρακτηριστικά της ζωῆς ἐκείνου ὅστις "υπῆρξε και παραμένει ἀκόμη o αετὸς της συναγωγῆς". Ακολουθῶς ομίλησε o Δρ Βόλφeson, μέλος της επιτροπῆς των εορτῶν, ὅστις μεταξύ ἄλλων εἶπεν ὅτι: "Χάρις εἰς τον Μαΐμονιδην o εβραϊσμὸς ὅστις ἦτο εἰς τας παραμονὰς μιας περιόδου παρακμῆς, ἔλαβε μιαν νέαν πνοήν ἥτις συνεκλόνησε τας μάζας, ἀφυπνίσας το ενδιαφέρον των δια τας πνευματικὰς θεωρίας, ἐμφυσήσας ἐν νέον αἷμα εἰς τα ἐξηγτημένα μέλη του διεσκορπισμένου Ισραὴλ. O Μαΐμονιδης δὲν ἦτο μόνον ἓνας δάσκαλος του εβραϊσμοῦ, ἀλλ' ἐπίσης ἓνας προφήτης. Τα ἔργα του εὔρον θέsin εἰς την πρώτην γραμμὴν του εθνικοῦ μας θησαυροῦ".

Μετὰ τον κ. Βόλφeson ομίλησεν εἰς καθ'αυτοῦσαν φιλολογικὴν ἀραβικὴν γλῶσσαν o κ. Σιμεὼν Μάνι, πρόεδρος της Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ Καΐρου. "O ἀνθρώπος εἶπε και το ἔργον του μας ενδιαφέρουν ἐξίσου διότι δὲν δυνάμεθα να ἐννοήσωμεν το ἐν χωρὶς το ἄλλο. O Μαΐμονιδης παραμένει δι' ἡμᾶς το υπόδειγμα του ἀληθοῦς εβραίου του ευσυνειδήτου ἀπέναντι του εαυτοῦ του και των ὁμοίων του".

Την Κυριακὴν το ἀπόγευμα ἐγένετο φιλολογικὸν μνημόσυνον του Μεγάλου Σοφοῦ εἰς την Ἰσραηλιτικὴν Σχολὴν εἰς Ἀμψασιέχ. Τὴν τάξιν ἐπέβλεπον οἱ μαθηταὶ των σχολῶν ὑπὸ την εποπτείαν των διευθυντῶν των τας δε ἡμᾶς εἰς τους προσκεκλημένους ἀπέδωσαν οἱ Μακκαβαῖοι. Μεταξὺ των ἐπισήμων παρίstanto o πρόεδρος της Κοινότητος και γερουσιαστὴς Κατοῦ Πασσάς, o Αρχираββίνος Καΐρου Ναχοῦμ Εφ., o Αρχираββίνος Αλεξανδρείας Σοφ. Δαβίδ Πράττο, o κ. Π. Ρόλο πρόεδρος Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Αλεξανδρείας, o γερουσιαστὴς Πικιότι Βέης, o δρ. Δαβίδ Γελλίν, o κ. Σ. Αβιγδόρ της Μεγάλης Στοᾶς Μπενέ Μπερίθ κ.λπ.

Πρώτος ομίλησεν o ἱατρός Δ. Γελλίν ἐκ μέρους του Εβραϊκοῦ Πανεπιστημίου ὅστις ἀρχικῶς υπῆλθεν ἓνα γνωμικὸν του Μαΐμονιδη: "εἰς ποῖον πρέπει να ἀπονέμεται ἡ ἀγαθοεργία;". Ἡ ἀπάντησις εἶναι σαφής: "εἰς αὐτὸν τον ἴδιον, εἰς την οἰκογένειάν του, εἰς τους συγγενεῖς, τους φίλους και εἰς τους ἄλλους" ἀλλὰ ὅταν πρόκειται να ἐκπληρωθῇ καθήκον εἰς ὄφελος της Παλαιστίνης, ἡ ἀγαθοεργία αὕτη πρέπει να προηγηθῇ ὅλων των ἄλλων".

"O Μαΐμονιδης, ἐσυνέχισεν, ἦτο εἰς γιγαντιαίους νους και το τεράστιον πνεῦμα του του ἐπέτρεψε να γράψαι δι' ὅλα με θαυ-

μαστὴν διαύγειαν. Υπῆρξε φιλόσοφος, θεολόγος, νομοδιδάσκαλος, αστρονόμος, ἱατρός και ἐξοχος πνευματικὸς ἀρχηγός. Εἰς ηλικίαν 13 ἐτῶν κυριευμένος ἤδη ἀπὸ τας τρομεροτέρας δυσκολίας της ζωῆς συνέγραψεν το πρῶτον του ἔργον. Ἀκόμη, ὅταν ἦτο ἐν τη ζωῇ ἡ φήμη του εἶχε διατρέξει βουνὰ και θαλάσσας. Oι πλέον ἀπομακρυσμένοι φιλόσοφοι ἔκαμνον ταξίδια δια να τον ἀκούσωσι και να τον συμβουλευθῶsin· οἱ ἱατροὶ τον ἐπλησίαζον ὡς τον ἀνώτερον ἀποκαλυπτὴν της ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Δια τους διδασκάλους του Νόμου μας, ἦτο o οξυδερκής και ἀναμφισβήτητος προϊστάμενος. Προ αὐτοῦ o Εβραϊκὸς νόμος ἦτο περίπου μια λέξις νεκρά. Oι ασχολούμενοι με αὐτὸν κατερίβοντο εἰς παιδαριώδεις διαπληκτισμούς. Ἐρχεται o Μαΐμονιδης ὡς ἓνας δεῦτερος Μωυσῆς ἔλαβε ἀνὰ χειράς το γιγαντιαῖον σύνολον των διεσκορπισμένων σχολίων του Ταλμούδ και ἔκαμε μιαν μονάδα μνημειώδη και ἀθάνατον. Ἐπέτρεψεν ἐπίσης εἰς τους διδασκάλους να μὴ ἀπέχωσι των γραμμικῶν και σαφῶν βάσεων του δόγματος ἡμῶν και ἰδιαιτέρως να δυνηθῶsin να κατανοήσωsin και να θαυμάζωsin ἓνα Θεόν ὅστις να εἶναι πνεῦμα και ὄχι ὑπὸ μορφὴν ἀνθρώπινον. O Ραββίνος Μωσὲ Μαΐμονιδης συνέγραψε ἐπίσης τα 13 ἄρθρα του Νόμου τα ὁποῖα συνείπινον να συμπληρωθῇ ἡ γρανιτώδης ἐνότης του εβραϊσμοῦ. Αὕτη ἡ συνοπτικὴ ἐκθεσις της υπερφυοῦς ζωῆς του Μαΐμονιδη ἐπέτρεψε εἰς τους διδασκάλους μας να βεβαιώνωsin "ὅτι ἀπὸ τον Μωυσὴν εἰς τον Μωυσὴν δὲν υπῆρξαν ἄλλοι Μωυσεῖς".

O κ. Γελλίν κατέληξεν ἀναφέρων το ρητὸν του ἐπιφανοῦς ποιητοῦ Γεουδά Αλαριζή. "O Θεός εἰς την Βίβλον εἶπε ὅτι ἔκαμε τον ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα Του. Εἶναι δια Σε, ὦ Μεγάλε Μαΐμονιδη, που o Θεός εἶπεν αὐτὰ, διότι πραγματικῶς ἐπέτυχες να εἶσαι ἀνώτερος εἰς ὅλον τον κόσμον".

Ακολουθῶς ομίλησεν o σοφολογιώτατος Αρχираββίνος Αλεξανδρείας Δαβίδ Πράττο ὅστις μεταξύ ἄλλων συναρπαστικῶν και μεστῶν σοφίας λόγων εἶπε: "Διηγούνται ὅτι o Μωυσῆς μετὰ την φυγὴν της Αἰγύπτου εὐρισκόμενος εἰς την ἔρημον εἶχε να βοηθήσει ἀρνία ἀδόσποτα και τα ὀδηγεῖ να πῶσι νερὸ εἰς τα πηγάδια. Ἐνας ἄλλος Μωυσῆς, κατὰ τας ὥρας τας πλέον θυελλώδεις και ἀσαφεῖς της εβραϊκῆς σκέψεως, ἡξιώθη της μεγάλης και ευγενοῦς ἀποστολῆς να συγγράψαι ἔργα τα ὁποῖα ἐπέτρεψαν εἰς τα ἀποπλανημένα ἀρνία μας της Δύσεως και της Ανατολῆς, να ἐπανεῦρωsin εἰς την ἀνάγνωσιν των σελίδων των ἔργων αὐτῶν τους ὀδηγοῦς δια να πλησιάσωsin ἐκ νέου εἰς την θρησκείαν και την κατανόησιν της Τορά.

"Αὐταὶ αἱ ὥραι της συγχύσεως και ἀταξίας ἐπαναλαμβάνονται ἐκ νέου και ἐκ νέου ἡ διάνοια του Μαΐμονιδου παρעוירσκε-

**Η 800στὴ ΕΠΕΤΕΙΟΣ
ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΑΪΜΟΝΙΔΗ.
ΕΠΙΣΗΜΟΣ
ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ
ΤΟ 1935**

Η 800στή ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΑΪΜΟΝΙΔΗ. ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ ΤΟ 1935

ται και μας πλησιάζει εις τας αθανάτους παραδόσεις μας. Εις την Κόρδοβαν η συναγωγή, ένθα νέος ακόμη ο Μαιμονίδης προσήχθη, μετετράπη κατά την ιερὰν εξέτασιν εις εκκλησίαν. Προ ολίγων ημερών δια διαταγής της Ισπανικής Κυβερνήσεως, ο ναός αφιερώθη εκ νέου εις την Ισραηλιτικήν Κοινότητα. Ο Δήμαρχος της Κόρδοβας εις τον επίσημον λόγον του, εδήλωσεν ότι δι' αυτούς η ημέρα εκείνη ήτο ημέρα Κιπούρ (εξιλεώσεως), διότι ώφειλον να μεταμεληθώσι και να ζητήσωσι συγγνώμην από τον θεόν δι' όλα τα κακά τα οποία είχαν κάμει εις τους εβραίους. Και καθ' ην στιγμήν το σύμβολον μιας άλλης θρησκείας αντικατεστάθη από τας Πλάκας του Νόμου και αι ωδαι των ψαλμών ανεπέμνοντο δια μέσου των κινώνων, ο Αρχираββίνος καταληφθείς υπό συγκινήσεως έκλαιε με πύριν δάκρυα. Αντιλαμβάνομεθα την συγκίνησιν του και χαιρετίζομεν την ημέραν εκείνην ως μιαν των ωραιότερων καθιερώσεων της Θείας Δικαιοσύνης. Και ιδιαιτέρως να μην απογοητευόμεθα, εξακολουθήσωμεν να παλαιώμεν και να ελπίζωμεν, διότι δεν είναι επίσης μακράν η ημέρα καθ' ην εις τας όχθας της Σπρε και άλλαι συναγωγαί θα έχουν την χαράν να ακούσουν εκ νέου τα άσματα της απελευθερώσεως.

"Αυτή η μεγάλη ανθρωπίνη ύπαρξις διήλθε τρία μεγάλα κέντρα τα οποία εφώτισε: την καθολικήν Κόρδοβαν η οποία τον είδε γεννώμενον και πάσχοντα: το Μουσουλμανικόν Κάϊρον ένθα διετέλεσε Μέγας Ραββίνος, Θεολόγος, Φιλόσοφος, διαπρεπής ιατρός και η Εβραϊκή Τιβερίας ένθα αναπαύεται εις τον αιώνιον ύπνον. Η Κόρδοβα δοξάζεται σήμερον διότι του έδωσε το φως: το Κάϊρον τμήται μ' όλην την αιγλην της διανοίας του και η Τιβερίας ένθα η μεγάλη του ψυχή ζει αιωνίως θαυμάζει και ευφραίνεται από την εκπληκτικήν αναγέννησιν του Ισραήλ".

Εν συνεχεία ομίλησεν ο Αρχираββίνος Κάϊρου όστις ειπε μεταξύ άλλων ότι "η μεγάλη διανόησις του Μαιμονίδη εξεδηλώθη εις Κάϊρον ένθα έζησεν επί 37 έτη καιτοι είχε να αντιμετωπίσει ισχυρούς αντιπάλους ως τον Μουσελάμ Αρχираββίνον Αλεξανδρείας, οίαντες τον κατηγορούν δια τον τρόπον της ερμηνείας της Τορά και εδοκίμασαν να τον κακολογίσουν και να τον αφορήσουν. Από την κλίνην του βαρυσάλων τους έγραφεν επιστολάς τας οποίας κατέχοντες και αίτινες είναι υπέροχα μνημεία σοφίας, επιστήμης και πίστεως. Η φήμη του διεσπάρη εις όλον τον κόσμον. Δοκιμασθείς δια σειράς οικογενειακών ατυχημάτων, επεδόθη εις την σπουδήν της ιατρικής δια να επαρκέση εις τας επιτακτικώς ανάγκας της ζωής. Το επάγγελμα της ιατρικής του εχορήγησε την θέσιν του ιατρού παρά τω Χαλίφη Σαλάχ Εδδίν και την δυνατότητα μιας αναπαυτικής ζωής. Αυτή η νέα κατά-

στασις πραγμάτων του επέτρεψε να ανακουφίσει την Κοινότητα από την επιχορήγησιν του και να της ειπεί ότι ηδύνατο εφεξής να εργασθεί δια τον εβραϊσμόν χωρίς να του ζητήσει τίποτε".

"Ο Μαιμονίδης, ευνέχισεν ο ρήτωρ, υπήρξε προ παντός ένας μεγάλος παρήγορος των ψυχών. Ως ιατρός αφιερώθη αδιακόπως δια να ανακουφίζει τους πόνους πλουσιών και πτωχών: ως πνευματικός αρχηγός: ο Αιγυπτιακός εβραϊσμός όστις προ αυτού διελύετο εις την αταξίαν της αμαθείας, ανηγέρθη και αναλαβών την θρησκείαν των παραδόσεων χειραφετήθη από την κατάστασιν αυτήν της δουλοπρεπείας και ανέκτησε την χιλιετή αξιοπρεπείαν της. 238 ιστορικοί και κριτικοί εξέτασαν και εσπούδασαν το πελώριον έργον του Μαιμονίδου, χωρίς να υπολογισθώσιν αι επιθεωρήσεις, αι εφημερίδες και τα βιβλία άτινα εγράφησαν επ' αυτού και άτινα αποτελούσιν επιβλητικὰς βιβλιοθήκας. Αλλά δεν πρέπει να πιστευθεί ότι ηδυνήθησαν να είπωσιν ή να γράψωσι την τελευταίαν λέξιν επί του έργου του Μαιμονίδου. Η μεγαλοφύα αυτή έπιπτο με όλην της την μεγαλοπρεπείαν και η σπουδή των συγγραμμάτων του θα είναι διαρκώς η ανεξάντλητος πηγή των σκέψεων των συμβουλών και των ασφαλών κατευθύνσεων εις τους ελιγμούς του προβλήματος της γνώσεως. Ο κόσμος βλέπει και θα ιδει ακόμη πολυαριθμούς πεπλανημένους αλλά ο Μαιμονίδης θα είναι πάντοτε εκεί έτοιμος, δια του έργου του, του μεγέθους της σκέψεώς του και της πίστεώς του, να τους επαναφέρει, να τους παρηγορήσει και να τους πείσει να αισθάνονται εαυτούς υπερήφανους διότι είναι εβραίοι".

Η εορτή ετελείωσε δια του ύμνου της Ατκβά ενώ οι Μακκαβαίοι απέδιδον τας τιμάς.

Την δευτέραν 1ην Απριλίου η εταιρεία των Ιστορικών Εβραϊκών Σπουδών της Αιγύπτου οργάνωσεν υπό την προστασίαν του Ελ Χιλαλί Βέη υπουργού της Δημοσίας εκπαιδεύσεως εορτήν εις την βασιλικήν Όπεραν. Παρίσταντο πλείσται εξέχουσαι προσωπικότητες αντιπρόσωποι του βασιλέως και της κυβερνήσεως.

Ο υπουργός της Παιδείας έκαμε έναρξιν της εορτής λέγων: "Εν ονόματι του Καλοκαγάρθου και Φιλευσπλάχνου Θεού και υπό την αιγίδα της Α.Μ. του Βασιλέως ανοίγω το μνημόσυνον του 8ης εκατονταετηρίδος του Ίμνν Αμράν Μουσσά Ίμνν Μαιμούν".

Ακολούθως, ο σοφολογιώτατος Αρχираββίνος Κάϊρου ομίλησεν εις άπταιστον αραβικήν γλώσσαν εξιστορήσας την ζωήν και το έργον του Μαιμονίδη. Ομίλησαν εν συνεχεία πολλοί καθηγηταί της Αιγυπτιακής Ακαδημίας και φιλόλογοι αναλύσαντες διάφορα βιβλία του Μαιμονίδη.

(Δημοσίευμα του περιοδικού "Φωνή του Ισραήλ", Απρίλιος 1935. Από το αρχείο του Ραφ. Α. Φρεζή)

Η εβραϊκή σκέψη στον Ν. Καζαντζάκη

Από το βιβλίο του Νίκου Καζαντζάκη **"Αναφορά στον Γκρέκο"** παραλαμβάνουμε τα παρακάτω αποσπάσματα, που αφορούν το εβραϊκό πνεύμα

Ι
Ενας ραββίνος, όταν πήγαινε στη συναγωγή να προσευκηθεί, έκανε πρωτίτερα τη διαθήκη του, αποχαιρετούσε με κλάματα τη γυναίκα και τα παιδιά του, γιατί δεν ήξερε αν θα βγαίνει ζωντανός από την προσευκή. Γιατί, έλεγε, όταν προφέρω μια λέξη, ας πούμε: *Κύριε...*, η λέξη αυτή κάνει κομμάτια την καρδιά μου, με κυριεύει τρόμος και δεν ξέρω αν θα μπορέσω να πηδήξω στην ακόλουθη λέξη: *...ελέησον*".

II
"Μια φορά, παιδί ακόμα, τού 'χα πει πως θέλω να μάθω οβραϊκά για να διαβάζω στο πρωτότυπο την Παλαιά Διαθήκη. Είχαμε τότε στο Μεγάλο Κάστρο (Σημ. "Χρονικών": στο Ηράκλειο Κρήτης) οβραϊκή, φώναζε το ραββίνο, συμφώνησαν να πηγαίνω τρεις ώρες τη βδομάδα να μου κάνει οβραϊκά. Μα ως τό 'μαθαν οι συγγενείς κι οι φίλοι, σηκώθηκε η τρίχα τους, έτρεξαν στον πατέρα μου. "Τι 'ναι αυτά;", του φώναζαν. "δε λυπάσαι το παιδί σου; μπας και δεν ξέρεις πως οι σταυρωτήδες βάνουν τη Μεγάλη Παρασκευή τα χριστιανόπουλα σε μια σκάφη με καρφιά και πίνουν το αίμα τους;" Βαρέθηκε ο πατέρας μου τις φωνές τους και τα κλάματα της μητέρας μου. "Βρήκαμε τον μπελά μας", μου 'πε μια μέρα. "παράτα τα οβραϊκά και τα μαθαίνεις σα μεγαλώσεις".

III
"Χρόνια τώρα με είχε μάθει ένας παλιός ραββίνος, ο Νάχμαν, πώς να καταλαβαίνω πως ήρθε η ώρα ν' ανοίγω

το στόμα να μιλώ, να πάνω πένα να γράφω. Ήταν απλός, γελαστός, άγιος: αρμήνευε τους μαθητές του πώς να γίνονται κι αυτοί απλοί, γελαστοί και ν' αγιάζουν: μα μια μέρα έπεσαν στα πόδια του:

- Αγαπημένε Ραβή, του παραπονέθηκαν, γιατί δε μιλάς κι εσύ όπως ο ραββίνος Ζαδικ, ν' αραδιάζεις μεγάλες ιδέες, να οικοδομάς μεγάλες θεωρίες, να σε ακούν συνεπαρμένοι, με ανοιχτό στόμα, οι άνθρωποι; Μόνο μιλάς με λόγια απλοϊκά, σαν τις γριές γιαγιάδες και λες παραμύθια;

Ο αγαθός ραββίνος χαμογέλασε: έκαμε κάμποση ώρα ν' αποκριθεί: τέλος άνοιξε το στόμα:

- Μια μέρα, είπε, οι τσουκνίδες ρώτησαν την τριανταφυλλιά: "Κυρά - τριανταφυλλιά, δε μας μαθαίνεις κι εμάς το μυστικό; Πώς φτιάχνεις το τριαντάφυλλο;" Κι η τριανταφυλλιά αποκρίθηκε: "Πολύ απλό 'ναι το μυστικό μου, αδερφές μου τσουκνίδες: αλάκερο το χειμώνα δουλεύω με υπομονή, μ' εμπιστοσύνη, με αγάπη το χώμα, κι ένα μονάχα έχω στο νου μου, το τριαντάφυλλο. Με δέρνουν οι βροχές, με συρομαδούν οι ανέμοι, με πλακώνουν τα χιόνια, μα εγώ ένα μονάχα έχω στο νου μου, το τριαντάφυλλο. Αυτό 'ναι το μυστικό μου, αδερφές μου τσουκνίδες".

- Δάσκαλε, έκαμαν οι μαθητές, δεν καταλάβαμε.

Ο ραββίνος γέλασε:

- Κι εγώ καλά καλά δεν καταλαβαίνω, είπε.

- Το λοιπόν, δάσκαλε;

- Μου φαίνεται πως ήθελα να πώ απάνω κάτω τούτο: *Όταν έχω μια ιδέα, τη δουλεύω καιρό πολύ, αμίλητα, με υπομονή, μ' εμπιστοσύνη, με αγάπη: κι όταν ανοίγω το στόμα, τι μυστήριο είναι ετούτο, παιδιά μου! όταν ανοίγω το στόμα, η ιδέα βγαίνει παραμύθι.*

Γέλασε πάλι.

- Εμείς οι άνθρωποι το λέμε παραμύθι, είπε η τριανταφυλλιά το λέει τριαντάφυλλο".

Το εσωτερικό της Συναγωγής Κερκύρας στις αρχές του αιώνα.

ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ

Στοιχεία για τα ονόματα και τα επαγγέλματα στα τέλη του 19ου αιώνα

Του κ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΖΟΥΜΠΟΥ, Μαθηματικού

Η ΙΣΤΟΡΙΑ δεν μπορεί να σβήσει όποιες προσπάθειες και να γίνουν, όσα μέσα κι αν χρησιμοποιηθούν. Έτσι, παρά την τεράστια καταστροφή της Κοινότητας της Κέρκυρας σε έμψυχο και άψυχο υλικό κατά τον τελευταίο πόλεμο, τα στοιχεία και οι ειδήσεις για την συνεχή παρουσία του ισραηλιτικού στοιχείου στο νησί επί επτά αιώνες παραμένουν άφθονα περιμένοντας τον ερευνητή.

Τμήμα του Ιστορικού Αρχείου της Κέρκυρας (ΙΑΚ) είναι οι ληξιαρχικές πράξεις γεννήσεων και θανάτων που φθάνουν μέχρι τον αιώνα μας (1932).

ΟΙ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΕΣ ληξιαρχικές πράξεις αφορούν μόνο το χριστιανικό στοιχείο, αλλά τα μετά την Ένωση χρόνια καταγράφονται και οι γεννήσεις Ισραηλιτών. Τις πρώτες εγγραφές Ισραηλιτών στα βιβλία επισημάνανε στα 1885.

Δεν αποκλείεται να υπάρχουν και παλαιότερα σε πολύ μικρότερους αριθμούς.

Η ΕΡΕΥΝΑ ΜΑΣ περιορίστηκε στην περίοδο 1885 - 1897. Αρχικά υπήρχε πρόθεση να καλυφθεί όλο το διάστημα μέχρι το 1932, αλλά καθώς προχωρούσε η έρευνα, φάνηκε ότι ο χρόνος των καλοκαιρινών διακοπών ήταν λίαν ανεπαρκής! Έτσι περιοριστήκαμε στο διάστημα αυτό που είναι σημαντικότερο για την ιστορία της Κοινότητας Κέρκυρας, μια και εξετάζονται λίγα χρόνια πριν και λίγα μετά τα επεισόδια της "συκοφαντίας του αίματος" στα 1891. Από τη χρονιά αυτή και μετά αρχίζει η αποδυνάμωση του κερκυραϊκού εβραϊσμού.

ΘΕΩΡΟΥΜΕ υποχρέωσή μας να ευχαριστήσουμε και από τις γραμμές αυτές τον αντιπρόεδρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Κέρκυρας κ. Αρμάνδο Ααρών για την βοήθεια με τις ατέλειωτες γνώσεις του γύρω από τα εβραϊκά θέματα. Ευχαριστούμε επίσης τους συναδέλφους εκπαιδευτικούς Φρανσέ Αλέγρια και Μωυσή Σαλιέλ της Κοινότητας Θεσσαλονίκης.

Η ΕΡΕΥΝΑ

A. Καταχωρημένα στοιχεία

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε, η Κοινότητα της Κέρκυρας μέτραγε γύρω στις 5.000 ψυχές. Μετά βέβαια το 1891 αρχίζει η βαθμιαία αποδυνάμωση που θα την φθάσει μέσα σε 16 χρόνια στις 3.650 ψυχές.

Ο αριθμός των πράξεων που είναι καταχωρημένες υστερεί κατά πολύ από τον αναμενόμενο στατιστικά σε πληθυσμό 5.000 ατόμων. Υπολογίζουμε ότι οι εγγραφές κυμαίνονται στο 10 - 70% αυτών που θα έπρεπε να είναι. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στα 1885 είναι καταχωρημένες τρεις (3) γεννήσεις και είκοσι έξι (26) θάνατοι, ενώ στα 1893 εκατόν δύο (102) γεννήσεις και σαράντα πέντε (45) θάνατοι.

Συνολικά, στα 16 αυτά χρόνια είναι κατοχυρωμένες 720 γεννήσεις και 690 θάνατοι. Και στις δύο περιπτώσεις, τα 3/4 των πράξεων αφορούν άνδρες και το 1/4 γυναίκες.

B. Επάγγελμα και τόπος γέννησης γονέων

Εξετάζοντας τις γεννήσεις του 1893, όχι από το γενικό ευρύτερο όπως των άλλων ετών, αλλά από τα βιβλία πράξεων, καταγράψαμε τα επαγγέλματα των γονέων (των πατεράδων), καθώς και τον τόπο γέννησης.

α/α	Επάγγελμα	Συχνότητα %
1.	Αχθοφόρος	16.13
2.	Δερματοπώλης	2.15
3.	Διδάσκαλος	1.08
4.	Έμπορος	18.28
5.	Εργάτης	2.15
6.	Κρεοπώλης	3.23
7.	Μεσίτης	2.15
8.	Λεπτοσιδηρουργός	4.30
9.	Μεταπράτης	6.45
10.	Μεταφορέας	3.23
11.	Οινοπώλης	1.08
12.	Ομβρελοποιός	2.15
13.	Οπωροπώλης	2.15
14.	Ορειχαλκεύς	1.08
15.	Παντοπώλης	1.07
16.	Ράπτης	2.15

17.	Σαπωνοποιός	6.45
18.	Τραπεζίτης	2.15
19.	Υαλοπώλης	2.15
20.	Υπηρέτης	4.30
21.	Υποδηματοποιός	11.83
22.	Χρυσοκεντητής	2.15
23.	Χρωματοπώλης	2.15

Σημειώνουμε το όνομα του δασκάλου: Λέβη Σαμπατάη.

Οι γονείς είναι στην απόλυτη πλειοψηφία τους Κερκυραίοι.

Υπάρχουν όμως και αρκετοί ξένοι. Έτσι επισημάνανε:

ZAKAP έμπορο γεννημένο στην Άρτα και παντρεμένο με Σαλώμ επίσης από την Άρτα.

ZAKAP έμπορο γεννημένο στην Άρτα και παντρεμένο με Ισραήλ από τα Ιωάννινα.

ZAKAP και ΜΠΕΣΟ εμπόρους από την Άρτα.

BIBANTE λεπτοσιδηρουργό από τη Ζάκυνθο παντρεμένο με ΜΟΡΔΟΥ από τη Ζάκυνθο επίσης.

ΛΕΒΗ, ΝΕΓΡΙΝ και ΚΟΕΝ εμπόρους από τα Ιωάννινα. Για τον Κοέν σημειώνεται ότι είναι υπήκοος Οθωμανός.

Στα ονόματα των μητέρων βρήκαμε ακόμα: ΒΙΤΕΡΜΠΟ από Αγκόνα, ΜΟΡΔΟΥ από τη Ζάκυνθο, ΒΙΤΑΛ από την Κεφαλλονιά και ΟΣΜΟ από Τεργέστη. Υπήρχε επίσης Όσμο επαγγέλματος αχθοφόρος από την Κωνσταντινούπολη με οθωμανική υπηκοότητα.

Γ. Ηλικίες θανάτων έτους 1888

Στο έτος 1888 είναι καταχωρημένοι 44 θάνατοι καταγεγραμμένοι κατά ηλικίες ως εξής:

Ηλικίες	Συχνότητα %
0 - 5	32.09
6 - 15	2.28
16 - 30	2.28
31 - 60	20.45
61 - 90	40.90

Δυστυχώς, αφού οι καταχωρήσεις είναι ελλιπείς, δεν μπορούμε να συγκρίνουμε τα ποσοστά αυτά με τους ισχύοντες για την εποχή εκείνη δείκτες θνησιμότητας.

Δ. Οικογενειακά ονόματα (επίθετα) από τις πράξεις γεννήσεων

(Σε παρένθεση η συχνότητα με την οποία εμφανίστηκαν στις γεννήσεις των ετών 1885 - 1897).

A. 1. ΑΒΔΕΛΑΑΣ (4)	M. 35. ΜΑΤΑΒΙΑΣ (19)
2. ΑΒΡΑΑΜ (1)	36. ΜΑΤΖΑΣ (8)
3. ΑΚΚΟ (17)	37. ΜΑΧΑΡ (1)
4. ΑΜΠΟΑΦ (3)	38. ΜΙΖΑΝ (37)
5. ΑΣΣΕΡ (1)	39. ΜΟΡΔΟΣ (18)
B. 6. ΒΑΡΟΥΧ (6)	40. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ (33)
7. ΒΕΛΛΕΛΗΣ (163)	41. ΜΠΑΛΕΣΤΡΑΣ (1)
8. ΒΕΝΤΟΥΡΑΣ (1)	42. ΜΠΑΛΤΖΕΡ (2)
9. ΒΙΒΑΝΤΕ (27)	43. ΜΠΕΣΣΟΣ (16)
10. ΒΙΤΑΛ (14)	44. ΜΠΕΧΑΡ (1)
11. ΒΙΤΕΡΜΠΟΣ (3)	45. ΜΠΥΧΩΡ (2)
12. ΒΡΑΝΔΕΒΟΥΡΓ (4)	N. 46. ΝΑΧΜΙΑΣ (7)
Γ. 13. ΓΚΙΟΥΛΗΣ (1)	47. ΝΑΞΩΝ (42)
Δ. 14. ΔΑΒΙΔ (1)	48. ΝΕΓΡΙΝ (6)
15. ΔΕΝΤΕΣ (20)	O. 49. ΟΒΑΔΙΑΣ (5)
E. 16. ΕΛΙΕΖΕΡ (2)	50. ΟΣΜΟ (39)
17. ΕΡΡΕΡΑΣ (1)	Π. 51. ΠΟΛΙΤΗ (1)
18. ΕΦΡΑΙΜ (1)	P. 52. ΡΟΜΑΝΟΣ (2)
Z. 19. ΖΑΚΑΡ (8)	53. ΡΟΥΣΣΟΣ (1)
H. 20. ΗΛΙΑΣ (7)	Σ. 54. ΣΑΛΩΜ (6)
I. 21. ΙΕΣΟΥΑ (6)	55. ΣΑΛΟΝΙΚΙΟΣ (29)
22. ΙΕΣΟΥΛΑ (1)	56. ΣΑΡΔΑ (3)
23. ΙΖΑΚΑΡ (1)	57. ΣΑΜΟΥΗΛ (1)
24. ΙΣΑΑΚ (1)	58. ΣΕΜΟ (3)
25. ΙΣΑΙ (2)	59. ΣΟΥΛΛΑΜ (1)
26. ΙΣΡΑΗΛ (25)	60. ΣΦΟΡΝΟ (4)
27. ΙΩΧΑΝΑΣ (4)	T. 61. ΤΖΑΔΙΚ (1)
K. 28. ΚΑΒΑΛΙΕΡΟΣ (1)	62. ΤΖΕΖΑΝΑΣ (14)
29. ΚΑΝΔΟΝΗ (1)	Φ. 63. ΦΑΡΧΗΣ (2)
30. ΚΑΣΤΡΟΣ (2)	64. ΦΕΡΡΟΣ (6)
31. ΚΟΕΝ (4)	65. ΦΟΡΤΕΣ (7)
32. ΚΟΛΟΝΙΜΟΣ (11)	X. 66. ΧΑΪΜ (29)
A. 33. ΛΕΒΗΣ (29)	67. ΧΑΪΜΗΣ (1)
34. ΛΕΟΝΤΖΙΝΗΣ (3)	

Για επώνυμα αυτά πρέπει να προσθέσουμε και τα παρακάτω, που σημειώσαμε από τις πράξεις θανάτων των ιδίων ετών:

1. Αμέρ	9. Μπατίνο
2. Ασκενάζης	10. Μπεσουλάμ
3. Βιτάλη	11. Ναχαμούλης
4. Δε Σέρος	12. Ραουζέιν
5. Ζαχαρία	13. Ρουβέν
6. Μενάχημ	14. Σαμπελάκη
7. Μινέρβος	15. Μορμπούργκο
8. Μορδοχαι	

Τρεις από τις πράξεις αφορούν βάπτισμα εβραίων που έγιναν χριστιανοί: Δύο ορθόδοξοι (Λεβή και οι δύο) και ένας καθολικός (Μάτσας).

Δεν μπορούσαμε να εντοπίσουμε τις ληξιαρχικές πράξεις γέννησης και θανάτου της Ρουμπίνας Σάρδα, η δολοφονία της οποίας ήταν η αφορμή των γεγονότων του 1891.

Από τα προαναφερθέντα επώνυμα σημειώνουμε ότι οι Ερρέρα προέρχονταν από τη Βενετία, οι Γκιούλη από την Άρτα και οι Καβαλιέρο από την Κρήτη.

Με βάση το βιβλίο του Μωυσή Ασέρ "Η Ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος" ταξινομήσαμε ένα μέρος των εβραϊκών επωνύμων της Κέρκυρας ως εξής:

I. Ιερατικά (που συνδέονται με την αρχαία θρησκευτική και φυλετική ιεραρχία)

1. Κοέν
2. Λεβή.

II. Θεοφόρα (που εξαιρούν τη δύναμη της θεότητας).

1. Ελιέζερ (Ελί - Έζερ = ο Θεός μου βοηθός)
2. Ζαχαρίας (Ζαχάρ - Για = με ενεθυμήθη ο Θεός)
3. Ηλίας (Ελί - Για = ο Θεός μου Θεός)
4. Ισαΐ(ας) (Γιεσσά - Για = έσωσεν ο Θεός)
5. Ισραήλ (Ισρα - Ελ = ενεδυνάμωσεν ο Θεός)
6. Ματαθίας (Ματάτ - Για = εδώρησεν ο Θεός)
7. Ναχμίας (Ναχούμ - Για = ο Θεός με επαρηγόρησε)
8. Οβαδίας (Οβάδ - Για = εμεγάλυνεν ο Θεός)
9. Σαμουήλ (Σσαμού - Ελ = ήκουσαν το Θεό)

III. Τοπωνυμικά (που θυμίζουν την καταγωγή και τον τόπο προέλευσης των προσώπων που τα φέρουν)

Εβραϊκά τοπωνυμικά:

1. Ακκο (με το όνομα αυτό συναντάμε στην Π. Διαθήκη την πανάρχαιη πόλη της παραλιακής Παλαιστίνης 'Άγιος Ιωάννης της Άκρας').
2. Ασκενάζης (που σημαίνει Γερμανοεβραίος από την αρχαία εβραϊκή ονομασία της Γερμανίας Εσκενάζ).
3. Εφραίμ (γιος του Ισώφ που, κατά τη διανομή της Παλαιστίνης, πήρε το κέντρο της χώρας. Οι απόγονοί του αποτέλεσαν μια από τις 12 φυλές του Ισραήλ. Στην περιοχή Εφραίμ βρίσκονταν οι ιεροί λατρευτικοί τόποι Μπεττέρ και Σιλώ').

Ισπανικά τοπωνυμικά:

1. Ερρέρας (χωριό στην επαρχία της Σεβίλλης)
2. Κάστρο (πολλά τοπωνύμια της Κόρδοβα, Λεόν, Βαλέντσια, Αλμέρια, Σεβίλλη)
3. Σάρδας (πόλη στην επαρχία Γκουένκα. Ταυτόχρονα το επίθετο αυτό θεωρείται τοπικό της Κέρκυρας)
4. Μπεχάρ (χωριό στην επαρχία της Σαλαμάνκα)

Ιταλικά τοπωνυμικά:

1. Βιτέρμπο (από το Viterbo της Κεντρικής Ιταλίας)
 2. Μάτσας (από την πόλη Matza της Κάτω Ιταλίας)
 3. Όσμο (από το Ossimo ή Osmo άνω Ιταλίας)
 4. Ρομάνο (από τη Ρώμη)
 5. Μορμπούργο (από το Del Burgo της Βόρειας Ιταλίας ή κατ' άλλη γνώμη, από το Marburg της Αυστρίας)
 6. Τζεζάνας (από την Cesena της επαρχίας της Bologna)
 7. Φόρτες (από το Forte dei Marmi της επαρχίας Lucee).
- Ελληνικό τοπωνυμικό θα πρέπει να θεωρηθεί το επώνυμο Σαλονικιός (από Θεσσαλονίκη).

IV. Ιδιωνυμικά (που είναι τα ονόματα τα οποία έλαβαν οι Εβραίοι συμπτωματικά, είτε από τις σωματικές τους ιδιότητες, είτε από τον ατομικόν τους χαρακτήρα, είτε από τα επαγγέλματά των).

Εβραϊκά ιδιωνυμικά:

1. Ζακάρ (αρσενικός)
2. Τζαδικ (δικαιος)
3. Μιζάν (παντοειδής)
4. Μπεσουλάμ (ακέραιος)

Ισπανικά ιδιωνυμικά:

1. Μπατίνο (Ισπανλίτης)

Αραβικά ιδιωνυμικά:

1. Αμέρ (Amar = αρχιτέκτονας).

V. Προσωνύμια εβραϊκά ονόματα (παρτσουκλίας)

1. Αβδέλας (πρόσθετο επίθετο των Εβραίων των Ιωαννίνων)

VI. Εβραϊκά επίθετα τοπικού χαρακτήρα

1. Δέντε
 2. Σάρδας (επώνυμο που συναντιώνται μόνο μεταξύ των Εβραίων της Κέρκυρας)
- Το κερκυραϊκό επίθετο Κολόνιμος είναι εξελληνισμένο το εβραϊκό Σεμώβ.
- Γερμανικής ή αυστριακής προελεύσεως φαίνονται να είναι τα επίθετα ΒΡΑΝΔΕΒΟΥΡΓ και ΜΠΑΛΤΖΕΡ.

Το επίθετο Σαμπελάκης είναι μάλλον παραφθορά του Σαμουήλ.

Η Ιουδαϊκή Εγκυκλοπαίδεια⁴ αναφέρει στο λήμμα Corfu την ύπαρξη στην Κέρκυρα τριών Κοινοτήτων και παραθέτει τα κυριότερα επώνυμα για την κάθε μια (σε παρένθεση τα επώνυμα για τα οποία δεν επισημάναμε εγγραφές στις πράξεις του Ιστορικού Αρχαίου της Κέρκυρας). Επισημαίνουμε ότι η έκδοση της Ιουδαϊκής Εγκυκλοπαίδειας είναι μεταγενέστερη των στοιχείων που συγκεντρώσαμε κατά την έρευνα. Έτσι έχουμε για τις τρεις Κοινότητες:

ΕΛΛΗΝΙΚΗ	ΙΣΠΑΝΙΚΗ	ΑΠΟΥΛΙΑΝΗ Η ΙΤΑΛΙΚΗ
1. Τζεσάνα	Αμποάφ	Ισραέλ
2. Ελιέζερ	(Γκαόν)	(Νισήμ)
3. Βελλελή	(Κιρίνιο)	Ματθαία
4. Μουστάκη	Σάρδα	Μιζάν
5. Ναζών	(Ραζόν)	(Αζάρ)
6. Δε Σέμο	Κάστρο	Βαρούχ
7. Μάτζα	Σφόρνο	Άκκο
8. (Παγκάλη)	(Αμπραβανέλ)	(Χανέν)
9. Αβδελά	(Δε Μιράντα)	(Χαγίμ)
10.	(Σενιόρ)	Ηλίας
11.	(Κορονέλ)	Λεβή
12.		Μόρδο (Μορδοχάι)
13.		Δέντε
14.		Όσμο
15.		Βιβάντε
16.		Μινέρβο
17.		Ναχαμούλη
18.		(Μαυρογόνато)

Ε. Κύρια εβραϊκά ονόματα από τις πράξεις γεννήσεως και θανάτων

(Σε παρένθεση η συχνότητα με την οποία εμφανίστηκαν κατά το 1885 - 1897 στις πράξεις γεννήσεων).

α/α Όνομα Ερμηνεία - Χαρακτηρισμός

ΑΝΔΡΙΚΑ

1. Αβραάμ (23)	Πατέρας πολλών λαών	
2. Αδάμ (2)		
3. Αζαρίας (2)	Εβοήθησε ο Θεός	Θεοφόρος
4. Αλέξανδρος (1)		
5. Αριέ (1)	Λιοντάρι	
6. Βαρούχ (1)	Ευλογητός	
7. Βενιαμίν (6)	Γιος προσφιλής	
8. Βενσιών (2)	Μπεν Σιών (γιος Σιών)	
9. Βιδώρ (1)		
10. Βικτωρ	Από το Χαΐμ	Μεταμορφωμένο
11. Γκιούλης (1)	Από το Γιεουδά	Εξελληνισμένο
12. Δαβίδ (23)	Αγαπητός	
13. Δανιήλ (3)	Θεόκριτος	Θεοφόρος
14. Έκτωρ (1)		
15. Ελιέζερ (1)	Ο Θεός μου βοηθός	Θεοφόρος
16. Έλιος (1)	Ελιγά (Ηλίας)	Θεοφόρος
17. Ελοχίμ (1)	Κύριος ο Θεός	Θεοφόρος
18. Ερμανουήλ (2)	Μαζί μας ο Θεός	Θεοφόρος
19. Ζαχαρίας (8)	Ενεθυμήθη ο Θεός	Θεοφόρος
20. Ηλίας (19)	Ο Θεός μου βοηθός	Θεοφόρος
21. Ησαΐας (1)	Έσωσεν ο Θεός	Θεοφόρος
22. Ιακώβ (11)	Πτερνιστής	
23. Ιεουδά (9)		
24. Ιέσους (2)	Κύριος σώζοι	
25. Ιούλιος (2)		
26. Ισαάκ (20)	Γελαστός	
27. Ισραήλ (1)	Θεοδυνάμωτος	Θεοφόρος
28. Ιωνάς (1)		
29. Ιωσήφ (24)	Προσθετός	

30. Ιωχανάς (3)	Θεοχάριστος	Θεοφόρος
31. Καλημάν	Από το Σεμίώβ	
32. Κοέν		Ιερατικό
33. Λάζαρος (1)		
34. Λέων (1)	Από το Γιεουδά	Εξελληνισμένο
35. Μάγιερ (1)		
36. Μαϊμών (3)	Ευτυχής	Αραβ. ιδιωνυμικό
37. Μανδολίνος	Πρόκειται για τοπικό όνομα που αντιστοιχεί στο Μεναχέμ. Συναντάται επίσης το ιταλικό Αρμάνδος)	
38. Μάρκος (1)	Από το Μορδοχάι	Εξελληνισμένο
39. Ματθαίας (1)	Θεόδαρος	
40. Μεϊρ (1)	Φωτεινός	Εβρ. ιδιωνυμικό
41. Μενασέ (1)	Λησμονημένος	
42. Μεναχέμ (23)	Παρήγορος (Παλαιότερα δινόταν στα παιδιά που γεννιόνταν τις πρώτες 9 ημέρες του μήνα Αβ)	Εκ περιστάσεως
43. Μιχαήλ (7)	Θεόμοιαστος	Θεοφόρος
44. Μορδοχάι (14)	Από το Μορδοχάι ('Όνομα θεού των Βαβυλωνίων άγνωστης σημασίας. Δινόταν συνήθως σε παιδιά που γεννιόνταν την ημέρα της γιορτής της Εσθήρ)	
45. Μωυσής (38)	Υδατόσωστος	
46. Νασώ (4)		
47. Νησίμ (4)	Θαυμαστός (Δινόταν σε παιδιά που γεννιόνταν κατά τον μήνα Νισάν)	Εκ περιστάσεως
48. Περέτζ (2)	Βιβλικό	
49. Πηνίχας (15)	(Γιος του Ααρών)	
50. Ραφαήλ (13)	Θεόσωστος	Θεοφόρος
51. Ρεουβέν (3)	Είδα τον υιό	
52. Σαρπετάι (23)	Σαββατιανός (Αν γεννιόταν την ημέρα του Σαββάτου)	Εκ περιστάσεως
53. Σαδίας (1)	Από το Sides (Sides= 'Αρχοντας, Κύριος)	Αραβ. ιδιωνυμικό
54. Σαλομών (27)		
55. Σαλβατώρ (2)	Από το Ιεσουά	Εξευρωπαϊσμένο
56. Σαλώμ	Ειρήνη	
57. Σαμουήλ (27)	Θεοάκουστος	Θεοφόρος
58. Σηλβαν		
59. Στάμος (1)		
60. Σωτήρ	Από το Ιεσουά	
61. Χαΐμ (12)	Ζήσιμος (Το όνομα αυτό δινόταν αν το παιδί σωζόταν από κάποια σοβαρή ασθένεια)	Εκ περιστάσεως
62. Χεδάρ		
63. Σαλώμ		
ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ		
64. Αβιγγαΐλ (1)		
65. Αγγελική (1)	Πιθανόν από το Μαλάχ Εξελληνισμένο	
66. Αιμιλία (2)		
67. Αλέγρα (18)	Χαρά (από το Σημχά)	Εξευρωπαϊσμένο
68. Αλεξάνδρα (2)		
69. Αμαλία (1)		
70. Άννα (20)	Από το Χάνα	Εξελληνισμένο
71. Βαλέρια		
72. Βεατρίκη (1)		
73. Βελήνα		
74. Βεντούρα (1)		

75. Βικτωρία	Αντίστοιχο του Χαΐμ στους άνδρες	
76. Βιόλα		
77. Γράτσια (3)	Χάρις	
78. Δαφίνα (1)		
79. Δήνα (9)		
80. Διαμάντε (5)	Αδαμαντένια	Ισπανικό ιδιων.
81. Διάνα (3)	(Από την 'Αρτεμη)	
82. Ειρήνη	Πατζίνα	Εξελληνισμένο
83. Ελβίρα (1)	Από το Ελιζάμπα	
84. Ελίτα (1)		
85. Ελπίς	Από το Τικβα	Εξελληνισμένο
86. Ερρικέτα (5)	Από το Ρεββέκα	Εξευρωπαϊσμένο
87. Ερμελίνα (1)		
88. Εσθήρ (25)	'Αστρ	
89. Εύα	Από το Χάβα	
90. Ευτυχία	Από το Μαζαλτώβ	Εξελληνισμένο
91. Ζαφίρα (1)		
92. Ήπειρος		Τοπικό ιδιωνυμ.
93. Ινές (2)	(Προφανώς ισπανικής προέλευσης)	
94. Ιουλία (2)		
95. Ιουστίνα (5)	Δικαιοσύνη	
96. Κάδε (1)		
97. Καλομοίρα	Από το Μαζαλτώβ	Εξελληνισμένο
98. Καμήλα (1)		
99. Κονσόλα (1)		
100. Κονσολίνα		
101. Κορίνα (4)		
102. Κουράνα (1)		
103. Κωκό (1)		
104. Λέα (6)	Κουρασμένη	
105. Λέλλα		
106. Λετίτσια		
107. Λίνα (1)		
108. Λόβνα (1)		
109. Λουίδια (1)	Από το Λέα	Εξευρωπαϊσμένο
110. Λουίσι - Λουκία	Από το Λέα	
111. Λουνα (3)	Φεγγάρι	Ισπαν. ιδιωνυμικό
112. Μαζαλτώβ (4)	Ευτυχία	Εκ περιστάσεως
	(Δινόταν σε περίπτωση που η γέννηση ενός παιδιού συνέπιπτε με ένα άλλο ευτυχές ή χαρμόσυνο γεγονός για την οικογένεια του νεογέννητου)	
113. Μαλκά (3)	Βασίλισσα	
114. Μαντίνα		
115. Μαργαρίτα		
116. Μαριάμ (5)	Ποθητή	
117. Μαριάντα (1)		
118. Ματίλντε (3)	Από το Μαζαλτώβ	Εξευρωπαϊσμένο
119. Μπιζελντίνα		
120. Μήρα	Από το Καλομοίρα	
121. Μίχετα	Από το Αλέγρα	
122. Μπέλλα (4)		
123. Μπετζίκω (1)		
124. Μπήλω (1)		
125. Μπίνα		
126. Νίνα (4)		
127. Νιώ		
128. Πατζίνα (9)	Από το Σολαμίτ	Εξευρωπαϊσμένο
129. Πέρλα (5)	Κόσμημα	Ισπαν. ιδιωνυμικό
130. Ραχήλ (33)	Αρνάς	
131. Ρεβέκα (15)	Από το Ρίβκα	Εξελληνισμένο
	(Η ετυμολογία του είναι άγνωστη. Πιθανόν Αραμαϊκή)	
132. Ρεγγίνα (2)	Βασίλισσα (= Μαλκά)	Εξευρωπαϊσμένο
133. Ρενκούλα	Χαϊδευτικό του Ρεγγίνα	
134. Ρερμπίτσα (2)		
135. Ριμπισόβα (1)		

136. Ρόζα (10)	Σουσάνα	Εξευρωπαϊσμένο
137. Ρουμπίνα (2)		
138. Σάλα (1)	(Πολωνικό;)	
139. Σάρα (13)	Αρχόντισσα, Πριγκίπισσα	
140. Σελέτα (3)		
141. Σήμα (2)	Χαρά	
142. Σίλβια (1)		
143. Σπεράντζα (3)	Τικβα (ή Εσπεράντζα)	Εξευρωπαϊσμένο
144. Σπέρα	Τικβα (ή Εσπεράντζα)	
145. Στέλα (13)		
146. Στερώνα (1)	Από το 'Εστερ (= Εσθήρ)	
147. Τζαμήλα (1)	(Αραβικό;)	
148. Τζιπόρα (2)	Αδελφή του Μωυσή	
149. Τζόγια (2)	Κόσμημα	Ισπαν. ιδιωνυμικό
150. Φήνα	Από το Πνίκα (Πέρλα)	
151. Φιόρη		
152. Χαΐδο		
153. Χανούλα		
154. Χένα		

Σύμφωνα με την προφορική παράδοση, η παρουσία του ονόματος Αλέξανδρος στην εβραϊκή ονοματολογία δικαιολογείται ως εξής:

Όταν το 333 π.Χ. ο Μέγας Αλέξανδρος νίκησε τους Πέρσες στη μάχη της Ισού, προχώρησε στην κατάκτηση της Φοινίκης, της Παλαιστίνης και της Αιγύπτου. Όταν κατέλαβε την Ιερουσαλήμ, σεβάστηκε την πόλη και τους κατοίκους της και προς τιμήν του τα παιδιά που γεννιόνταν, για αρκετό καιρό έπαιρναν το όνομα Αλέξανδρος.

Δυστυχώς, δεν μπορέσαμε να διασταυρώσουμε την πληροφορία αυτή από τη γνώση μας βιβλιογραφία.

Από απλή ανάγνωση των ονομάτων των Κερκυραίων Εβραίων που παραθέσαμε, φαίνεται αμέσως η επίδραση που δέχθηκε ο κερκυραϊκός εβραϊσμός από τη Διασπορά της υπόλοιπης Ευρώπης και των μεσογειακών χωρών. Η Κέρκυρα αποτέλεσε καταφύγιο για πολλούς καταδιωγμένους και οι Κερκυραίοι ισραηλίτες ήταν για πολλά χρόνια σημαντικοί παράγοντες του τοπικού εμπορίου. Στα χρόνια της μεγάλης ακμής της Κοινότητας, ο πληθυσμός της αποτελούσε το 25% του πληθυσμού της πόλης της Κέρκυρας.

Σήμερα, η ολιγάριθμη πια Κοινότητα συμβάλλει κατά το δυνατόν στην τοπική ζωή συνεχίζοντας την αδιάκοπη παρουσία επτά αιώνων.

Κέρκυρα, φθινόπωρο 1991.

Βιβλιογραφία - Παραπομπές

1. **Αριστοτέλη Σταυρόπουλου:** "Στοιχεία και Προβληματισμοί για τη Νοσολογία της Νεότητας του 19ου αι. μέσα από Δύο Επιστημονικές Προσεγγίσεις της Εποχής". Ανάπτυπο από τα πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορικότητας της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας, Αθήνα 1986.
2. **Ασέρ Ρ. Μωυσή:** "Η Ονοματολογία των Εβραίων της Ελλάδος. Ήτοι: η Ιστορία, η Προέλευσις και η Σημασία των Κυρίων και Οικογενειακών Ονομάτων των Εβραίων της Ελλάδος". Αθήνα 1973.
3. **William Miller:** "Η Φραγκοκρατία στην Ελλάδα 1204 - 1566", β' έκδοση - Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1990 (σημειώση 12, σελ. 70).
4. **The Jewish Encyclopedia:** Λήμμα Corfu, σελ. 269 - 273 από φωτοτυπίες που βρίσκονται στην Αναγνωστική Εταιρεία της Κέρκυρας.
5. **Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Επιστήμη και Ζωή:** Λήμμα Εφραίμ (τόμος 6, σελ. 222).

(Στοιχεία για την **Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας** έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό "Χρονικά": 20 - αφιέρωμα, 22/22, 34/14, 34/27, 58/7, 63, 68/41, 93 - αφιέρωμα, 95/25, 96/7, 97/9, 104/19, 107/5, 110/13 και 116/3)

Η Εβραϊκή Συναγωγή στο Ηράκλειο Κρήτης

Του κ. ΣΤΕΡΓΙΟΥ Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ

Το θαλάσσιο τείχος

Οπως ανέφερα, σε όρυγμα βάθους 5 μ. στο ναό του Αγίου Πέτρου, βρέθηκαν ρωμαϊκά νομίσματα και όστρακα πρωτογεωμετρικής κεραμικής. Αυτό σημαίνει ότι την εποχή εκείνη η

ξηρά ήταν υψηλότερα από την επιφάνεια της θάλασσας μόλις 3 - 4 μ. και δεν υπήρχε τείχος. Ούτε είναι γνωστό αν οι Άραβες οικιστές του Χάντακα, που έκτισαν το χερσαίο τείχος, έκτισαν και από το μέρος της θάλασσας, αλλά είναι μάλλον απίθανον. Την εποχή εκείνη η προσβολή από τη θάλασσα ήταν αδύνατο να γίνει, αφού το κανόνι ήταν άγνωστο. Η μάχη των Βυζαντινών για την ανάκτηση του Χάντακα, έγινε στον Καρτερό και ο Νικηφόρος Φωκάς αποβιβάστηκε στα Λινοπεράσματα και η πολιορκία της πόλης έγινε από το Χερσαίο τείχος.

Ο Νικ. Πλάτων αναφέρει, σε μελέτη του σχετικά με την οχύρωση του Χάντακα από τους Βυζαντινούς, ότι αμέσως μετά την εγκατάσταση των στην καταστρεμμένη αραβική πόλη, ανεγείραν πρόχειρη οχύρωση, αλλά ικανή για άνετη άμυνα, πάνω στο ίδιο το αραβικό τείχος, που δεν είχε καταστραφεί ολωσδιόλου. (Βλ. Τα τείχη του Χάντακος στη Β' Βυζαντινή περίοδο, "Κρητικά Χρονικά", Α', σ. 246). Η γνώμη αυτή επιβεβαιώθηκε αργότερα, όταν ανακαλύφθηκε ένας πύργος των βυζαντινών τειχών το 1948. (Βλ. "Κρητ. Χρονικά", τόμ. Δ', σ. 353). Ο Πλάτων δεν κάνει λόγο για το θαλάσσιο τείχος αλλά ασφαλώς η οχύρωση των Βυζαντινών θα ήταν ολοκληρωμένη και από τη θάλασσα.

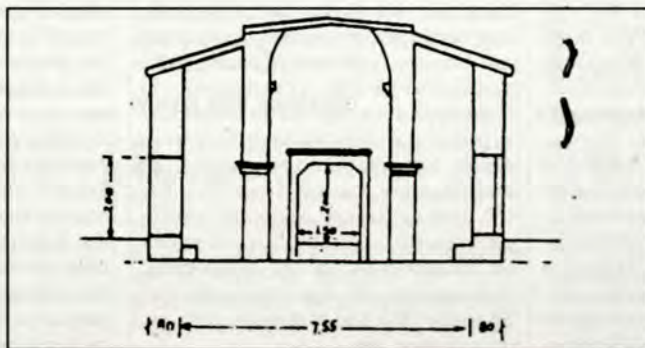
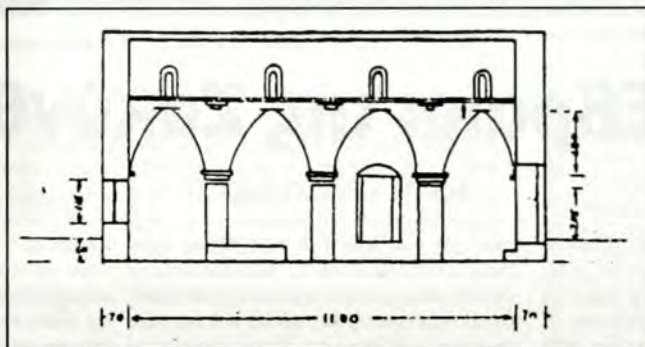
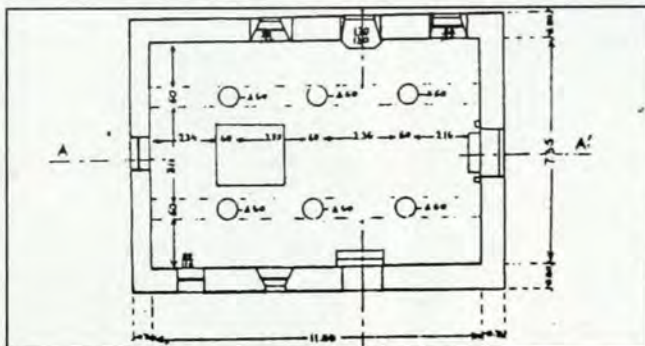
Το σωζόμενο σήμερα θαλάσσιο τείχος σε ύψος 10 μ. περίπου, είναι επιδιορθώσεις σε διάφορες εποχές από τους Βενετούς και από τους Τούρκους, με διαφορετικά υλικά και τέχνη. Ο Γκερόλα αναφέρει (Μνημεία Ι, σ. 118) ότι είναι πολλά τα τμήματα του τείχους, κτισμένα σε μεγάλες τετραγωνισμένες πέτρες στη βάση.

Στο σκαρίφημα του Μπουοντελόντι του 1415 σημειώνεται το χερσαίο τείχος, κατά μήκος του σημερινού δρόμου Δαϊδάλου, με πάλξεις και τρεις πύργους σε κανονικές αποστάσεις, μέχρι την πύλη (voltone). Συνεχίζεται στην οδό Χάντακα με άλλους τρεις πύργους μέχρι τη θάλασσα. Στη στροφή ανατολικά σημειώνεται μια πόρτα και η λέξη Judeca (= Εβραϊκή), που ήταν εκεί κοντά μέχρι τελευταία. Οι ηλικιωμένοι Ηρακλειώτες τη θυμούνται. Βρισκόταν δυτικά του Ιστορικού Μουσείου, μεταξύ των οδών Γρεβενών και Χορταστών. Ήταν ένας περιορισμένος χώρος, περικλεισμένος, που έκλειε με πύλη. Εκεί μέσα ήταν και η Συναγωγή ή Χάβρα. Βομβαρδίστηκε τον τελευταίο πόλεμο, το 1941. Τότε παρακάλεσα τον τότε μηχανικό του Δήμου Γιάννη Βαρκαράκη και εξεπόνησε ένα σχέδιο κάτοψης και δύο τομές, σε κλίμακα 1:100, που παραθέτω: Το Τείχος συνεχίζεται με τις επάλξεις μέχρι το λιμένα, με πύργους σε κανονικές αποστάσεις. Τείχος περιβάλλει και το λιμάνι με ένα μεγάλο πύργο στη θέση του Κούλε. Το τείχος συνεχίζεται στην ανατολική

πλευρά του λιμένα με τρεις πύργους και ενώνεται στη θέση του ναού Αγ. Φραγκίσκου (σημερινό Μουσείο).

(Από το βιβλίο του **Το Ηράκλειο στο πέρασμα των αιώνων**, Έκδοση Δήμου Ηρακλείου, 1990, σελ. 129).

Η ΣΥΝΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Σχέδιο του Γιάννη Βαρκαράκη μετά τον βομβαρδισμό της Συναγωγής από τους Γερμανούς.

Η πύλη της παλαιάς Συναγωγής Ζακύνθου, που καταστράφηκε από τους σεισμούς το 1953

Οι Εβραίοι της Ζακύνθου

Του ΛΕΩΝΙΔΑ Χ. ΖΩΗ

Οι Εβραίοι εγκατεστάθησαν εις Ζάκυνθον περί τα τέλη του ΙΕ αιώνας, αν μη και προγενεστέρως, ηριθμούντο κατά το 1527 εις 204 πρόσωπα, συγκεντρούμενοι ιδίως εις την παράλληλον της πλατείας ρούγας οδόν (1664) την άλλοτε οδόν Φωσκόλου. Οι όρροι της Εβραϊκής Γέτου εκλείπθησαν διu τεσσάρων σιδηροφράκτων πυλών, των οποίων οι δύο μεγάλοι έκκειντο η μεν εις την πλατείαν Αναληψεως, η δε εις την στενωπόν την άγουσαν εις Αγ. Αποστόλους, εκκαλούντο δε πορτόνια, και αι δύο μικραι, πορτέλα καλουμεναι, έκκειντο η μεν εις την οδόν Α. Ρώμα, έναντι άλλοτε οικίας Μιχαλίτη, η δε εις την οδόν Ακαθίστου, πάσαι δ' εκλείοντο μετά την δύσιν του ήλιου και έπαυε πάσα συγκοινωνία των Εβραίων μετά της λοιπής πόλεως. Αι πύλαι αύται, δια της από 30 Μαΐου 1862 πράξεως του Δημ. Συμβουλίου, κατηδαφίσθησαν. Βαρυνόμενοι εκ της Σταυ-

ρώσεως του Χριστού υφίσταντο όχι μόνον περιφρόνησιν και εξευτελισμούς εκ μέρους του απανταχού χριστιανικού κόσμου, αλλά και καταστροφάς και λεηλασίας εκ διαφόρων αφορμών και δη εκ της επικρατούσης ασφαεράς προλήψεως, ότι, κατά την παρασκευήν των αζύμων, μετεχειρίζοντο το αίμα χριστιανικών. Η πρόληψις αύτη επροκάλει ενίοτε εξεγέρσεις των χριστιανών εναντίον αυτών, και τοιαύται, τρεις κυρίως, ηκολούθησαν και εν Ζακύνθω. Εις την πρώτην έδωκεν αφορμήν η ανεύρεσις εις θέσιν Νταβία μικρού παιδιου, πιστευθέντος εκ της διαδοθείσης συκοφαντίας ότι είχε σταυρωθεί υπό Εβραίων, δια τας τελετουργικάς, ως άνω, θυσίας των.

Τρεις εξεγέρσεις

Ο λαός εξεγερθείς επετέθη κατ' αυτών, κατά Απρίλιον του 1712, και πολλάς καταστροφάς επροξένησεν εις αυτούς, η δε τότε Κυβέρνησις, αι-

τήσει της Κοινότητος, περιώρισεν αυτούς εις συνοικίαν σχηματίζουσαν σταυρόν και κλειομένην δια πυλών¹, εις μίαν των οποίων ετέθη η επιγραφή: in quia cruce crucificerunt, οι σταυρώ σταυρώσαντες σταυρωθήωσαν. Η δευτέρα εξέγερσις συνέβη την 26η Μαρτίου 1760, γνωστή υπό το όνομα: **Το μπουρδο των Εβραίων**, εξ αφορμής να καίουν, κατά το εσπέρας του Πάσχα, ομοίωμα εβραίου, παριστώντος τον Ιούδαν. Κατά την εξέγερσιν εκείνην εφονεύθησαν εις στρατιώτης βενετός και εις πολίτης. Και η τρίτη εγένετο την 12 Απριλίου 1891, ότε τελουμένης της ανά την πόλιν περιαγωγής λιτανείας του Εσταυρωμένου ο λαός, εξ αφορμής ότι οι εν Κερκύρα Εβραίοι είχαν φονεύσει χριστιανήν παιδίσκην, επετέθησαν κατά των Εβραίων, η δε παρά την Εβραϊκήν φρουράν επιτεθείσα κατά του εφορμούντος πλήθους πέντε μεν εφόνευσεν, ισarithμούς δε ετραυμάτισε. Οι Εβραίοι, καθ' όλην την εβδο-

Ο κεντρικός δρόμος της εβραϊκής συνοικίας σε φωτογραφία του 1953, λίγο μετά τον σεισμό

μάδα των Παθών του Χριστού, έμενον κλεισμένοι εις την Εβραϊκήν, συχνά δε ηνοχλούντο υπό φανατισμένων παιδών, παλαιότερον δε ουδ'όλως ετόλμων να εξέλθουν της πόλεως, αλλά μόνον κατά Σεπτέμβριον προκειμένου να προμηθευθούν μούστον απαγορευμένου να πίνουν οίνον εκ σταφυλών, αν μη οι ίδιοι επάτουν αυτάς - μεταβαίνοντες εις την ελαιοχρήνην υπό την εγγύησιν και φρουρήσιν του παραγωγού. Ενησχολούντο εις το εμπόριον του ελαίου ιδίως, ηγόραζον παλαιά σίδηρα και χαλκώματα προς εμπορίαν, μετήρχοντο δε ευδοκίμως την ιατρικήν και εξήσκουν την τοκογλυφίαν. Αποκλειστικώς κατεσκεύαζον σκεύη εκ κασσιτέρου (στάγκου), σάπωνας, έξαινον μαλλία των κλινιστρωνών, έκοπτον βάμβακα, κατεσκεύαζον υφαντώματα. Ουδέν πολιτικών δικαιώμα έχαιρον χαλεπώς προστατευόμενοι υπό των νόμων, ιδίως μέχρι της Ενώσεως, είχαν δύο συναγωγάς, το 1519 εθάπτοντο εις ιδιαίτερον μέρος, μέχρι του 1656, ότε παρεχωρήθη εις αυτούς χώρος στη βρύση του Ρωμανού, όπου θάπτονται μέχρι σήμερα. Αναφέρεται εβραϊκή Συναγωγή, το έτος 1550, επίσης το 1732 υπήρχον δύο τοιαύται, η Κρητική και η Ζακυν-

θινή, ανοικοδομηθείσα, το 1833.

Κατόπιν διαταγμάτων και δη των από 26 Μαρτίου 1496 και 11 Μαρτίου 1517 διετάσσοντο πάντες οι εν Βεν. και ταις κήσεσιν αυτής Εβραίοι να φέρουν διακριτικόν σημείον κιτρίνην ταινίαν επί του στήθους και κιτρίνον πύλον και δι' ετέρου από 26 Μαρτίου 1657, μόνον επί του πύλου να φέρουν την κιτρίνην ταινίαν. Επίσης δια διαταγών από 1620 και 1664 αυστηρώς απαγορευέτο εις τους Χριστιανούς να ρίπτουν λίθους κατά τας κηδείας των Εβραίων².

Μετά την κατοχή

Κατόπιν των σεισμών του 1953 η Ισραηλιτική Κοινότητα, η οποία χάρις εις τας προσπάθειας του Μητροπολίτου Ζακύνθου σεβ. Χρυσόστομου, είχε κατορθώσει να διαφύγει τον εξοντωτικόν διωγμόν των Γερμανών, ετοιμών να μεταφέρουν τους Ισραηλίτας εις τα στρατόπεδά των δια να υποστούν τα μαρτύρια των συναδέλφων των - αποτελούμενη εκ 38 προσώπων, πλην μιας γριάς αποπεφωθείσης, μετ'ελάττωσεν εις το νέον Κράτος του Ισραήλ, της περιουσίας της παραμενούσης εις Ζάκυνθον εκκρεμούς.

Ο **Λεωνίδας Ζώνης** (1865 - 1956) υπήρξε ιστοριοδίφης που ασχολήθηκε με την έρευνα της ιδιαίτερης πατρίδος του της Ζακύνθου. Εξέδωσε από το 1892 το περιοδικό "Αι Μούσαι", το φιλολογικό και ιστορικό "Λεξικόν Ζακύνθου", τις μονογραφίες "Ο Άγιος Ζάκυνθος", "Αι εν Ζακύνθω συντεχνίαι", "Στατιστική Ζακύνθου", "Το Πεπρωμένον του Εγκλήματος", κ.ά.

Το δημοσιευόμενον απόσπασμα είναι από το βιβλίο του "Ιστορία της Ζακύνθου" (Αθήναι 1955), σελ. 371 - 3 από το αρχείο του αιμνήστου Ραφαήλ Δ. Κωνσταντίνη.

Σημειώσεις

1. Τα τείχη των πυλών απειράφη ο Φώσκολος με άλλους παίδας να κρημνίσαι λέγων: "Θέλω να ελευθέρωσω τους Εβραίους, είναι άνθρωποι και αυτοί και πρέπει να είναι ελευθεροί", αλλά συλληφθείς οδηγήθη εις την αστυνομίαν, ως ταραξίας, και κατόπιν απελύθη, βλ. Casa del Foscolo ecc, υπό L. Zoi, Zante, 1888.
2. A-S. 112 - 120. SS 179. - B. Χρονικά - Χ. Γ. 346 - 350. - Σ. Χ. Ραφτάνη Ιουδαϊκά... ΑΩΞΑ, σ. θ. - L. 450. Κυψέλη Ζακ. 1887. - Παρνασσός, 1891 Δ', 724 - Άγω Β', 44. - Φ. Καρρέρ, Ιουδαϊσμός και Χριστιανισμός, - ΚΚ 207, 228. - ΔΑ 394. - ΖΑ 12, 41, 81, 455. - ΚΑ 207, 228, 756. - L. 450, 455. ΕοΑ φ. 12: 1927. - Ημερησ. Τύπος Αθηνών 30.11.1928. Ε 786, 2480 - Φωνή του Ισραήλ - ΝΕο. ΚΑ 725 και ΙΒ' τεύχ. 44. - ΕΝΚ. Α' 37. - Μοσέ περιοδ. - Ροδ. 8.

BABEL

Του κ. Κ.Μ. ΓΡΑΜΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ

Για πολλούς ανθρώπους το γεγονός ότι υπάρχουν, αποτελεί ένα σύνολο συγκεχυμένων εντυπώσεων. Σε όλη των τη ζωή, ο προσδιορισμός τους παραμένει ασαφής. Αλλά και ανυπολόγιστο πλήθος πλασμάτων, από τότε που το γένος μας σημειώνει την παρουσία του στη Γη, δεν πρόλαβε καν να αντιληφθεί τι ακριβώς συνέβη. Η πρόωγη θνησιμότητα, οι απροσδόκητες φυσικές καταστροφές και οι πόλεμοι ευθύνονται κυρίως γι' αυτό.

Ανάμεσα σε δύο σκοτεινές περιόδους, πριν από την γέννηση και μετά τον θάνατο, λάμπει ξαφνικά ένα πολύ σύντομο φωτεινό διάλειμμα ανεξήγητης συνειδητής ζωής. Κανένας δεν θυμάται, ούτε γνωρίζει το παραμικρό. Πολλά δε από τα αναθέτως υποστηριζόμενα μάλλον αποτελούν λογικώς αβάσιμες εικασίες. Πιθανώς, υπονοούν ενδόμυχες παρηγορητικές προσδοκίες μας.

Από κοινή πείρα γνωρίζουμε, ότι η κακοτυχία και ο φυσικός ή ηθικός πόνος ενδέχεται απροσδοκίτως να κρούσουν την θύρα κάθε ανθρώπου, χωρίς εξαιρέσεις. Ενώ συχνότατα βλέπουμε να εκτείνονται γύρω μας αποτρόπαια ερείπια και απερίγραπτη φρίκη.

Τι να έφταιξε άραγε; Πολλά και πιθανόν απολύτως τίποτα. Εξαρτάται από ποια οπτική γωνία ή και με ποια προσωπική θέλει να παραδεχτεί ο καθένας μας τα γεγονότα. Εντούτοις, σε όλη τη διάρκεια της ζωής μας πληττόμαστε από οδυνηρότατες δοκιμασίες. Κανένας επίσης δεν γνωρίζει επακριβώς τους λόγους.

Ο κόσμος που μας περιβάλλει, παρουσιάζεται με δύο μορφές. Όπως πραγματικά είναι, αλλά και όπως θα επιθυμούσαμε εμείς να είναι. Επί πλέον μας παρέχει ερεθίσματα, που αντί να διευκρινίζουν, μάλλον συσκοτίζουν τις πιθανές ερμηνείες του. "Φύσις κρύπτεσθαι φιλεί", διέκρινε ο Ηράκλειτος ο Εφέσιος (576 - 480 π.Χ.).

Μια λιτή πρόταση του Ζαν Πωλ Σάρτρ συνοψίζει επιγραμματικά την ανεξήγητη τραγωδία: "Υπάρχω· είναι το μόνο που ξέρω και το βρίσκω πολύ δυσάρεστο". Το νόημα της γίνεται σαφέστερο, αν ξαναδιατυπωθεί συμπληρωμένη: "Υπάρχω χωρίς να ξέρω από που και γιατί. Αλλά γνωρίζω, ότι μια μέρα θα πάγω να ζω, χωρίς επίσης να γνωρίζω ή να καταλαβαίνω τους λόγους. Είναι το μόνο που μου επιτρέπει η αντίληψή μου να κατανοώ αναμφισβήτως και το βρίσκω πολύ οδυνηρά εξίσου και τα δύο".

Οι ιδρυτές των μεγάλων θρησκειών επεδίωξαν να απαλύνουν και να παρηγορήσουν αυτήν την οδύνη. Υπεσχέθησαν να μας λυτρώσουν από τις αγωνίες της υπάρξεως αποκαλύπτοντάς μας ένα υπερκόσμιο φως. Την προοπτική γεγονότων ελπιζομένων πέραν του χρόνου και της συνήθους εμπειρίας.

Πιθανόν οι διδαχές των να έχουν ευεργετήσει σημαντικούς πληθυσμούς κατά ποικίλους τρόπους. Οπωσδήποτε πάντοτε εξακολουθούν να δεσπόζουν στο ιστορικό προσκήνιο της ανθρωπότητας. Γιατί απευθύνονται ανεξαιρέτως προς όλους. Ιδιαίτερως προς όσους πονούν και επιθυμούν να καταπραύνουν τα πάθη και να εξευγενίσουν τα συναισθήματά των.

Εάν τα παραγγέλματά των τηρηθούν με ειλικρινή και διαυγή συνέπεια, αποδεικνύουν εμπράκτως την αναμφισβήτητη αξία των. Αλλά όσοι τα απεδέχθησαν, υπήρξαν ανέκαθεν ελάχιστοι. Την γενναιοφροσύνη, την φιλαλήθεια, την αφιλαργγυρία, την ολιγάρκεια, την μετριοφροσύνη, την πραότητα, την εκουσία στέρηση των σωματικών απολαύσεων και πλείστα άλλα, το μέγα πλήθος μάλλον δεν τα ασπάζεται, ούτε δείχνει να τα συμπαθεί.

Τα ιδεώδη αυτά δυστυχώς περιφρονούνται και ό,τι απομένει, περιορίζεται σε μια χωρίς κανένα νόημα τυπολατρεία. Ολόκληρη η Γη επισκιάζεται και πνίγεται από το δηλητηριώδες νέφος των κακουργημάτων. Και το ανθρωπινό γένος πάντοτε εξακολουθεί να βρίσκεται από τρισάθλια και αξιοθρήνητα δείγματα. Μέσα στο κατασκότεινο αυτό σκηνικό σπανίως συναντά κανείς λίγα αμυδρά φώτα.

Τα εγωιστικά πάθη, η βία, ο φανατισμός, η μισαλλοδοξία, η υποκρισία και το ψεύδος, η απληστία, η ματαιοδοξία, η ακόλαστη ζωή και η εξοντωτική εμπάθεια, κυριαρχούν και διαιωνίζονται αδιακόπως.

Αλλά πώς συμβαίνει μέσα στο αδύναμο και σχεδόν ανυπεράσπιστο ανθρωπινό πλάσμα, στο παράδοξο αυτό μείγμα ιστών, υγρών, αίματος και συνειδήσεων, όπως το αποκαλεί ο διάσημος γιατρός Αλέξανδρος Καρρέλ, να συνυπάρχουν η αγγελική ομορφιά και τα αβυσσαλέα πάθη; Δεν υπάρχει λογικώς ακλόνητη απάντηση. Οι διχογνωμίες των διαφόρων θεωριών ούτε απαντούν στο ερώτημα, ούτε μπόρεσαν μέχρι σήμερα να συνεισφέρουν ελπίδα.

Οι δειλεατικές περιστάσεις αποτελούν την δεινότερη δοκιμασία για κάθε καλοπροαίρετο άνθρωπο, αλλά η καθημερινή πρακτική καταδεικνύει την απελπιστική ανεπάρκεια των ηθικών θεωριών, των παραινήσεων, των ελκυστικών μεταφυσικών υποσχέσεων ή των τρομακτικών απειλών.

Ο κ. Κ. Μ. Γραμματόπουλος (1931) είναι καθηγητής στη δημόσια Μέση Εκπαίδευση και διαμένει στα Τρίκαλα. Η δημοσιευμένη εργασία, μαζί με άλλες, έχει αφιερωθεί στο περιοδικό "Χρονικά".

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ
ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Σουρμελή 2 • 104 39 Αθήνα

Τηλ.: 88.39.951

Υπεύθυνος σύμφωνα με το Νόμο:

Νισήμ Μαΐς

Πρόεδρος του ΚΙΣ

ΔΙΑΝΕΜΕΤΑΙ ΔΩΡΕΑΝ

Κοιλάδα Χουλά στους πρόποδες του όρους Θαβώρ

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΠΑΛΙΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΛΑΟΙ

Του κ. ΠΕΤΡΟΥ ΧΑΡΗ,
της Ακαδημίας Αθηνών

Τ

αξιδεύαμε με το μεγάλο καράβι της "Γκρήκ Λάιν", με την "Ολυμπία", οι φίλοι που αποτελούσαμε την "Ομάδα των Δώδεκα" και η Μεσόγειος θα τελείωνε σε λίγο από τη μεριά εκείνη και θά 'ρχιζε μια γη ιερή για εκατομμύρια ανθρώπους, μια γη όπου οι πιστοί δύο θρησκειών αναζητούν πάντα τα πέλματα ενός Θεού, μεγάλων Προφητών και σεβαστών Κριτών και Πατέρων. Η ψυχή μας είχε μείνει πίσω, στη Λεμεσό, που δύο μόνο ώρες προφτάσαμε να την δούμε, να την περπατήσουμε, ν' ανασάνουμε τον αέρα του δειλινού της, η σκέψη μας όμως πήγαινε εμπρός, βιαζόταν να περάσει την πύλη ενός νέου κράτους, που το θεμελιώνει ένας πανάρχαιος λαός.

Είχε ξημερώσει. Κι αντίκρυ μας ήταν πια η Χάιφα, αυτή η πύλη, μια ανοιχτή αγκαλιά για ένα μικρό πλήθος ανθρώπων, που τους έφερνε από πολύ μακριά το καράβι και τους οδηγούσε στην ευτυχία μα και στο χρέος. Ήταν οι Ισραηλίτες, που είχαμε δει τη χαρά και την προσδοκία τους τις δύο προηγούμενες νύχτες σε ομαδικές εκδηλώσεις, σε τραγούδια και σε χορούς, ήταν οι Εβραίοι που πλησίαζαν πια στη Γη της Επαγγελίας, σε μια γη που έπει από τόσους αιώνες έγινε πάλι δική τους. Μου είπαν ότι η προσέγγιση αυτή έχει πολλή ομορφιά και πολύ δέος. Όταν φανεί η Χάιφα, οι Εβραίοι συγκεντρώνονται

στην πλώρη του καραβιού, γονατίζουν όλοι και με υψωμένα τα χέρια κοιτάζουν τον ουρανό και προσεύχονται. Δεν την είδα αυτή τη συγκέντρωση, θά 'γινε σ' άλλα ταξίδια της "Ολυμπίας" και σ' άλλα ίσως μεγάλα καράβια, είδα όμως την προσευχή στα πρόσωπα των ανθρώπων και τα χείλη τους μου φάνηκε πως έτρεμαν, πως κάτι αγωνίζονταν να κρατήσουν, να μην τ' αφήσουν ν' αποκοπεί από την ψυχή τους. Η στιγμή ήταν μεγάλη: Είχαμε μπροστά μας μια επιστροφή από αιώνες, από αγώνες, από δραματικές ώρες, από το θάνατο - και για πολλούς Εβραίους ήταν και είναι θάνατος η ζωή μακριά, τόσο μακριά από

Ερείπια φρουρίων από την εποχή των Σταυροφοριών στην άνω Γαλιλαία

την Παλαιστίνη, από το χώρα που έχει στοργικά φυλάξει τους αγνώστους μα πάντα ζωντανούς προγόνους, τις εντολές τους, την πίστη τους, τις ρίζες τους.

Δεν ήταν λιγότερη και η άλλη προσδοκία, η δική μας προσδοκία. Πηγαίναμε σε χώρους που έδωσαν το Θεό μας, και κάθε πολιτεία, κάθε βουνό, κάθε λοφος, κάθε λίμνη, κάθε σπιθαμή γης, είχαν ακούσει τη φωνή του, δέχτηκαν πρώτοι το κήρυγμα του, είχαν δει τα θαύματά του και θα μπορούσαν να μας διηγηθούν ιστορίες, που τόσο καλά τις ξέραμε **ρα** και τόσο πολύ αντέχουν στην επανάληψη. Πριν ακόμα βρε-

θούμε στους χώρους αυτούς, ζούσαμε την προετοιμασία μας για τούτη την επαφή μέσα σ' ένα ρεμβασμό που μας έπαιρνε από τη σημερινή ζωή, μας αλάφρωνε από πονηρές ιδέες, από φτηνές σκέψεις, από ευτέλειες, μας έγδυσε κι άφησε απάνω μας έναν μόνο χιτώνα. Ω, μέσα σ' αυτό το ρεμβασμό πόσο καθαρά ακούγαμε το διάλογο που θα είχαμε σε λίγο με δέντρα, με βράχια, με ποτάμια, με ό,τι άγγιζε, με ό,τι αγάπησε, με ό,τι ευλόγησε ο Ιησούς και με ό,τι έφτασε ως εμάς σκέρατο, ακατάλυτο. Ξέραμε πως λίγα μόνο χιλιόμετρα ήταν ο δρόμος μας πάνω στην ιερή γη, ένας γύρος στη Χάιφα κι ένας περίπατος

ως τη Ναζαρέτ. Όμως μας έφτανε και τούτο μόνο. Όταν έχεις πέσει στην αγκαλιά ενός μεγάλου κύματος, έχεις νιώσει όλη την πλατιά θάλασσα. Κι όταν μείνεις μian έστω ώρα εκεί που πέρασε τα παιδικά του χρόνια ο Θεός σου, στην αρχαία Ναζαρέτ, δεν τον σκέπτεσαι πια και δεν τον κρατάς μόνο στην ψυχή σου, μα τον έχεις και στα χέρια σου, τον στήνεις μπροστά σου, τον βλέπεις στα μέτρα που τον είδαν οι γύρω του πολίτες, οι κάμποι, τα βουνά, οι άνθρωποι του καιρού του. Ήταν πολύς και βαθύς ο ρεμβασμός. Και πάλευε, έκανε σκληρόν αγώνα.

Στους δρόμους του Ιησού

Πηγαίναμε να περπατήσουμε στους δρόμους του Ιησού, δεν είμαστε όμως μόνο οι πιστοί που ξέρουν τι θ' αναζητήσουν στους χώρους του θαύματος, είμαστε και οι ζωντανοί άνθρωποι που θέλουν να δουν από πολύ κοντά μια πραγματικότητα που ολοένα απλώνεται και συμπληρώνεται και που έχουν ακούσει πως κι αυτή αγγίζει τα όρια του θαύματος. Γιατί όλες οι πληροφορίες κι όλα τα διαβάσματά μας μας βεβαιώνουν ότι σ' αυτή τη στενή λουρίδα γης που ιδρύθηκε και θεμελιώνεται το σημερινό Ισραήλ, σ' αυτά τα 20.700 τετραγ. χιλιόμετρα (το 1/6 της δικής μας γης), το πάθος είναι μεγάλο, ο μόχθος οργανώνεται καλά και δίνει πολλά, ο άνθρωπος, είτε γεννήθηκε εκεί είτε ήρθε από άλλους τόπους, ξέρει πως είναι πρωτοπόρος, πως άπλωσε το όνειρό του σε λίγη έκταση για να το δώσει πρώτα με τις παλιές ρίζες κι έπειτα να το αφήσει ελεύθερο να πετάξει με δυνατές φτερούγες, ξέρει ακόμα πως θα θυσιάσει πολλά για να μείνει αμετακίνητος έστω και με λίγα και να νικήσει έναν αδυσώπητο νόμο, που μέ-

σα στους αιώνες τον ακολουθούσε σαν βαριά Μοίρα, για να μην πω σαν κατάρα, και να δώσει τέλος σ' αυτή τη δραματική διασπορά, στην αγώνια του Ισραηλίτη που καιρός πια ήταν να γίνει Ισραηλινός, δηλα-

δη πολίτης ενός κράτους, ενός δικού του, οποιουδήποτε δικού του κράτους.

Όταν περάσαμε από το πολυθόρυβο τελωνείο της Χαίφα και βρεθήκαμε στους δρόμους της, καταλάβαμε πως αυτοί οι δύο άνθρωποι θα πάλευαν πολύ μέσα μας, οι δύο δυνάμεις που μας είχαν μοιραστεί: το δέος για την αρχαία και ιερή γη που πατούσαμε - ο ιστορικός βίος του Ισραήλ αρχίζει από το 2.000 π.Χ. - και η ανάγκη να γνωρίσουμε, μέσα σε λίγες ώρες, τη νέα πραγματικότητα αυτής της γης.

Έλεγα πως το αυτοκίνητο που μας πήρε αμέσως και μας έφερε στο δρόμο της Ναζαρέτ - πενήντα χιλιόμετρα από τη Χαίφα - έλεγα πως θα τακτοποιούσε τον μέσα μας κόσμο: μας πήγαινε στον παλιό καιρό, στους πολύ αρχαίους χρόνους, στη μεγάλη συγκίνηση, στα πρώτα βήματα και στους πρώτους αγώνες του Ιησού. Ελπίδα αβάσιμη. Το αυτοκίνητο μας οδηγούσε, βέβαια, στη Ναζαρέτ, αλλά έτρεχε σε δρόμο ασφαλτοστρωμένο κι ανάμεσα στα έργα, δε θά 'ταν υπερβολή αν έλεγα στα κατορθώματα του νέου κράτους. Πώς, λοιπόν, να κλειστείς στο θρησκευτικό σου ρεμβασμό, όταν βλέπεις την καλλιεργημένη γη, το μεθοδικό πότισμά της, τις συχνές αναδασώσεις που έγιναν με πολλή δουλειά απάνω σε γυμνούς και σκληρούς λόφους, σε βράχους σχεδόν, όταν παρακάτω υψώνονται μεγάλα και μικρά εργοστάσια - ακόμα και εργοστάσιο καλυντικών της Ρουμινιστάιν - κι όταν μαθαίνεις από τον οδηγό πως έφεραν από μακριά το νερό - το νερό είναι λίγο στην Παλαιστίνη - πως του βγάζουν τ' αλάτι και πως το κάνουν δύναμη και πλούτο της χώρας; Πώς να στήσεις τ' αφτί για ν' ακούσεις μόνο τη φωνή των Προφητών, όταν πάλι ο οδηγός πληροφορεί τους παιϊνούς σου πως έχει οργανωθεί το Ισραήλ σαν δημοκρατία μικτού τύπου - υπάρχει το κιμπούτς, το κοινόβιο (7% του πληθυσμού) όπου τίποτα δεν κρατάει κανείς για τον εαυτό του

Η Πύλη της Δαμασκού και η χριστιανική συνοικία στην παλαιά πόλη της Ιερουσαλήμ

και όλα ανήκουν σε όλους, υπάρχει όμως στις πόλεις και η ατομική επιχείρηση, η παρουσία του καπιταλισμού σε ποικίλες μορφές - κι όταν αποκρίνεται ο πρόθυμος οδηγός στις πιο εύλογες αλλά και στις πιο απροσδόκητες περιέργειες και εξηγεί ότι στο Ισραήλ όλοι είναι ίσοι, όλοι προσφέρουν, όλοι, άντρες και γυναίκες, υπηρετούν στο στρατό και πηγαίνουν στον πόλεμο κι όταν αρχίζει να τραγουδάει το αζέχαστο εκείνο "Σαλόμ" και παίρνει μαζί του όλες τις φωνές του πούλμαν; "Σ α λ ό μ! Σ α λ ό μ!" Δηλαδή: Ειρήνη! Ειρήνη! Είναι η λέξη που ακούς παντού: Χαιρετάς στο δρόμο, στο λι-

μάνι, έναν Ισραηλινό και σου αποκρίνεται: "Σαλόμ!" Τον αποχαιρετάς σ' ένα κέντρο ή σ' ένα κατάστημα και πάλι "Σαλόμ!" σου λέει. Είναι ο εθνικός χαιρετισμός ενός λαού που έχει ανάγκη από ειρήνη, που δεν μπορεί να ζήσει χωρίς ειρήνη μέσα στον κλοιό των Αράβων. Τέσσερα εκατομμύρια οι Ισραηλινοί μέσα στο αμέτρητο πλήθος των Αράβων, αλλά τέσσερα εκατομμύρια κορμιά και ψυχές που και θέληση έχουν και άσκηση και μαχητικότητα και πείρα που την έφεραν από τη Δύση και μ' αυτήν θα μπορέσουν ν' αντιμετωπίσουν κάθε επιβουλή και κάθε εισβολή.

Στη Ναζαρέτ

Προχωρεί το αυτοκίνητο, δεν υποχωρεί ο αγώνας ανάμεσα σε ρεμβασμό και σε περιέργεια. Και μόνον όταν υψωθεί στο βάθος το όρος Θαβώρ, ο ρεμβασμός δυναμώνει περισσότερο και το μάτι δε βλέπει πια παρά το τοπίο, που είναι μια από τις σελίδες της μεγάλης ιστορίας του ανθρώπου, το δέχεται το τοπίο της Γαλιλαίας, που το αποτελούν διαδοχικοί λόφοι, σαν πρόσωπο που από στιγμή σε στιγμή θ' αρχίσει να ιστορεί, να ιστορεί, και να μην τελειώνει, και να μην τα έχει πει όλα, όλα τα μεγάλα και τα θαυμάσια.

Τα χιλιόμετρα τελειώνουν, βρισκόμαστε στην παλιά Ναζαρέτ, αντικρίζουμε και τη νέα Ναζαρέτ, μια πολιτεία κι οι δύο με 26.000 ανθρώπους, Μουσουλμάνους, Εβραίους, Χριστιανούς και με ιστορία πολλή. Εδώ έγινε ο Ευαγγελισμός, εδώ ο αρχάγγελος Μιχαήλ έδωσε στη Θεοτόκο το μεγάλο μήνυμα, εδώ πέρασε το παιδικό του χρόνια ο Ιησούς, εδώ έκαμε και το πρώτο του κήρυγμα, στη συναγωγή, και είχε την πρώτη του συγκρούση με τους Εβραίους και λίγο πιο και υψώνεται ο βράχος απ' όπου θα τον έριχναν για το αμάρτημά του, αν ένα αόρατο χέρι δεν τον έσωζε, αν δεν γινόταν θαύμα. Στον Ευαγγελισμό, στη βασιλική του 17ου αιώνα όπου είναι και η πηγή της Παλαιάς, πολλοί πάντα οι πιστοί που καθήκον σε μικρά δοχεία το αγιασμένο νερό, γύρω και παραπέρα οι Μουσουλμάνοι με την κελυμπα και το ασπρό καλυμμά, τη χαμοζωή η ακίνητη, η ολιγάρεσκια που φτάνει στην αθλιότητα. Πολύ αισθητή και η παρουσία της Ορθοδοξίας με τα χτίσματά της, και ψηλά, στο λόφο, ο Καθολικισμός, με τις εκκλησίες και το μοναστήρι τους, που από μακριά δε φαίνονται να έχουν ομορφιά, δε στολίζουν το τοπίο. Είναι κέντρο θρησκευτικό η Ναζαρέτ, έδρα επισκόπων όλων των δογμάτων. Και οι Άραβες, που είναι οι περισσότεροι και κρατάνε τη ζωή σε χαμηλό επίπεδο, έχουν παραμερίσει το εβραϊκό στοιχείο.

Ο ρεμβασμός εδώ δεν αφήνει χώρο σε τίποτ' άλλο. Δε λείπουν και τα νέα χτίσματα, δεν απουσιάζει και το σημερινό Ισραήλ - έχει υφαντουργεία, εργοστάσιο σοκολάτας - με ο κόσμος του θαύματος έρχεται σε κά-

θε βήμα με χίλιες - δυο αναμνήσεις, ζωντανεύει με μορφές που στέκονται μπροστά μας από τα πιο μικρά μας χρόνια κι ό,τι σάλευε σαν σκιά απάνω από τα σχολικά βιβλία γίνεται τώρα αναμνή, γίνεται και προσδοκία.

Κάπου εδώ, γύρω μας πρέπει να περπάτησε ο νεανίας Ιησούς, μαζί του, κοντά του και η Παναγία. Πλάι τους έχουν ζήσει, έχουν πιστέψει κι έχουν μείνει πια αμετακίνητοι, άφθαρτοι, όλοι οι άλλοι, όλοι οι απλοί μα και ευνοημένοι που οι ημέρες τους έτυχε να βρεθούν μέσα σ' αυτή τη μεγάλη ώρα του ανθρώπου. Έτσι, είναι δύσκολο να επιμείνουμε στη νέα Ναζαρέτ, που ακούσαμε ότι χτίστηκε στα τελευταία χρόνια, όταν μπορούμε να περιπλανηθούμε στην αρχαία Ναζαρέτ κι όταν έχουμε πάντα αντίκρυ μας το Θαβώρ, αυτόν τον ορεινό όγκο της Παλαιστίνης που στέκεται σαν φρουρός απάνω από την πεδιάδα του Ισραήλ και μας θυμίζει ότι εκεί έγινε η Μεταμόρφωση του Σωτήρος. Και πως να μένουμε στα σημερινά, όταν ξέρουμε πως λίγο πιο πέρα είναι το χωριό Κανά, όπου ο Ιησούς, στο σπίτι του Σιμώνος, έκαμε το νερό κρασί; Εικονοκλαστική εποχή ζούμε. Μα δεν είναι αλήθεια ότι οι άνθρωποι του καιρού μας έχουν γυρίσει τη ράχη τους σε όλα τα περασμένα, ότι έχουν αποκοπεί απ' ό,τι είναι η ιστορία ή ο συναισθηματικός βίος ενός λαού ή όλων μαζί των λαών. Πρόσεξα πολλές αντιδράσεις σ' αυτό το μικρό ταξίδι, που ήταν και ξεκούρασμα και προσκύνημα. Αλλά οι παρατηρήσεις μου δεν είναι όλες τόσο πλήρεις για να φτάσω σε οριστικά συμπεράσματα. Δε δυσκολεύομαι όμως να πω ότι στο χώρο της Ναζαρέτ ο θρησκευτικός ρεμβασμός ήταν γενική διάθεση και εμπόδιζε κάθε άλλη εκδήλωση. Κυριάρχησε για λίγο, για μισή ώρα - ο οδηγός του πουλβαν δε μας άφησε περισσότερο στη Ναζαρέτ - απλώθηκε γύρω μας η σιωπή. Κι έγινε μοναξιά μέσα στο πλήθος. Οι ερωτήσεις έμεναν στη σκέψη μας, κοιτάσαμε, αγγίζαμε τα πράγματα και προσπαθούσαμε να πηδήσουμε τους αιώνες και ν' ακούσουμε κάποιες φωνές που είναι και η ιστορία και η πίστη, ακόμα και η τυραννική αμφιβολία μας. Δεν ξέρω πόσοι από τους συντρόφους του ταξιδιού κι από τους άλλους που έζησαν μαζί μας την ώρα της Ναζα-

ρέτ, δεν μπορώ να πω πόσοι είχαν μέσα τους ολόκληρη την προετοιμασία για να την κερδίσουν αυτή την ώρα και να την κρατούν έπειτα μακριά από την καθημερινή φθορά, μα όλοι ήταν φανερό πως έβαζαν αφτί ν' ακούσουν, με τον τρόπο που ο καθένας, μερικές απ' αυτές τις φωνές, λίγες έστω λέξεις, ακόμα και λίγους μόνο φθόγγους. Ήταν οι στιγμές του αληθινού θρησκευτικού ρεμβασμού. Κι αν δεν ήταν όλες όμοιες, έδιναν όμως όλες τον καλό σπόρο. Μόνο που ο καλός σπόρος δεν πέφτει πάντα στην ίδια γη και δε μας χαρίζει τον ίδιο καρπό.

Ο δρόμος του γυρισμού στη Χάιφα μας έφερε πάλι στο σημερινό Ισραήλ, στο μόχθο των ανθρώπων του, στο πείσμα τους, στο πάθος τους και στις ικανότητες μιας φυλής που δοκίμασε την καρτερία της μέσα στα γυρίσματα του χρόνου κι αυτήν διαθέτει περισσότερο από καθετί άλλο για το μεγάλο οικοδόμημα που ολοένα υψώνει.

Το λιμάνι της Χάιφας δείχνει αμέσως το πρακτικό πνεύμα του Ισραήλ. Είναι η θαλασσινή πύλη ενός κράτους που εννοεί γρήγορα να πάρει τη θέση του πλάι στους άλλους οργανωμένους λαούς. Έχει πολλές αποθήκες και μπορεί να δεχτεί μεγάλα καράβια και πολλούς ξένους, αλλά και να στείλει πολλά στον άλλο κόσμο χωρίς προσπάθεια. Η δουλειά γίνεται γρήγορα, οι εγκαταστάσεις είναι της τελευταίας ώρας - το Ισραήλ υπάρχει μόλις από το 1948 - απλοποιούν την εργασία, κάνουν πιο αποδοτικό το μόχθο. Και οι άνθρωποι του λιμανιού όμοιοι με τους ανθρώπους όλων των λιμανιών αλλά και προσανατολισμένοι στο γενικό, στον ομαδικό σκοπό. Καλημέρα τους λες, Σαλόνι, σου απαντούν κι αυτοί.

Έχουμε κι εδώ δύο πόλεις: την κάτω και την απάνω Χάιφα. Αυτή που είναι κοντά στο λιμάνι δε μας κρατάει πολύ. Έχει κίνηση, έχει δρόμους καλούς, μα δεν κάνει αργό το βήμα μας. Στην απάνω Χάιφα, που είναι χτισμένη στο Κάρμηλο, το βουνό με τη γκριζά πέτρα, βλέπουμε απλωμένη την καινούρια αρχιτεκτονική με μιαν ομοιομορφία που δε μας κερδίζει αλλά μας εξηγεί ότι υπάρχει στο Ισραήλ οργανωμένη ζωή και αξιοσημείωτη ευμάρεια. Ανεβαίνουμε, ανεβαίνουμε, κι όλο καινούρια στίπια βλέπουμε, κι όταν φτάσουμε στο πιο

ψηλό σημείο, έχουμε από κάτω μας μια εκκλησία με ολόχρυσο τρούλο που λάμπει στον ήλιο του Ιουλί- ου. Θα πρέπει να σημειώσουμε και να επιμεινουμε ίσως σε μερικά από τα κτίρια του Κάρμηλου. Αλλά πε- ρισσότερο κι από το μεγάλο ξενο- δοχείο του, το "Δαν Καρμέλ", που είναι η περη- φάνεια των Ισραηλινών, θυ- μόμαστε τα λου- λούδια του, ά- φθονα στις εισό- δους των σπι- τιών, πολλά και στους δημόσιους χώρους και πο- λύχρωμα, χαρά, αληθινή χαρά των ματιών.

Το Ισραήλ εί- ναι η χώρα των προβλημάτων. Τα αντιμετωπίζει κάθε μέρα και πάλι κάθε μέρα είναι υποχρεωμέ- νο να τα πολιορ- κεί για να τα λύ- σει: από την περι- συλλογή των Εβραίων της δια- σποράς, που πρέ- πει να βρουν στέ- γη και δουλειά, ως την αφαλάτωση του νερού, που ή- ταν κι ακόμα είναι λίγο στον τόπο. Έχει όμως να λύσει κι ένα πρόβλημα, που όσο κι αν φαίνεται πως βρίσκεται έξω από τις επείγουσες ανάγκες του, στέκεται στο κέντρο της ζωής του και απαιτεί την άμεση ρύθμισή του.

Όλοι ξέρουμε ότι οι Εβραίοι δεν μιλούν την ίδια γλώσσα σκορπισμέ- νοι καθώς είναι σε όλο τον κόσμο. Τώρα όμως πρέπει να παραμερι- στούν οι γλωσσικές διαφορές, το ε- βραιογερμανικό ιδίωμα "γίντις", που το μιλούσαν τα οκτώ δέκατα των Εβραίων και το εβραίοισπανικό "λα- δινό", που το χρησιμοποιούσαν οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους Εβραίους, από τα άλλα δύο δέκατα. Τώρα το κράτος και ο τόπος χρειάζο- νται μια γλώσσα. Και η ανάγκη αυτή θεραπεύεται με μian επιστροφή, με την τακτοποίηση του εβραϊκού γλωσ- σικού ζητήματος, που πολύ καθαρά

το εξηγεί ο Ασέρ Ρ. Μωυσής σε μια τελευταία εργασία του. Μετάφρασε την Επτομή ιστορία της Νεοεβραϊκής Λογοτεχνίας, του καθηγητή Joseph Klausner - πέθανε στα Ιεροσόλυμα το 1959 - αλλά και τη συμπλήρωσε με

μάτισαν τον Γιεουδά, τον εκήρυξαν "αποσυνάγωγο", κι όταν πέθανε η γυναίκα του από φυματίωση - φυμα- τικός ήταν και ο Γιεουδά - πετροβό- λησαν το φέρετρό της και δεν ήθελαν να της δώσουν τάφο στο νεκροταφείο

της Ιερουσαλήμ. Τώρα η διάδοση της εβραϊκής γί- νεται συστηματι- κά από την κυ- βέρνηση του Ισραήλ και το ό- νομα του Γιεου- δά έχουν οι πιο κεντρικοί δρόμοι της Ιερουσαλήμ, του Τελ Αβίβ, της Χάιφας και άλ- λων ισραηλινών πόλεων.

Ακόμα δεν καταστάλαξαν οι εντυπώσεις μου από το ταξίδι αυ- τό. Ίσως γιατί η έκπληξη από το σημερινό Ισραήλ ήταν πολύ ζωη- ρή, ίσως και γιατί ο θρησκευτικός ρεμβασμός δεν τελείωσε ακόμα. Ένα μόνο έχω να πω: πως εί- δα μια μο- ναδική συ-

Άποψη της Ιερουσαλήμ

απαραίτητες προσθήκες. Στις σελίδες του, τελευταίες του βιβλίου, έχουμε χρήσιμες πληροφορίες για τη σύγ- χρονη, τη νεοεβραϊκή λογοτεχνία, μαθαίνουμε όμως και πως έγινε η α- ναγέννηση της παλαιάς εβραϊκής γλώσσας. Τη δύσκολη αυτή προσπά- θεια την άρχισε πριν από ογδόντα χρόνια ο Ρωσοεβραίος Ελιέζερ Πέρ- λμαν, που έγινε αργότερα Ελιέζερ Μπεν Γιεουδά και μ' αυτό το όνομα πήρε θέση στην ιστορία και είχε να παλέψει με πολλές αντίθετες δυνά- μεις. Οι Εβραίοι της Παλαιστίνης και της διασποράς δεν ήξεραν την εβραϊ- κή γλώσσα και μόνο στις ιεροτελε- στίες την άκουγαν, χωρίς να την κα- ταλαβαίνουν, καθώς μας λέει ο Μω- υσής. Αλλά και οι ιερωμένοι και οι μορφωμένοι θεωρούσαν βέβηλη πράξη τη χρησιμοποίηση της αρχαί- ας γλώσσας, της γλώσσας του Θεού, στην καθημερινή συνομιλία, αναθε-

μπλοκή, ενός πανάρχαιου κόσμου και μιας πραγμα- τικότητας που ολοένα προχωρεί, μια συμπλοκή ωστόσο, που στο τέλος γί- νεται συνεργασία και θέ- λει να διαμορφώσει ένα ι- σχυρό και συγχρονισμένο κοινωνικό σύνολο χωρίς να το κόψει από τις ρίζες του. Πολύ τις λογαριάζει ο Ισραη- λινός τις ρίζες του. Μπορεί και να τις βλέπει σαν πολύτιμο και θαυματουργό μυστικό της δυνατής και βασανι- σμένης ράτσας του.

(Από το βιβλίο του **Παλιοί και Σημερινοί Πνευματικοί Αγώνες**, εκδόσεις "Αστέρ", Αθήνα 1991. Όπως αναλαμβάνεται ο ανα- γνώστης, πρόκειται για κείμενο που έχει πρωτοδημοσιευθεί πριν από τρεις δεκαε- τίες, αλλά παραμένει πάντα επίκαιρο και χαρακτηριστικό. Οι υπογραφιστές είναι του περιοδικού μας).

Επάνω: Το κάποτε εβραϊκό νεκροταφείο Αργοστολίου όπως είναι σήμερα

Κάτω: Η παλιά πρωτεύουσα της Κεφαλονιάς, όπου έζησαν οι Εβραίοι του νησιού. (Από το αρχείο του κ. Αγγελιοδιδασκαλίας Δεμπουνίου).

Μια ακόμη φωνή απ' την Κεφαλλονιά

Οι σκέψεις του ηγέτου των Επτανησίων ριζοσπαστών
ΗΛΙΑ ΖΕΡΒΟΥ ΙΑΚΩΒΑΤΟΥ για τους Εβραίους

Σημείωμα του κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΑΤΟΥ

Η δημοσίευση στο τεύχος των "Χρονικών" του Δεκεμβρίου 1991 (αρ. 118) κειμένου του γνωστού Κεφαλλήνος λογίου Ανδρέα Λασκαράτου με τον τίτλο "Η Ισραηλτική Κοινότητα Κεφαλληνίας" και τα αναφερόμενα σ' αυτό περί της "Χριστιανικής Εγκυκλίου του Αρχιερέως Κερκύρας", δημιουργεί αντίστοιχους συνειρμούς για τη γνωστή δραστηριότητα του Μητροπολίτου Ζακύνθου Χρυσόστομου Δημητρίου στη σθεναρή στάση του οποίου περιέχεται η διάσωση κατά την τελευταία ναζιστική κατοχή της χώρας πλείστων Ισραηλιτών του νησιού.

Η οξυτάτη καταγγελία του Λασκαράτου για το επεισόδιο των νεκροταφείων Κερκύρας, όπου **"αποδοκιμάζει κτηνώδη ατακτήματα εναντίον κεκοιμημένων"** και επαινεί τον τότε Αρχιεπίσκοπον **"όστις παραινεί έκαστον γονέα ή διδάσκαλον να συμβουλευή το σέβας δια τους τάφους"**, δεν είναι το μοναδικό κείμενο ή η εξαίρεση της θέσεως των επανησίων λογίων για την συμπεριφορά των εναντί των Ισραηλιτών.

Αναζητήσα από τα αρχείον μου ένα σπανιώτατο ήδη πόνημα ενός άλλου Κεφαλλήνος λογίου, του Ηλία Ζερβού Ιακωβάτου, με τίτλο **"Τα γενέθλια και η νομοθεσία των Εβραίων"**, που εξεδόθη στην Κεφαλλονιά σε μικρό αριθμό αντιτύπων, το 1862 (τυπογραφείο "Η Κεφαλλονία").

Ο **Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος** (1814 - 1892) υπήρξε ο φλογερός ηγέτης των Κεφαλλήνων "Ριζοσπαστών" που αγωνίσθηκε για την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα. Όπως γράφει ο βιογράφος του **Ηλίας Τσιτσέλης** ("Κεφαλληνιακά Σύμμικτα", 1904), ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος από νεαράς ηλικίας "φύσει ζωηρός, αισθηματίας, φιλοπρόοδος, ανεξάρτητος και δυσυπότακτος προς παν ό,τι αντεστρατεύετο προς τα υπ' αυτού λατρευόμενα ιδεώδη της ελευθερίας και της πατρίδας, αριδήλως προεμήνυε μέλλον πολλής

δράσεως και προσωπικότητα τολμηράν, προορισμένην να διανοίξει νέας τρίβους εν τη του τόπου ιστορία, ιδίως και συνετέλεσε ν' αναγραφώσιν εν ταις δέλτοις αυτής, σελίδες εκτάκτου πατριωτισμού και ηρωικής αυταπαρνήσεως".

Πράγματι, ο Ζερβός υπέστη σειράν δοκιμασιών, φυλακίσεων και εξοριών από την "Αγγλικήν Προστασίαν" της Επτανήσου για την δημοσιογραφικήν του ιδίως αγωνιστικότητα, με αποκορύφωμα την εξορίαν στο μικρό νησί των Αντικυθήρων από το 1849 έως το 1857.

Βουλευτής της Ιονίου Βουλής (εκλεγείς μάλιστα κατά την διάρκεια που ήταν εξόριστος) της ομάδος των Ενωτικών Ριζοσπαστών και πρώτος (με καταπληκτική πλειοψηφία) πληρεξούσιος Κεφαλληνίας στην Β' Εθνική Συνέλευση των Αθηνών (όταν έγιναν δεκτοί οι πρώτοι Επτανήσιοι βουλευτές μετά την Ένωση στο Εθνικό Κοινοβούλιο), ο Ηλίας Ζερβός Ιακωβάτος υπήρξε πολυγραφώτατος.

Ως δημοσιογράφος, ήταν "επιθετικός, ορμητικός, αχαλίνωτος ενίοτε και εξεγερτικός, αλλά τα άρθρα του ήταν περιτεχνημένα γλωσσικώς, εύληπτα, πλούσια σε επιχειρήματα και σε ρητορικά και ποιητικά κάλλη, φέρουν δε τον χαρακτήρα της εποχής και του σκοπού προς τον οποίον απεβλήπον".

Το φιλελεύθερο πνεύμα του ανδρός χαρακτηρίζει και το πόνημα περί των Εβραίων από το οποίο δημοσιεύουμε τον πρόλογο, εξαιρετο δείγμα θαυμασμού για την ιστορία και την προσφορά των Εβραίων στην ανθρωπότητα:

"Όσοι λαοί παρέρχονται από το θέατρον του κόσμου, ή οπωσδήποτε απολύουν τον βίον της αυθυπαρξίας των και αφήνουν συνάμα όπισθεν των σημεία διαρκή και έξοχα νοός προϊόντα, είναι λαοί μεγάλοι και άξιοι του σεβασμού και της εμβριθούς μελέτης των επερχομένων γενεών, διότι αν υπέκυψαν εις

τους άλλως αναπόφευκτους της φύσεως νόμους, ή τας βουλὰς της θείας προνοίας, δεν εχρημάτισαν όμως και κατά την πορείαν του βίου των εντελώς άγονοι και ανωφελείς προς εαυτούς και την λοιπήν ανθρωπότητα.

Τα διασσώδεντα ίχνη και τα μνημεία της αριστονοίας των, ενώ καταδεικνύουν την οποίαν είχαν συνείδησιν των πράξεών των και της εντός του κόσμου αποστολής των, διαχέουν προσέτι και λάμψιν ακτινοβόλον επί των μεταγενεστέρων και ωθούν αυτούς εις κατακτήσεις προοδευτικότερας, μάλλον συναδούσας με τας συγχρόνους ανάγκας των, των ιδιάζοντα χαρακτήρα των και τον τελικόν προορισμόν των. Λαοί τοιοῦτοι δύνανται δικαίως ν' αποκαλεσθῶσι και ευεργέται του ανθρωπίνου γένους.

Μεταξύ δε τούτων κατέχουν την πρώτην θέσιν οι Έλληνες και οι Εβραίοι. Εκείνοι μεν, ένεκα κυρίως των επιστημών και των τεχνών, δια τών οποίων εμεγάλυνον εαυτούς και εφώτισαν τον κόσμον· οὔτοι δε, ένεκα των θεοδότων νόμων των και της θρησκείας εκείνης, της οποίας λαμπρόν εξαγόμενον είναι ο χριστιανισμός. Διαπραγματευθέντες εις προγενέστερον πόνημα περί των πρώτων, θέλομεν ασχοληθῆ εις τούτο περί των δευτέρων.

Εάν εδύνατο ευκόλως να γνωρισθῇ η αφετηρία εκάστου λαοῦ ή έθνος και τα βήματα της βαθμολογικής αυτών προόδου και αναπτύξεως δεν ανημνύνοντο με μυθικά πλάσματα, ποικίλας υποθέσεις και τολμηράς εικασίας, ήθελον και μετά πλειοτέρας θετικότητας και ακριβείας γνωρίζεσθαι και εκπαιδῆσθαι υπό των μεταγενεστέρων τα διάφορα προϊόντα της ενεργείας και διανοίας των. Η κοινωνική αυτών κατάσταση εξηγουμένη εκ των διαδεχομένων παραδόσεων, των παραδεδεγμένων ηθών και των καθιερωμένων έθιμων, ήθελεν οὕτω παρέχει και την κλείδα της ερμηνείας των νόμων και όλων των ηθικών και πνευματικών φαινομένων.

Αλλά δυστυχώς, η ιστορία του ανθρωπίνου γένους δεν μας προσφέρει πανταχοῦ τοιοῦτον καθαρόν κάτοπτρον. Όλων σχεδόν των εθνών η γέννησις και η προαγωγή, υποκρύπτονται εντός του χάους απείρων αιώνων και δεν εξέρχονται, ειμή ως από άβυσσος, της οποίας το αμέτρητον βάθος και τον άορατον πυθμένα αδυνατούν να εξανοίσουν και τα βλέμματα των οξυδερκεστέρων θεατών. Μόνα εθνη τα οποία ητύχησαν να μεταδώσωσιν εις τας επερχόμενας γενεάς την ιστορίαν του βίου των απλουσιότητα και απηλλαγμένην από μύθους και πλοκάς φαντασμάς, είναι εκ μεν των αρχαίων το έθνος των Εβραίων, εκ δε των νεωτέρων εκείνο των ομοσπονδών πολιτειών της Αμερικής.

Αρφοτέρων των εθνών τούτων δυνάμεθα επίσης να μάθωμεν σαφώς την αφετηρίαν, να βοδίσωμεν βήμα προς βήμα με αυτά εις την οδόν της προαγωγής των, να εξακριβώσωμεν τας παραδόσεις των, να εισδύσωμεν εις τα ήθη και έθιμά των, γα ερμηνεύσωμεν δι' αυτών τους νόμους και εκείνα δια τούτων και να σπουδάσωμεν εν ενί λόγω ασφαλώς τας διαφορούς μορφάς και τα προϊόντα όλου του βίου των.

Το έθνος λοιπόν των Εβραίων, προς το οποίον ο χριστιανικός πολιτισμός οφείλει τας πρώτας θρησκευτικές βάσεις της υπάρξεώς του, δεν εξήλθεν ως εκείνο του Δευκαλίωνος εκ της ανθρωποποίησης των λίθων, ή ως εκείνο των Αιθιοπών εκ της γης και της θερμότητος των ηλιακών ακτινών, αλλ' ως ή θεόπνευστος ιστορική Βίβλος των πατέρων του μαρτυρεί, εκ της φυσικής καταγωγής ενός ανθρώπου απλοϊκού μεν και ποιμενικού, αλλά σοφού και εναρέτου και ένεκα τούτου αγαπημένου και οδηγουμένου υπό του Δημιουργού των όλων. Ο Αβραάμ εχρημάτισεν ο κορμός, εκ του οποίου εβλάστησε το περιούσιον εκείνο έθνος.

Εκ του ανδρός τούτου λαμβάνοντες την αφετηρίαν, δυνάμεθα να ακολουθήσωμεν την πορείαν του βίου του τακτικώς και μέχρι των ημερών μας εάν θέλωμεν, χωρίς ποτέ ν' απαντήσωμεν την ιστορικήν αλήθειαν παραμορφωμένην από τα υψώματα της μυθολογίας, ή τους ρεμβασμούς της κενοδοξίας. Αλλ' ημείς εις το παρόν πόνημα προεβίμεθα μόνον σκοπόν να

εκθέσωμεν τα γενέθλια και την νομοθεσίαν του, μέχρι της τελευτής του μεγαλοφυούς και θεοκλήτου αυτού νομοθέτου. Μολοντούτο και εντός του ορισμένου τούτου κύκλου του έργου μας, θέλομεν πολλάκις λάβει αφορμήν να θίγωμεν και την προγενεστέραν και μεταγενεστέραν ιστορίαν του.

Σκεπτόμενοι επί της αρχής και της προόδου, ως και επί των μεγάλων και σκληρών δοκιμασιών, τας οποίας υπέστη το Ισραηλιτικόν έθνος μεχρισού κατηρτίσθη δια του Μωσαϊκού πολιτεύματος και εγκατεστάθη εις την κληρονομίαν των πατέρων του, είναι μεν αδύνατον να αρνηθώμεν την απανταχοῦ συνοδευούσαν τα διαβήματά του αντίληψιν της θείας Προνοίας, αλλ' είναι ωσαύτως και δύσκολον να μην αναγνωρίσωμεν, την οποίαν εξασκούν ακαταμάχητον επιρροήν αι παραδόσεις και τα οικογενειακά έθιμα επί της ψυχής των ανθρώπων και της συστάσεως και διατηρήσεως των εθνών. Η ισχύς των είναι τοσοῦτον αδιάσπαστος, ώστε οὔτε το μάκρος των αιώνων, οὔτι αι δειναι του βίου περιπέτεια δύνανται ποτέ να την καταστρέψωσιν, ή και μικρόν να την εξασθενίσωσι.

Δια της επιρροής και της ισχύος των παραδόσεων και των οικογενειακών εθιμών ηυξήθη ο Εβραϊκός λαός, έζησεν εν τω μέσῳ τέρων εχθρικών φυλών, απεδήμεσεν εις ξένην γην και διετηρήθη υπό το βάρος πολυετούς δουλείας. Η ιδέα ενός μό-νου Θεοῦ δημιουργοῦ των όλων, ή προς αὐτόν δια θυσιών οφειλομένη λογρεία, ή εκ διαλειμμάτων αποκάλυψις του, αι προαγγελίαι και υποσχέσεις του, αι προσφερόμεναι αμοιβαί προς τον δικαίον και τηρητήν των εντολών του, αι τρομεραί ποιναι κατά του αμαρτωλοῦ και του παραβάντος των διαταγών του, ή δημιουργία του παντός και άπαντα τα διατρέξαντα πριν και μετά τον παγκόσμιον κατακλυσμόν, ήσαν όλα παραδόσεις διαβιβασθείσαι παρά του Αβραάμ προς τον Ισαάκ και παρὰ τούτου προς τον Ιακώβ, όστις τας μετέδωκεν επηυξημένας προς τους δώδεκα υιούς του, εκ των οποίων προϊόντος του χρόνου, προέκυψαν αι απαρτίσασαι το έθνος των Εβραίων δώδεκα φυλαί.

Ωσαύτως ο ποιμενικός και σκηνητικός βίος, η πολυγαμία, η δουλεία, η απλότης της διαίτης, η προς τους πρεσβυτέρους υποταγή και το πατριαρχικόν κράτος, ήσαν όλα έθιμα οικογενειακά, τα οποία διεβιβάζοντο απαραμειώτα προς τους διαδόχους του Αβραάμ. Αυτά ταῦτα τα έθιμα μετά των θεοκρατικών παραδόσεων, διατηρούμενα εις την Χαναναϊαν γην, μεταφέρθησαν και εις την Αίγυπτον, όπου οι Εβραίοι πληθύνθησαν σφοδρά, μολοντόι διήγον υπό το άχθος της απανθρωποτέρας τυραννίας.

Αλλ' αύτη ουδόλως ίσχυσεν να μεταβάλλει ή και απλώς να χαλαρώσει τας ίδιαις αυτών παραδόσεις και τα έθιμα. Ταῦτα απεναντίας έπι μάλλον τους συνεφιγγον, τούς εδικοῦσαν και τους απέτρεπον από του να συγχωνευθῶσι με τον λαόν, όστις τους εδέσποζε· ήσαν κυρίως τα ανυπερβλήτα χάσματα, τα οποία αενάως τους διεχώριζον, διότι και αν αι τυραννίαι εξέλειπον, αι παραδόσεις και τα έθιμα ήθελον πάντοτε παρεμβάλλει φραγμούς αδιαβάτους μεταξύ Εβραίων και Αιγυπτίων· ήσαν η πίστις και η θρησκεία των, αίτινες απήρτιζον τον ιδιαίτερον εθνικόν χαρακτήρα των και υπέκρυπτον συνάμα τα γόνιμα σπέρματα της μεγάλης και παγκοσμίου αποστολής, εις την οποίαν ήσαν προορισμένοι.

Ο υψηλός οὔτος προορισμός, όστις εγκυμονεῖτο δια τέσσαρας αιώνας εντός των σπλάχνων του δούλου και ποιμενικοῦ εκείνου λαοῦ και όστις μετά τον τέρμα των προδιατεταγμένων δοκιμασιών έμελλε να τον αναδείξει λαόν κλειστόν, ισχυρόν, ένδοξον και θεῖον, ανέταλε τέλος πάντων και ανεπτυχθη εις όλον αυτόν το μεγαλείον, την σοφίαν και την ήμνηταιν της αποστολής του.

Ανήρ έκτακτος, διαφυγών κατά θεῖαν οικονομίαν την μοχηθρίαν των τυράννων του εις την σπηγὴν του τοκετοῦ, εξήλθεν εκ της φυλής του Λευί, όστις δια της συναγωγής του παντοδυνάμου Θεοῦ και τον λαόν του ηλυθέρωσεν εκ της δουλείας και οδηγός αυτού εχρημάτισε μέχρι της τελευτής του και νομοθεσίαν κατάλληλον του εχορήγησε και τας παραδόσεις

του ευστομηματοποίησε και τα ήθη του δια των νόμων ερρύθμισε και εκανόνισεν. Ο μεγαλοφυής και θεόπνευστος ούτος ανήρ ήταν ο Μωυσής. Ημείς ενταύθα δεν εξετάζουμε ως θεολόγοι τον έξοχον τούτον του Θεού προφήτην, ἀλλ' ως ιστορικοί και ως τιοιούτοι θέλομεν ρίψει και ταχύ βλέμμα επί της νομοθεσίας του και επί του καταρτισθέντος κατά συνέπειαν αυτής Ισραηλτικού έθνους.

Η νομοθεσία του Μωυσέως δεν είναι εν απλούν επινόημα της φαντασίας του, ούτε μια μεταφύτευσις αλλοθινών θεσμών· αυτή έχει μεν ως βάσιν τας προγονικάς παραδόσεις και τα ίδια έθιμα και ως ζωοποιόν δύναμιν την θείαν έμπνευσιν. Ο Μωυσής εύρε την ύλην, ούτως ειπείν, διεσπαρμένην εντός του έθνους του και ως μεγαλοφυής αρχιτέκτων, συνέλαβε το σχέδιον, συνέλεξε την ύλην αυτήν, της έδωκε μορφήν και τύπον και ανήγειρε το ωραίον και στερεόν αυτού οικοδόμημα.

Πολλαι δε εξωτερικαι περιστάσεις συνετέλεσαν εις την καλήν έκβασιν και την πλήρη επιτυχίαν του έργου του. Αι πολυετείς τυραννίαι των Αιγυπτίων, είχαν ήδη εξαντλήσει την υπομονήν των Εβραίων· ο καιρός της υποσχεθείσης επανόδου εις την γην των πατέρων τους ήγγιζε πλέον εις το τέρμα του· η πίστις προς τον θεόν άνδρα, όστις ενεδέχeto το υψηλόν κατορθώμα της απελευθερώσεώς των ήτο απεριόριστος· τα τεράστια οσα διενεργούσε κατά των τυραννων των ενίσχυον και εωτέρονον τας πεποιθήσεις των - ώπετα τα πάντα συνέδραμον προς την ευόδωσιν και την ευτυχή διεξαγωγήν του μεγάλου επιχειρηματος. Έκτακτος μόνον νους απαιτείτο, ίνα εννοήσει την εποχήν του, να ώφελήθει εκ των περιστάσεων, να έχει την ισχυραν θέλησιν και λαμβάνων το θάρρος να φέρε εις πέρας και την ιδέαν του.

Ας μην υπολάβη όμως τις εκ τούτου, ότι ο μέγας ελευθερωτής των Εβραίων εβράδιζε πάντοτε κατά την πορείαν του επί ο-ίου ευθείας και ομαλής, διότι τοσούτα απήντησε προσκόμματα και τόσους υπέρτα κινδύνους, ώστε πολλάκις δυσθαρρυνθείς ευρίσκη εις την ακμήν να εγκαταλείψη το έργον του.

Είχε να κόμη με λαόν αμαθή, όσους είχε κατασταθή και εκ της σκλαβεύουσ δουλείας σκληρός, δυσάγωγος και επιρρεπής προς τους στασιασμούς. Αλλά εν τούτοις, δια της θείας αρρωγής και τη βαθείας σοφίας του υπερεπήδησε και τα προσκόμματα, διαφύγε και τους κινδύνους. Οι μεγαλόψυχοι άνδρες τότε είναι αληθώς εις την θέσιν των, όταν ευρίσκονται εις περιπτώσεις, αίτινες απαιτούν ισχύν και θάρρος.

Ο θεοκλής των Εβραίων νομοθέτης ηδύνατο ίσως και τας δικτατορίας της επιχειρήσεώς του να μη δοκιμάσει και δια συντομοποιήσας οδόν να επαναφέρει τον λαόν του εις την κληρονομίαν των πατέρων του, αλλ' εις το υψηλόν σχέδιόν του εθεώρησε συντελεστικωτέραν την εναντίαν πορείαν, καίτοι επικινδυνωτέραν και μακροχρονιωτέραν.

Ο έβραϊκος λαός όχι μόνον ώφειλε να γυμνασθεί εις πολέμους, όπως δυνηθεί ν' αποδιώξει εκ της γης της επαγγελίας τους καταχόντας αυτήν αλλοφύλους, αλλ' είχαν ακόμη και μεγαλύτεραν ανάγκην ν' ανατραφεί και να μορφωθεί με τους νόμους, οτινες έμελλον να τον καταστήσωσι βαθμηδόν έθνος πολιτισμενον και άξιον του μεγάλου προορισμού του. Ένεκα τούτου και ο Μωυσής το οδηγούσεν επί τεσσαράκοντα έτη δια της ερήμου, όπου πολλακις ηναγκάζετο ν' ανοίγει την οδόν του δια των όπλων και μετεπλάττετο συνάμα, κατά την παραδεχθείσαν νομοθεσίαν και η νέα γενεά, ήτις έμελλε να συγκροτήσει την νέαν πολιτείαν.

Η παλαιά γενεά και ως εκ της προβεβηκυίας ηλικίας της ήτις την καθίστανεν ίσως ανεπιτέκτον προεδρικωτέρας μορφώσεως και ως εκ των οποίων είχαν αποκτήσει δουλικών έξέων, πολεμικών πάντοτε της αληθούς ελευθερίας και της συστάσεως στερεάς και γονίμου πολιτείας, έπρεπε να εκλείψει.

Μολοντί η νομοθεσία του Μωυσέως εστηρίζετο επί των παραδόσεων και των εθίμων και είχε την σφραγίδα της θείας βουλήσεως, δεν ίσχυεν όμως να εκριώσκει και τα ελαττώματα, τα οποία είχε κληροδοτήσει εις τους Εβραίους η πολυετής τυραννία των Αιγυπτίων. Το μόνον μέσον ίνα ευδοκεί η μεγάλη επιχεί-

ρησις, ήτο ν' αποβιώσει η διαφθορά εκ της δουλείας γενεά και να αντικατασταθεί δια της νέας, ήτις απηλλαγμένη εκ των δουλικών έξέων και σχηματισμένη κατά το πνεύμα της νέας νομοθεσίας, να εισέλθει εις την χώραν των προγόνων της, όλη ισχυρά, ακμαία, ενεργητική και αφοσιωμένη προς την νέαν των πραγμάτων φάσιν. Τον σκοπόν δε τούτον επέτυχεν ο Μωυσής διά της επί τεσσαράκοντα έτην εις την έρημον περιόδειας του.

Αλλά τίνα λαόν προίθετο να μορφώσει ο μεγαλόνους εκείνος νομοθέτης και τίνα τύπον να δώσει εις την πολιτείαν του; Ταύτην μεν διοργάνισε θεοκρατικήν, εκείνον δε κατέστησε γεωργικόν.

Οι Εβραίοι είχαν μεν παραδόσεις θεοκρατικάς· αυτοί επίστευον ότι εις μόνος Θεός άόρατος, άπλαστος, πάνσοφος και παντοδύναμος είχαν αποκαλυφθεί εις τους προπάτοράς των, είχε τους υποσχεθεί την γην των Χαναανίων και τους προείπει όσα μετά ταύτα ηκολούθησαν εις τους απογόνους των. Αλλά συνάμα έταξεν εις αυτούς ότι ήθελεν εξαγάγει την γενεάν των εκ της γης της δουλείας και την επαναφέρει εις την χώραν, την οποίαν υπεσχέθη εις τους πατέρας της.

Με τοιαύτας και έτέρας ομοίου είδους παραδόσεις ήτον εύκολον εις τον θεόπνευστον άνδρα να χορηγήσει εις την πολιτείαν του χαρακτήρα θεοκρατικών· δι αυτού ενίσχυε και διέτηρει τας πεποιθήσεις εκείνας, τας οποίας εκ γενετής είχε θηλάσει ο λαός και αίτινες διά των θεσμών ελάμβανον τύπον κανονικού θρησκευματος, μόνου ίσως δυναμένου να ήθοποιήσει και εκπολιτεύσει αυτόν, βαρβαρωθέντα υπό της πολυχρονίου δουλείας.

Αλλά το δυσκολώτατον δια τον νομοθέτην ήτο, πως να συνήθισι τον λαόν και εις τον γεωργικόν βίον, αφού τον ποιμενικόν και σκηνητικόν τον οποίον διήγον οι προπάτορές του εις την γην της Επαγγελίας, μετήρχετο κυρίως και εκείνος εις την Αίγυπτον, διότι καλώς εγνώριζεν ότι το μέγα αυτού οικοδόμημα ήθελεν εισθαι ολιγόβιον και εφήμερον, εάν δεν επετύγχανε να προσκολληθεί, ούτως ειπείν, τον λαόν και εις την γην. Μόνη η γεωκτησία καθιστώσα τον βίον απλανή και μόνιμον, εδύνατο να εμπνεύσει και σφοδρόν έρωτα πατριωτισμού και να καταστήσει και την πολιτείαν στερεάν και διαρκή. Ο ποιμήν δύναται να μεταφέρει και αλλαχού τας σκηνάς και τα ποιμνία του, ο κυνηγός το όπλον του και ο βιομήχανος τα εργαλεία του· αλλ' ο γαιωκτήμων ουδέ την ιδέαν συλλαμβάνει της μετακομίσεως του γονίμου κτήματός του· μένει επ' αυτού αμετακίνητος, όπως το καλλιεργεί προς διατήρησιν αυτού και της οικογενείας του.

Αλλ' επί του ζητήματος τούτου και η θρησκευτική παράδοσις συνέδραμε εις βοήθειαν τον νομοθέτην.

Η γη της Επαγγελίας ήτον η χώρα την οποίαν έμελλον οι Εβραίοι ν' ανακτήσωσι και εις αυτήν μόνην ν' αποκατασταθώσι, διότι όχι μόνον ήτον η κληρονομία των πατέρων των, αλλ' εις αυτής έφρεε μέλι και γάλα, τα οποία έμελλον να γεύονται αντί του μάννα της ερήμου. Η μεγάλη λοιπόν του νομοθέτου δυσχέρεια εξωμαλύνετο εξ αυτών των ίδιων παραδόσεων του λαού και ανεξαρτήτως της φυσικής του ανθρώπου τάσεως προς την κοινωνικότητα, την πρόοδον και τον εντελέστερον πολιτισμόν.

Κρίνομεν δε περὶ τούτων να ενασχοληθώμεν περισσότερον επί του προκειμένου, ως και επί των λεπτομερειών της νομοθεσίας του Μωυσέως, διότι επεκτεινόμεθα αρκούντος εντός του πονήματος. Αλλ' ως προς τα αποτελέσματα και τους αγλαούς αυτής καρπούς, νομίζομεν εισέτι και εν ταύθα αναγκαίαν ευρυτέραν τινά ανάπτυξιν, διότι εξ αυτών θέλει έτι μάλλον προκύψει όχι μόνον η όντως θεία εκείνης έμπνευσις, αλλά και η μεγάλη αξία και η εις άπαν τα ανθρώπινας έννομος ήθική και πραγματική ώφέλεια.

Εάν τα έργα των ανθρώπων πρέπει να εκτιμώνται, να θαυμάζονται και να μιμνώνται, ένεκα της ουσιαστικής αυτών αγαθότητος, της διάρκειας και της ποικιλίας των υγιών καρπών των, η νομοθεσία του Μωυσέως μας παρέχει αναμφισβητήτως

όλους τους εξόχους αυτούς χαρακτήρες, διότι λαός δούλος και ακτήμων, κατέστη εν ολίγω διαστήματι χρόνου ελεύθερος και κυριάρχη μιας εκ των ωραιότερων και γονιμότερων χωρών της γης, διετηρήθη ανεξάρτητος επέκεινα των δεκαεξών αιώνων, απετέλεσεν έθνος κραταιόν και ανέδειξεν ηρωισμόν εφ' όλην των ισχυροτέρων εθνών, αφήκεν όπισθεν του ίχνη μεγάλα και ανεξάλειπτα δόξης, σοφίας και ιδίου πολιτισμού, έθεσεν επί τέλους τας πρώτας βάσεις και μετέδωκε τα άφθαρτα σπέρματα του νέου χριστιανικού κόσμου.

Θεωρούντες δε το μέγα τούτο έθνος και υπό ιδιαιτέρας και πρακτικώτερας επόψεως, θέλομεν πάντοτε και πανταχού να ευρεί άξιον του υψηλού αυτού προορισμού, διότι και κατά την έξοδόν του και μετά την αποκατάστασίν του ανέδειξε πλείστας πολεμικάς αρετάς, εχορήγησε τρανώματα παραδείγματα μαχίμου και ανδρικού χαρακτήρος, κατετρόφωσεν αλλόφυλα έθνη, κατέκτησε την κληρονομίαν των πατέρων του και υπερίσχυσε πολλάκις απέναντι και αυτών των ρωμαϊκών λεγεώνων.

Εις δε τα έτερα της διανοίας των έξοχα προϊόντα απαντώνμεν τους Εβραίους καθ' όλα πρωτοτύπους, δεινούς και μεγάλους. Η ιερά Βίβλος περιέχει όλην την αρχαίαν σοφίαν των. Εξ αυτής μανθάνομεν ότι η μουσική και η ποίησις εκκαλλιεργούντο έως από την εποχήν της έξόδου των από την Αίγυπτον, διότι μετά την διάβασιν της Ερυθράς θαλάσσης εψάλλοντο δια του ήχου των οργάνων ενθουσιώδη και αρεϊμόνια άσματα.

Η υψηλή όμως Μοῦσα των, δεν ενεννέτο μόνον από τον ήχον της λυρικής ωδής, αλλά μετά την σύστασιν κατ' έξοχην της προφητικής σχολής, διέτρεπε και υπερείχεν εις όλα τα είδη της ποίσεως.

Είναι μεν αληθές ότι των Εβραίων η ποίησις έχει όλως ιδίαν κατασκευήν, δεν συντίθεται εκ στίχων εμμέτρων, αλλά εκ περιόδων διαιρουμένων ως επί το πλείστον εξ ίσων μελών, τα οποία ανταποκρίνονται και κατά την έννοιαν και κατά τον ήχον· είναι όμως μοναδική και όντως θεία, και δια την ωραιότητα της εκφράσεως και δια την πρωτοτυπίαν των μεταφορών και δια την τόλμην και το ύψος των εννοιών και δια την ισχύν και την συντομίαν των περιόδων. Τις είναι λυρικότερος του Προφήτου Βασιλέως, ή υψιτενέστερος του Ησαΐου ή δραματικότερους του συγγραφέως των παθημάτων του Ιώβ ή περιπαθεστέρος και ποιμενικότερος εκείνου των βιβλίων της Ρουθ και του Άσματος των Ασματών;

Η δε ιστορία, η φιλοσοφία και η ηθική, κατέχουν ωσαύτως υψηλότετην θέσιν μεταξύ εκείνων των άλλων της αρχαιοτήτος εθνών. Η απλότης, η αφέλεια, η καθαρότης και η πολύνοια μετά της βραχυλογίας, διαλάμπουν εις όλες τας σελίδας της πεντατεύχου· η δε ορθότης, η εμβριθεια και ο πρακτικός νους χαρακτηρίζουν προπάντων τον συγγραφέα των Παροιμιών και του Εκκλησιαστού.

Εάν δε εις την γραφικήν και την πλαστικήν δεν διεκρίθησαν οι Εβραίοι, τούτο προήλθεν εκ της θρησκείας των, ής ούτε εικόνας, ούτε αγάλματα παρεδέχτο ως αντικείμενα παραστάσεως και λατρείας του Υπεράτου Όντος. Εις την αρχιτεκτονικήν όμως ανεδείχθησαν λίαν έξοχοι, ως μαρτυρεί η κατασκευή του οικοδομηθέντος παρά τον Σολομώντος θείου Ναού. Εκ της διασωθείσης περιγραφής του ιερού τούτου ιδρύματος προκύπτει αριθμήως ότι και κατά τας λοιπάς βιομηχανικάς τέχνας έθφασαν εις ικανόν βαθμόν τελειοποιήσεως και πολιτισμού.

Ο πολιτισμός ούτος, καίτοι ιδιος αυτών των εκ του εξαιρετικού θρησκειώματος, επάσπεν όμως την προσοχήν και τον σεβασμόν όλων των πεπολιτισμένων και συγχρόνων εθνών. Οι Αθηναίοι δι' επί τούτου ψηφίσματος εξέφρασαν προς τους Ιουδαίους το σέβας και την ευγνωμοσύνην των. Οι Σπαρτιάται και οι Ρωμαίοι απήτησαν την συμμαχίαν των. Και οι Πτολεμαίοι διεκόσμησαν την βιβλίωθήκην των με τας ιεράς εκείνων Βιβλούς, τας οποίας εθεώρουν ως θησαυρόν και αποθήκην θείας σοφίας.

Αλλά ό,τι προπάντων εξυψώνει και μεγαλύνει το έθνος των Εβραίων, είναι το ευκλείς και γόνιμον αυτού βλάστημα, ο χριστιανισμός. Ούτος και την ύπαρξιν ενός δημιουργού των ό-

λων, ως εκείνο παραδέχεται και το κοσμογονικόν αυτού σύστημα και την θεόπνευστον νομοθεσίαν του και την αγρότητα των προφητών του και την ιερότητα των παλαιών Βιβλίων του τον δε Μωσαϊκόν δεκάλογον θεωρεί ως το πολυτιμότερον εγκόλπιον της χριστιανικής θεολογίας και ηθικής. Την πρώτην λοιπόν αυτού σύστασιν οφείλει ο Χριστιανισμός εις τον Εβραϊσμόν. Η νέα διαθήκη, ής είναι η συμπλήρωσις της παλαιάς, είναι και το μεσότεχον μεταξύ αμφοτέρων.

Ο διαχωρισμός όμως ούτος, όστις διακρίνει τας δύο θρησκείας, δεν χορηγεί και κανένα αποχρώντα λόγον, όπως διακρίνεται εχθρικός προς αλλήλας, ως τοιούτον ποτέ δεν παρέχει και η διάφορος δοξασία μεταξύ γονέων και τέκνων. Εάν δε οι γονείς οφείλουν πάντοτε να αγαπήσι τα τέκνα των, ταύτα εξ ετέρου μέρους οφείλουν όχι μόνον να ανταγαπήν, αλλά και να σέβονται τους γονείς των προς τους οποίους χρεωστών την ύπαρξιν. Οιαδήποτε δε ήθελεν εισθαί τυχόν των γονέων τα λάθη προς τα ίδια τέκνα, ουδέποτε ταύτα αποκτούν το δικαίωμα να εξυβρίζουν, ή οπωσδήποτε να κακοποιούν τους γεννητοράς των, διότι αν όχι δι' άλλο, τουλάχιστον δια την ζωήν, οφείλουν εις εκείνους άπειρον ευγνωμοσύνην. Η φύσις βδελύττει πάνσαν μεταξύ αυτών άσπονδον εχθρότητα· η δε θεία εντολή επισφραγίζει τους νόμους της φύσεως.

Κατά τον αυτόν τρόπον και ο Χριστιανισμός, ως γνήσιος γόνος του Εβραϊσμού, οφείλει εις τούτον αγάπην, σεβασμόν και ευγνωμοσύνην και τοσούτο μάλλον, καθόσον ο Εβραϊσμός διάκειται σήμερον εις θέσιν ατυχή, ενώ ο Χριστιανισμός διατελεί εις την ακμήν της δόξης και της ισχύος του. Η ισχύς όμως και το μεγαλείον του δεν τον παραχωρεί και το δικαίωμα της κακοποιήσεως ή περιφρονήσεως, αλλ' απεναντίας τον επιβάλλει το ιερόν καθήκον της περιθάλψεως και της αντενεργείας.

Η διαφορά του θρησκειώματος είναι έργον συνειδήσεως, του οποίου όχι μόνον η φιλοσοφία, αλλά και ο ορθός Χριστιανισμός επιβάλλει την ανοχήν και τον σεβασμόν. Η πίστις δεν επιβάλλεται δια της βίας, αλλά μεταβάλλεται δια της πειθοής. Εάν δε η προς αυτήν επιμονή και σταθερότης είναι εις τον μόνον μια υψηλή αρετή, διατί εις τον έτερον καταδικάζεται ως εν πλημέλημα; Αν όμως εις τούτον υπάρχει λάθος, ας τον δικάσει εκείνος, κατά του οποίου το λάθος πράττεται, αλλ' όχι ποτέ και ο χριστιανός άνθρωπος, προς τον οποίον και το θρησκειώμα του υπαγορεύει να αγαπά και αυτόν τον εχθρόν του.

Είναι δε λίαν δυσάρεστον, μάλιστα πολύ απάνθρωπον και αναχριστιανικόν, να παρατηρεί τις και επί των ημερών μας, ότι τα εντός των διαφόρων εθνών διεσπαρμένα λείψανα του άλλοτε μεγάλου και ευεργετικού έθνους των Εβραίων, πρόκεινται εσπεί αντικείμενα ύβρεως και καταδιωγμού, δια τον μόνον λόγον ότι προεβύουν διάφορον θρησκείαν, ενώ καίτοι εις τοιαύτην θέσιν ευρισκόμενα, διαπρέπουν και κατά την παιδείαν και κατά τας τέχνας και συντελούν όχι ολίγον προς την πρόοδον του πολιτισμού.

Όφειλον τέλος πάντων να εκλείψωσι τα άγρια πάθη του φανατισμού και αι χυδαίκαι δεισιδαιμονίαι, αίτινες και των αιώνων μας καταισχύουν και την θρησκείαν μας εξυβρίζουν. "Ο συ μοις έτέρω μη ποιήσης". Η αξία του ανθρώπου πρέπει να τεθεί υπεράνω των παθών και των προλήψεων. Τα δίκαια και τα καθήκοντα, εχορήγησεν εις όλους η φύσις κοινά, ανεξάρτητως των ιδιαιτέρων εκάστου δοξασίων. Είναι δε και του καλώς εννοουμένου συμπερόντος των κοινωνιών να καταργηθεί παν είδος ειλωπισμού, διότι εκείνοι μόνον ενδιαφέρονται περί της προόδου αυτών και της διατηρήσεως της τάξεως, όσοι συμμερίζονται και τα δίκαια, ως υποβάλλονται και εις τα καθήκοντα.

Από τοιαύτας αρχάς και ιδέας εμπνεόμενοι και εκδιδόντες το μικρόν τούτο πόνημα, ήθέλαμεν νομίσει εαυτούς ευτυχείς, εάν κατά τι συνετελούσαμεν προς εξάλειψιν αγενών παθών και ποταπών προλήψεων και ανύψωσιν φυλής, ατυχούς μεν σήμερον, αλλά δίκαιως απαιτούσης τον σεβασμόν, την ευγνωμοσύνην και τα ευεργετήματα του χριστιανικού πολιτισμού.

Ένας άγνωστος Ελληνοεβραίος καλλιτέχνης

Το Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης εξέδωσε στα τέλη του 1991 μια μελέτη του διευθυντού του κ. Ε.Χ. Κάσδαγλη για τον μεγάλο Έλληνα χαράκτη Γιάννη Κεφαλληνό, με τον τίτλο: "Γιάννης Κεφαλληνός, ο χαράκτης".

Στη μελέτη αυτή αναγράφεται ότι το φθινόπωρο του 1932 αρχίζει ουσιαστικά η οργάνωση του εργαστηρίου της Χαρακτικής της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών που δίδασκε ο Κεφαλληνός και στο οποίο, σύμφωνα με τον κανονισμό που είχε συντάξει ο ίδιος ο Κεφαλληνός, "γίνονται δεκτοί το maximum πέντε μαθητές κάθε χρόνο". Στην πρώτη αυτή πεντάδα ήταν ο Γιώργος Δήμου, ο Αναστάσιος Αλεβίζος (Τάσος), ο Κώστας Ντάκος και ο **Μωυσής Ραφαήλ**.

Για την "ατμόσφαιρα του εργαστηρίου" στο πιο πάνω βιβλίο του ο κ. Κάσδαγλης γράφει τα εξής: "Την πρώτη χρονιά της λειτουργίας του εργαστηρίου, την άνοιξη του 1933, ένας από τους μαθητές του Κεφαλληνού, ο Μωυσής Ραφαήλ, αρρωσταίνει βαριά: ένα λεβεντόπαιδο από τη Θεσσαλονίκη, με βαθιά γνώση και αγαθή καρδιά, μαθητής ταλαντούχος του Παρθένη και του Κεφαλληνού, προσβάλλεται από οξεία σκωληκοειδίτιδα που εξελίσσεται σε περιτονίτιδα. Μόλις το πληροφορείται ο Κεφαλληνός, τρέχει στον διευθυντή της Σχολής να τον παρακαλέσει να φροντίσει αμέσως για τον άρρωστο σπουδαστή. Εκείνος ενηργήσε αστραπιαία και ο Ραφαήλ μεταφέρθη-

κε στον "Ευαγγελισμό". Τον εγχείρησε επείγοντως ο ίδιος ο διευθυντής του νοσοκομείου, αλλά ήταν ήδη αργά: η σήψη είχε ανεπανόρθωτα προχωρήσει. Ο άτυχος σπουδαστής δεν μπόρεσε να σωθεί και μόλις είχε σκαλίσει την πρώτη - και τελευταία του - ξυλογραφία σε όρθιο ξύλο. Η κηδεία του - που την παρακολούθησε ο Κεφαλληνός και μερικοί άλλοι καθηγητές - έγινε με έρανο των συμμαθητών του. Ύστερα, με πρόταση του Κεφαλληνού, έγινε έρανος μεταξύ των καθηγητών και της γραμματείας της Σχολής για την ανέγερση μικρού μνημείου στον Μωυσή Ραφαήλ. Από τον έρανο συγκεντρώθηκε το ποσό των 700 δραχμών". (Βλ. Επίσημα Πρακτικά της Σχολής, Συνεδρίαση 16 Ιουνίου 1933).

Δυστυχώς, δεν είναι γνωστό κανένα βιογραφικό ή άλλο στοιχείο για τον άτυχο χαράκτη Μωυσή Ραφαήλ. Από το πιο πάνω βιβλίο του κ. Ε.Χ. Κάσδαγλη είναι και οι δύο ξυλογραφίες που δημοσιεύουμε. Σε επικοινωνία που είχαμε με τον χαράκτη και ζωγράφο κ. Γ. Δήμου, μας είπε ότι μετά τον θάνατο του Μωυσή Ραφαήλ, η μητέρα του και οι άλλοι συγγενείς του που ζούσαν στην Θεσσαλονίκη έφυγαν για την Παλαιστίνη και γλίτωσαν από τον χιτлерικό διωγμό. Ο μεγάλος χαράκτης Τάσος, συμμαθητής του Ραφαήλ, με τον οποίο συνδεόμασταν από πολλά χρόνια, δυστυχώς δεν υπάρχει σήμερα στη ζωή για να μας δώσει περισσότερα στοιχεία.

Μωυσής Κ. Κωνσταντίνης

Ιουδαϊσμός - Χριστιανισμός - Μωαμεθανισμός

ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ EDGAR MORIN

Σε συνέντευξη του Γάλλου κοινωνιολόγου και στοχαστή Edgar Morin που δόθηκε στους Σπ. Παπασηλησιόπουλο και Π. Βασιλόπουλο και δημοσιεύθηκε στον "Οικονομικό Ταχυδρόμο" (8.9.1988), περιέχονται οι παρακάτω απόψεις. Από τα 24 βιβλία που έχει δημοσιεύσει ο Morin, στην Ελλάδα έχει μεταφραστεί μόνον το "Αφήνοντας τον 20ό αιώνα" (Εκδόσεις "Ροές"):

“Θα ήθελα, σε σχέση με τον μαρξισμό, ν' ανατρέξω στον ιουδαϊσμό και το χριστιανισμό. Στην αρχή, ο ιουδαϊσμός είναι η θρησκεία του Αβραάμ κι απ' αυτή τη θρησκεία βγαίνουν δύο κλάδοι: του Ισραήλ και του Ισραήλ, που βρίσκεται στην απαρχή του μωαμεθανισμού. Στη συνέχεια έρχεται ο Μωυσής, που ίσως δεν είναι καν Εβραίος, αφού, όπως ο Φρόυντ κατέδειξε, ήταν Αιγύπτιος, ίσως γιος του Ραμ-

σή κι είχε αιγυπτιακό όνομα. Ο Μωυσής φέρει κάτι καινούργιο, που δεν βρίσκεται στον Αβραάμ: τους νόμους από το Σινά.

Όταν αργότερα ο Δαβίδ αποφασίζει να ανεγείρει τον Ναό της Ιερουσαλήμ, κάνει μια παρέκκλιση: οι Σαμαριτες, άλλωστε, δεν το αποδέχονται κι επιμένοντας ότι δεν πρέπει να υπάρχει ναός, βρίσκονται πιο κοντά στην ορθοδοξία. Μόνο που αυτοί καταστράφηκαν κι επικράτησε η άλλη άποψη.

Δημιουργήθηκε το βασίλειο του Ισραήλ κι όταν ήρθαν οι Ρωμαίοι, υπήρχαν τέσσερις ιουδαϊσμοί: οι Εσσαίοι, που είναι μυστικιστές, οι Ζηλωτές, που είναι πατριώτες, οι Φαρισαίοι που είναι τυπολάτρες και οι Σαδουκαίοι που είναι αριστοκράτες.

Ο Ιησούς, φέρνοντας την δική του άποψη, εισάγει ένα νέο στοιχείο παρέκκλισης. Στην αρχή υπήρχαν δύο χριστιανισμοί: ο ιουδαιοχρι-

στιανισμός της Ιερουσαλήμ και ο ελληνοχριστιανισμός του Παύλου. Στο ξεκίνημα αναπτύσσεται σημαντικά ο πρώτος, αλλά αυτός τελειώνει οριστικά με την κάταστροφή της Ιερουσαλήμ και την εκτόπιση των Εβραίων από τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Τίτο, πράγμα που βοηθάει τον Παύλο στην αποστολή του.

Ο Παύλος κάνει την δική του πολιτιστική επανάσταση κι αποφαίνεται ότι δεν τον ενδιαφέρουν η περιτομή, το Σάββατο, οι νόμοι του Μωυσή, η Παλαιά Διαθήκη. Διακηρύσσει ότι δεν υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στους Εβραίους και τους μη Εβραίους κι ότι αυτός έχει ένα μήνυμα για όλους. Ο Παύλος πραγματοποιεί έτσι μια παρέκκλιση και δημιουργεί μια καινούργια θρησκεία σε σχέση με τον Χριστό: στη συνέχεια ήρθαν κι άλλα σχίσματα, όπως μεταξύ καθολικών, ορθόδοξων και προτεσταντών. Πού βρίσκεται η ορθοδοξία σ' όλα αυτά;”.

Επιστολές στα "Χρονικά"

• Κροάτες έσφαξαν Εβραίους

Σε επιστολή του ο κ. **Ελ. Γιουλόντας** - Θεσσαλονίκη, γράφει μεταξύ άλλων:

"Σήμερα, εδώ στην Βαλκανική υπάρχει μια απειλή και αυτή είναι οι Σκοπιανοί, αυτοί οι βάρβαροι του Βορρά. Μην παραξενεύεστε γι' αυτό. Συγγενής μου το 1941 εφύθη στα Σκόπια κατά την είσοδο των Ναζί, τους οποίους υπεδέχθησαν οι βάρβαροι με χιλιάδες ναζιστικές και βουλγαρικές σημαίες, με τραγούδια και χορούς και μουσική. Όπως τους υπεδέχθησαν οι "πολιτισμένοι" Κροάτες και οι οποίοι κατέσφαξαν περί τους 700.000 Σέρβους και 46.000 Εβραίους! Ουδέν κρυπτόν υπό τον ήλιον κύριοι... Τώρα απεκαλύφθη, ότι οι Εβραίοι της Κροατίας εσφάγησαν από τους Κροάτες συνεργάτες των Γερμανών

και όχι από τους Γερμανούς".

• Αναμνήσεις από τους Εβραίους των Τρικάλων

Ο κ. **Γιάννης Π. Δαμασκόπουλος** - Αθήνα, θυμάται τα παρακάτω:

"Πέρασαν 50 χρόνια από τότε που είχα την πρώτη γνωριμία με Εβραίους. Σας είχα γράψει και παλαιότερα για τον εκλεκτό φίλο του πατέρα μου, τον Ραφαήλ Φελούς, στον οποίο το σπίτι μείναμε λίγους μήνες στην εβραϊκή συνοικία των Τρικάλων το 1942.

Θυμάμαι ακόμα την πίστη αυτών των ανθρώπων στη θρησκεία τους, τις παράξενες μηχανές τους που έπαιζαν τα νήματα, την μεγάλη αλληλεγγύη που είχαν μεταξύ τους, χωρίς να διακηρύσσουν τις αγαθότητες τους. Ο Χαραή Φελούς μ' έστειλε συχνά σε διάφορα σπι-

τια Εβραίων με τρόφιμα και κάρβουνα, γιατί ήμουν ξένος και δεν ήθελε να ξερουν ποιός τα στέλνει. Όταν έτρωγε, φορούγε πάντα ένα μικρό σκούφο. Θυμάμαι ακόμα μια μικρή κοπέλιστα 8 - 10 χρονών, Λουίζα την έλεγαν, που φορούσε πάντα ένα άσπρο φουστανάκι.

Ακόμα μια μεγάλη επιγραφή σ' ένα σπίτι της συνοικίας αυτής, που με τράσισε γράμμα-τα έγραφε: Δαυίδ Εσδρά Δαυίδ. Τότε διερωτώμουν, αν η οικογένειά μου έμενε εκεί είχε σχέση με τον βασιλέα Δαυίδ. Ήμουν μόλις 14 χρονών και η φαντασία μου κάλπαζε, αλλά δεν τολμούσα να ρωτήσω...

Είχαμε φύγει πια από την εβραϊκή συνοικία, όταν ένα πρωί χάραμα οι ναζί μάζεψαν τους Εβραίους. Γλίτωσαν μόνο όσοι είχαν φύγει στα βουνά... Δεν ξαναείδαμε από τότε τον Ραφαήλ και την Μαρίκα Φε-

λούς. Ήσαν εξαιρετικά άνθρωποι... Μας βοήθησαν πολύ τις δυσκολες ώρες. Θα τους θυμάμαστε".

• Οι Εβραίοι για τη Μακεδονία

Ο π. υπουργός - βουλευτής Ρεθύμνης κ. **Γιάννης Κεφαλογιάννης** γράφει:

"Παρακολουθώ πάντα με προσοχή το περιοδικό σας "Χρονικά", το οποίο διακρίνεται για τα υψηλά περιεχόμενα δημοσιεύματά του. Στο τελευταίο φύλλο διάβασα για τα στοιχεία περί της ελληνικότητας της Μακεδονίας, όπως προκύπτουν από αρχαία εβραϊκά κείμενα. Σας συγχάρω για την πρωτοβουλία σας να παρουσιάσει τα στοιχεία αυτά, τα οποία αποπλύνουν πολύτιμες ιστορικές αποδείξεις πάνω στο κυρίαρχο αυτό εθνικό θέμα".

Βιβλία για Εβραϊκά θέματα

Από τον "Χαρτοκόπη" του περιοδικού **Αντί** (1.5.1992) μεταφέρουμε τα παρακάτω:

Ψάχνοντας στα ράφια των βιβλιοπωλείων της Νέας Υόρκης, βρήκα και ένα βιβλίο που μας αφορά. Πρόκειται για το βιβλίο της Rae Dalven, *The Jews of Ioannina* (Cadmus Press, Philadelphia 1990). Μια υποδειγματική έκδοση, η οποία εκτός από το να μας περιγράφει την ιστορία των ρωμανιωτών Εβραίων της κοινότητας των Ιωαννίνων - των Εβραίων της "Μικρής μας πόλης" -, προσφέρει και τη γνωστική εμπειρία της θρησκευτικής και κοινωνικής τους ζωής. Η Rae Dalven, Γιαννιώτισσα η ίδια, τιμά κατά τον καλύτερο τρόπο τους προγόνους της: με την στερεοποίηση της μνήμης σε γραπτό λόγο. Αλλά και με τη φευγαλέα θεατρική της δημιουργία: "Our kind of People", το αυτοβιογραφικό έργο της που παρουσιάστηκε στις αρχές Μαρτίου στο Sephardic House της Νέας Υόρκης.

Χρυσώνω το χάπι διαβάζοντας το βιβλίο του Andre Chouraqui Η καθημερινή ζωή των ανθρώπων της Βίβλου (μετάφρ. Σταύρου Βλοντάκη, εκδ. Παπαδόπουλου, Αθήνα 1992). Περιγραφή της καθημερινής ζωής των Εβραίων: των βασιλιάδων, των ιερέων, των προφητών, των αγροτών και των ποιμένων, των ανδρών και των γυναικών βασισμένη στο κείμενο της Βίβλου, σε ιστορίες του Ισραήλ, σε αρχαιολογικά ευρήματα. Μια συναρπαστική περιγραφή, καθώς δραστικίζουμε τις Πύλες της γης, του χρόνου και του ουρανού (για να προσγειωθούμε, ατυχώς, πάλι στα καθ' ημάς...).

Γαλλικές εκδόσεις για εβραϊκά θέματα

• **Les Juifs d' Espagne** (Histoire d' une diaspora 1492 - 1992). Τόμος μελετών με την ευκαιρία του Sefarad 92, υπό την διεύθυνση του Henry Meuchoulan. Πρόλογος Edgar Morin. Εκδόσεις Liana Lévi, 721 σελίδες.

• **Les Juifs pendant l' occupation** του André Kaspi. Το βιβλίο πραγματεύεται την αδιαφορία που επέδειξαν οι Γάλλοι και η κυβέρνηση του Vichy για την τύχη των Εβραίων της Γαλλίας κατά τη γερμανική κατοχή. Εκδόσεις Le Seuil, 420 σελίδες.

• **Theodor Herzl ou le Labyrinthe de l' exil**, του Ernst Pawel. Μετάφραση από τα αγγλικά (ΗΠΑ) της Fr. Adelstein. Βιογραφική ανάπτυξη του έργου και της προσωπικότητας του Th. Herzl, που αποκλήθηκε "Νέος Μωυσής", πατέρα - ιδρυτή του κράτους του Ισραήλ, προφήτη των νέων χρόνων. Εκδόσεις Seuil, 524 σελίδες.

• **Poesie épique du IVe au XVIIe siècle**: Επιλογή εβραϊκών ποιημάτων που είχαν αρχικά μεταφραστεί στα αγγλικά από τον T. Carmi, Ισραηλινό ποιητή. Η μετάφραση στα γαλλικά έγινε από τον Franz de Haes. Εκδόσεις Gallimard, 166 σελίδες.

• **La vie conjugale**, του David Vogel. Μυθιστόρημα μεταφρασμένο από τα εβραϊκά από τον Michel Eckhard Elial. Εκδόσεις Nouveau Cabinet cosmopolite, 405 σελίδες.

• **Au pays des roseaux**, του Aharon Appelfeld. Η ιστορία μιας εβραϊκής οικο-

γένειας την εποχή της καταστροφής της αυτοκρατορίας μεταφέρει τον αναγνώστη από τη Βιέννη μέχρι την παλιά Bu Kovine. Μετάφραση από τα εβραϊκά του A. Pierrrot. Εκδόσεις Belfoud, συλλογή "Voix juives", 185 σελίδες.

• **Ma vigne a moi**, του Miriam Akavia. Χρονικό μιας εβραϊκής οικογένειας της Κροατίας που μετανάστευσε στην Πολωνία μετά τον Μεγάλο πόλεμο. Μετάφραση από τα εβραϊκά της Sylvie Cohen, πρόλογος του Elie Wiesel. Εκδόσεις Noir sur Blanc, 300 σελίδες.

• **Le Marginal**, του Ouri Nissam Guessin, δίνει τον τύπο του σύγχρονου Ισραηλινού. Μετάφραση από τα εβραϊκά του Erwin Spata. Εκδόσεις Noël Blandin, 144 σελίδες.

• **Nerfs**, του Yossef Haim Brenner, διαφέρεται την ιστορία ενός Εβραίου της Ρωσίας που εγκατέλειψε τη γενέθλια γη στο τέλος του 19ου αιώνα για να καταλήξει μέσω ενός δύσκολου δρομολογίου στην Χαίφα. Μετάφραση από τα εβραϊκά Michel Eckhard Elial. Εκδόσεις Noël Blandin, 95 σελίδες.

• **Salonique, 1850 - 1918 (La "ville des Juifs" et le reveil des Balkans)**. Συλλογή μελετών για τη Θεσσαλονίκη υπό τη διεύθυνση του Gilles Veinstein. Πρόκειται για έναν πολύ ενδιαφέρον τόμο τεκμηριωμένο με σημαντικά στοιχεία, αντίδοτες φωτογραφίες της εποχής που καλύπτει όλους τους τομείς της εβραϊκής παρουσίας στη Θεσσαλονίκη. Εκδόσεις "Autrement", σειρά Mémoires No 12, 1992, 294 σελίδες.

Η ελληνική γλώσσα και ο Εβραϊσμός

Του ΓΟΥΣΤΑΒΟΥ ΚΑΛΟ

→ Συνέχεια από τη σελ. 2

έχον κατά γράμμα ως εξής. "Ιάφτ ελοήμ λείεφει βείσκον μπεαολέ Σεμ", δηλαδή "ας επεκτείνει ο Θεός τον Ιάφεθ και να κατοικήσει εις τας σκηνάς του Σημ". Αλλά ένας ραββίνος, ο Μπαρ Καππαρά, μετέφρασε κατά τον εξής τρόπον την ευλογίαν του Νώε. "Ας καλλωπίσει ο Θεός τον Ιάφεθ και να κατοικήσει εις τας σκηνάς του "Σημ", ερμηνεύων ως εξής. "Ας αναγνωσθεί η Τορά (ο θεός Νόμος) εις την ωραϊαν γλώσσαν του Ιάφεθ εντός των σκηνών του Σημ". Αλλά επειδή η Ιαπετική ομοιοθνία περιέχει πολλούς λαούς διαφόρων γλωσσών, προσέθηκε ότι η "ωραία" γλώσσα του εθνολογικού τούτου κλάδου είναι η ελληνική. Αυτό λοιπόν είναι το βιβλικόν ρητόν εκ του οποίου οι ημέτεροι Διδάσκαλοι εξήγαγον το συμπέρασμα ότι ήσαν εξουσιοδοτημένοι να μεταχειρίζονται την ελληνικήν εις τας θρησκευτικές ερμηνείας. Εις τας σχέσεις αυτών τας δημοσίας και τας ιδιωτικές, εξ ίσου μετεχειρίζοντο την ελληνικήν και την εβραϊκήν. Εις την "Μισνά" κεφάλαιον Πεσαχίμ αναγιγνώσκουμεν. "Εις τρία δοχεία χωρηκότητος τριών σεά ερρίπτοντο εις τον Ναόν οι σίκλοι· τα δοχεία διεκρίνοντο με τα τρία γράμματα του αλφαβήτου. Άλεφ, Βετ, Γκίμελ. Ο Ραββί Ισμαέλ διατείνεται ότι είχαν διακριτικά γράμματα τα ελληνικά· Άλφα, Βήτα, Γάμμα".

Συζητούντες εις το Ταλμούδ της Ιερουσαλήμ περί του κατορθώτου της μεταφράσεως της Γραφής, αποφαίνονται ως εξής: "Εξητήσαν και εύρον (οι Σοφοί του Ισραήλ) ότι η Αγία Γραφή δεν ημπορεί να μεταφράζεται εμμή εις την ελληνικήν. Επίσης εις το Ταλμούδ της Βαβυλώνας ο Ραββί λεγει ως εξής. "Η Αγία Γραφή· ή εις εβραϊκήν ή εις ελληνικήν".

Εκτος της μεταφράσεως των εβδομήκοντα, έχομεν και άλλας μεταφράσεις της Γραφής εις την ελληνικήν· τις μεταφράσεις του Ακύλλα, του Συμμάχου, του Θεοδοτίου και άλλων. Ο Ακύλλας ο διάσημος προσήλυτος, γνώστης εξ ίσου της εβραϊκής και της ελληνικής, επεχείρησεν ενθαρρυνθείς ίσως από τους διδασκάλους Ελιέζερ, Ιψουα και Ακιβά, των οποίων ήτο ο εκλεκτός μαθητής, να δώσει πιστήν μετάφρασιν της Αγίας Γραφής εις την ελληνικήν. Η μετάφρασις του έλαβε τόσην επιτυχία μεταξύ των Εβραίων εκείνων οι οποίοι εγνώριζον μόνον την ελληνικήν, ώστε παρημέλησαν το κείμενον των εβδομήκοντα. Σήμερον σώζονται μόνον ολίγαι περικοπαι της μεταφράσεως του Ακύλλα, αρκείται όμως να αποδείξουν ότι ο σκοπός του μεταφραστού να μείνει πιστός εις το γράμμα και εις την απόδοσιν του εβραϊκού κειμένου, είχαν επιτύχει καθ' ολοκληρίαν. Η μετάφρασις του Συμμάχου εκρίθη αρίστη από τον Άγιον Ιερώνυμον και τον Ευσέβιον της Καισαρείας. Και η μετάφρασις του Θεοδοτίου εξετιμάτο πολύ, διότι καθώς λέγει ο Δε Ρόσση δεν απεμακρύνετο πολύ του συστήματος των δύο ανωτέρω μεταφραστών.

Η ελληνική απετέλει την ανωτέραν αγωγήν των αρχαίων εβραίων, οι οποίοι την εδίδασκον εις τα τέκνα των, άρρενα και θήλεα. Σχετικώς προς τούτο αναγιγνώσκουμεν εις το Ταλμούδ Ιερουσαλήμ εις το κεφάλαιον Ρεά. "Είπεν ο Ραββί Αρπαού εν ονόματι του Ραββί Ιοχανάν· Επιτρέπεται εις τον ισραηλίτην να διδάσκει την κό-

ρην του ελληνικά ως πνευματικών κόσμημα δι' αυτήν". Εκ τούτου γίνεται φανερόν ότι η αγωγή μιας νέας της Ιερουσαλήμ εθεωρείτο ελλιπής εάν δεν εγνώριζε την ελληνικήν". Εις την Μισνά, κεφάλαιον Σοτά αναγιγνώσκειται· Κατά τον πόλεμον του Τίτου απαγορεύθη να διδασθῇ εις τους νέους η "Ιεβανίτ". Εκ της συζητήσεως του Ταλμούδ περί της απαγορεύσεως ταύτης προκύπτει ότι δια την λέξιν "Ιεβανίτ" εννοούν όχι την γλώσσαν, αλλά ορισμένην ελληνικήν φιλοσοφίαν επικρατούσαν την εποχήν εκείνην και ως μάθημα παρεχόμενον εις την νεαράν ηλικίαν, διότι μερικά φιλοσοφικά αιρέσεις είχαν αρχίσει να θέτουν εις κίνδυνον την εβραϊκήν διδασκαλίαν. Αλλά και η απαγόρευσις αυτή η προσωρινή δεν εχώρει πέραν της ωρίμου ηλικίας κατά την οποίαν έκαστος εμάνθανε ό,τι ήθελε. Προσέτι η ελληνική αγωγή επιτρέπεται άνευ περιορισμού εις τους προορισμένους εις δημοσίας θέσεις και πολιτικά αξιώματα. Οι εξής λόγοι του Ραββάν Σιμεών Μπεν Γακλιέλ "1000 μαθηταί εφοίτουν εις το σχολείον του πατρός μου 500 εις το τμήμα της εβραϊκής διδασκαλίας και 500 της ελληνικής φιλοσοφίας..." δεικνύουν οπόσον η ελληνική αγωγή ήτο διαδεδομένη.

Εις το Ταλμούδ Ιερουσαλήμ κεφάλαιον Σοτά αναγιγνώσκουμεν ακόμη ότι κατά τον Γ' αιώνα οι εβραίοι της Καισαρείας έλεγον και το Σεμάγγ (το Σύμβολον της πίστεως) ελληνιστί. Εκ της νεαρής δε 146 του Ιουστινιανού μανθάνομεν ότι υπήρχε τότε εις Κωνσταντινούπολιν κόμμα μεταξύ των εβραίων, το οποίον απήτη να αναγιγνώσκειται εις την Συναγωγήν η Γραφή και ελληνιστί. Ο δε Παπαδόπουλος Κεραμέυς εδημοσίευσε αποσπάσματα μεταφράσεως της Μισνά, τα οποία θεωρεί έργον ενός Κυπρίου του ΣΤ' αιώνας.

Αι ιστορικά αυτά αναμνήσεις δηλούν πόσον η ελληνική γλώσσα εξετιμάτο και πόσον εθεωρείτο απαραίτητος εις τους προγόνους μας δια την διακόσμησιν του πνεύματος, ούτως ώστε εύχομαι ίνα το περιοδικόν τούτο συντελέσει εις την διάδοσιν της ωραιότερας των γλωσσών μεταξύ των ομοθρήσκων μας της Ανατολής, η οποία προ αιώνων την ελληνικήν είχε ως κοινόν όργανον συνεννοήσεως των διαφόρων λαών. "Η ωραιότερα γλώσσα του Ιαφέθ ας σκηνώσει πάλιν μεταξύ των Σημ δια την αρτίαν μόρφωσιν του πνεύματος".

Σημειώσεις

1. Ιδ. Ιοέλ 4 - 6.
2. Δια τους αγνοούντας την εβραϊκήν, εξηγούμεν ότι το "Ιάφτ" παράγεται εκ της ρίζης "Ηατάχ" ανοίγω, επεκτείνω, ο δε ραββίνος παρήγαγε την λέξιν εκ του "Ιαφά" εβραϊκώ.
3. Ο Ραββί Ιοχανάν, ο πρώτος ραββίνος της εποχής του, γεννήθη περί το 300. Μετά παρέλκυσιν 16 χρόνων, ένας άλλος εβραίος, εκ των προηκόντων και αυτός του λαού του, τίς των προέδρων του "Παγκοσμίου Ισραηλτικού Συνδέσμου", κηρύττει την ελληνικήν ως μέσον απαραίτητον δια τας νέας αις οποιαί θέλουν να λάβουν πλήρη αγωγήν. Προ πνος πράγματι, ο ρηθεις λόγιος, ο οποίος είναι ο Σολομών Ρεινά, εξέδωκε βιβλίον δια τας δεσποινίδας με τίτλον "La grec sans larmes", δια την εύκολον "χωρίς κλάμματα" εκμάθησιν της ελληνικής.

(Από την **Ισραηλιτικήν Επιθεώρησιν**, που εξέδιδε ο αιώνητος Μ. Χαΐμς, έτος Α', αρ. φύλλου 2, Απρίλιος 1912)

English Summary

of the Contents of Issue No 121

(May - June 1992)

- Early in the 20th century Gustave Kalo wrote an interesting paper entitled **The Greek Language and the Judaism**, in which he argued that although the Jews were sensitive to the appeal of Greek culture they maintained the essence of Judaism intact.
- An article by professor of Cardiology D. Kalogirou is devoted to the great physician and philosopher **Maimonides (Moise Ibn Maimon)** who lived in the 12th century (1135 - 1204). Professor Kalogirou deals principally with Maimonides as a medical philosopher. The next article is also on Maimonides and it refers to the celebrations held in 1935 in Spain, Egypt and in Jewish Palestine, as it then was, to mark the 800th anniversary of the birth of Maimonides. The celebrations focused on Cordobe in Spain and they provided that country with an opportunity to seek the forgiveness of the Jews for the tribulations to which it had subjected them. As a text written in April 1935 puts it: "This was a warning based on bitter experience, and it was addressed primarily to the National Socialists of Germany".
- In his "Report to Greco" - translated into the major european languages - the great Greek author **Nikos Kazantzakis** makes a number of references to **Jewish thought**.
- A paper by G. Zoumbos examines the personal names used by the **Jews of Corfu** in the late 18th century and the occupations they practised.
- An article by S. Spanakis contains particulars of the **Jewish Synagogue at Herakleio - Crete**, which was bombed by the Germans in 1941.
- An article written in by L. Zois deals with the **Jews of Zakynthos**: their occupations, personal names, customs, etc. The Jewish community of Zakynthos, founded in the late 15th century, passed into history in 1953, when its last members emigrated to Israel.
- K. Grammatopoulos provides an epic, lyrical and philosophical approach to the theme of **Babel**.
- Thirty years ago, the well - known author and member of the Academy of Athens Petros Haris published his impressions from a trip to the then newly - founded **State of Israel** under the title "Old and New Peoples".
- Historian G. Apostolatos introduces the "**Thoughts - Views on the Jews**" of Ilias Zervos Iakovatos (1814 - 1892), leader of the Radical party in the Ionian Islands. This text, first published as part of Iakovatos, book "**The Origins and Laws of the Jews**" (Cephallonia, 1862), expresses its author's admiration for Jewish history and their contribution to humanity.
- **Moisis Rafail, a Jewish engraver**, who died while still a student in 1933, is the subject of an article by M. Konstantinis. On other pages: the views of Edgar Morin on the **points held in common by Judaism, Christianity and Mohammedanism**, books on **Jewish topics** published abroad, and readers letters on subjects including: 1) the massacre of Jews by Croatians during Hitler's occupation, 2) Reminiscences of the Jewish community of Trikala and 3) The ancient Jewish testimony as to the Greekness of Macedonia.

